

Ed.

27. Frumvarp til laga

um meðferð opinberra mála.

Frá allsherjarnefnd.

I. KAFLI

Um það, til hvaða mála lög þessi taka.

1. gr.

Þau mál öll, er handhafar ríkisvaldsins höfða til refsingar lögum samkvæmt, skulu fara eftir ákvæðum laga þessara, nema þau sæti meðferð sérdómstóls, er lög þessi taka ekki til.

2. gr.

Ennfremur skulu eftirfarandi mál, þótt ekki sé gerð í þeim refsikrafa, sæta rannsókn samkvæmt lögum þessum:

1. Mál, sem höfðuð eru af hálfu ríkisvaldsins til félagsslita samkvæmt ákvæðum stjórnarskipunarlaga um félög.
2. Rannsókn út af brotum barna og unglunga.
3. Mál til þess að sanna dauða horfins manns.
4. Mál til sviptingar lögræðis og til brotnáms lögræðissviptingar.
5. Mál til sviptingar erfðarétti sakir brota erfingja gagnvart arfleifanda eða samerfingja.
6. Mál til upptöku eigna vegna brota á landslögum.
7. Mál til staðfestingar lögbanni við útbreiðslu rita, mynda eða annars slíks, er ríkisvaldið hefir látið banna.
8. Mál vegna heitinga.

3. gr.

Kröfur borgararéttar eðlis, er af refsiverðum verknaði rísa, má hafa uppi, rannsaka og dæma í opinberu refsímáli samkvæmt XI. kafla laga þessara.

II. KAFLI

Um dómstóla, þinghöld, þingbækur o. fl.

4. gr.

Sýslumenn utan kaupstaða, bæjarfógetar í kaupstöðum utan Reykjavíkur og lögreglustjóri í Reykjavík rannsaka opinber mál fyrir dómi, stýra dómsmeðferð og kveða upp dóma í opinberum málum almennt samkvæmt þeim fyrirmælum, er í lögum þessum greinir. Í kaптúnunum, þar sem sérstakur lögreglustjóri kann að vera skipaður, fer hann á sama hátt með dómsvald í opinberum málum í kaптúninu.

5. gr.

Með refsímál samkvæmt 1. og 2. tölulið 200. gr. laga um meðferð einkamála í héraði fer sjó- og verzlunardómur. Um meðferð þessara refsímála fer að öðru leyti eftir lögum þessum og ákvæðum 205. og 206. gr. laga um meðferð einkamála í héraði.

Nú verður það uppvíst í sjó- eða verzlunardómsmáli eða ástæða þykir til að ætla, að sökunautur hafi einnig framið aðrar refsiverðar athafnir, og skal þá einnig rannsaka og dæma um þær í þeim dómi og í sama máli sem sjó- eða verzlunarbrotin.

Nú verður það uppvíst í rannsókn eða dómsmeðferð almenns opinbers máls eða ástæða verður þar til að ætla, að sökunautur hafi einnig framið refsivert brot, er sjó- eða verzlunardómi lýtur, og skal rannsókn og dómsmeðferð þess þá sameina

rannsókn og meðferð sakar vegna almenna brotsins eða almennu brotanna, en rétt er dómara þá að kveðja með sér til dómstarfa í því máli, ef hann telur þess þörf eða ef sökunautur óskar þess, tvo meðdómendur samkvæmt 201. gr. laga um meðferð einkamála í héraði.

6. gr.

Kirkjudómur fer með refsímál út af embættisbrotum biskups og presta þjóðkirkjunnar og út af hneykslanlegu framferði þeirra í embættisathöfnum eða einkalífi, enda sé ekki um almenn refsiverð brot að tefla. Forsæti í kirkjudómi skipar viðkomandi héraðsdómari samkvæmt 4. gr., en til rannsóknar fyrir dómi og annara dómstarfa kveður hann til með sér tvo þjónandi þjóðkirkjupresta í sama prófastsdæmi eða hinum næstu prófastsdæmum, og er þeim skylt að hlíta slíkri kvaðningu.

Ákvæði 2. og 3. málsg. 5. gr. eiga með samsvarandi hætti við mál þau, er í þessari grein segir.

7. gr.

Meðdómendur taka samkvæmt kvaðningu héraðsdómara þátt í meðferð opinbers máls:

1. Ef refsing fyrir brot það eða brot þau, sem sökunaut er gefin sök á, getur að lögum numið 4 ára fangelsi eða meira.
2. Ef brot telst til pólitískra afbrota.
3. Ef brot telst fólgið í fóstureyðingu, eða lífláti barns meðan á fæðingu stendur, eða hlutdeild þar í.
4. Ef brot getur varðað réttindamissi 5 ár eða lengur.

Nú eru fleiri menn en einn sakaðir í sama máli um þátttöku í sama broti eða brotum, og skal þá meðdómendur um málið hafa í heild sinni, ef refsing eins þeirra eða fleiri getur að lögum numið því, er í 1. tölul. 1. málsg. segir.

8. gr.

Sýslunefndir og bæjarstjórnir og hreppsnefndir í kaupúnum, sbr. 2. mgr. 4. gr., tilnefna meðdómendur samkvæmt 7. gr., í Reykjavík 24, en annarstaðar (í sýslu, kaupstað eða kaupúni) 12, og til vara 12 menn í Reykjavík og annarstaðar 6. Ef aðalmanns missir við, kemur sá varamaður í stað hans, er flest hefir fengið atkvæði, ef hans er kostur, en ella sá, er næstflest fékk atkvæði, og svo koll af kolli, meðan til vinnst. Ef hlutfallskosning hefir verið höfð, koma varamenn í stað aðalmanna í þeirri röð, sem þeir stóðu í á lista þeim, er aðalmaður var kosinn á. Skal með þessum hætti jafnan vera full tala meðdómenda, meðan til vinnst.

Á fyrsta fundi sýslunefnda og bæjarstjórna eða hreppsnefnda, sbr. 2. mgr. 4. gr., eftir að lög þessi koma til framkvæmda, skal kjör meðdómsmanna í fyrsta sinni fara fram. Þar sem héraðsdómari er ekki jafnframt formaður bæjarstjórnar eða sýslunefndar, skal bæjarstjóri (borgarstjóri) eða sýslunefndaroddiviti jafnharðan senda honum skrá yfir hina kjörnu meðdómendur og varamenn, ásamt atkvæðatölu þeirra eða sæti á lista, ef hlutfallskosning hefir verið höfð.

Kosning gildir til 4 ára í senn, en endurkjör er heimilt.

9. gr.

Það er borgaraskylda hverjum manni, karli sem konu, er fullnægir lögumæltum skilyrðum, að taka við kjöri eða endurkjöri og kvaðningu héraðsdómara til meðdómendastarfans.

Undanskildir kjöri eru:

1. Ráðherrar og skrifstofustjórar í stjórnarráðinu.
2. Biskup og prestar þjóðkirkjunnar.
3. Dómarar og ritari hæstaréttar, aðrir embættisdómarar og fulltrúar þeirra.
4. Löggitir málf lutningsmenn og aðrir menn með embættisprófi í lögfræði, er

hafa málflytningisstörf að atvinnu, annaðhvort sjálfstætt eða sem fulltrúar löggiltra málflytningismanna.

5. Embættislæknar og ljósmæður.

10. gr.

Almenn skilyrði til meðdómendastarfans eru þessi:

1. Nauðsynlegur andlegur þroski og andleg og líkamleg heilbrigði.
2. Óflekkað mannorð.
3. Lögræði og fjárforræði.
4. Aldur frá 25—65 ára.
5. Búseta í lögsagnarumdæminu eða kaupúninu samkv. 2. málsg. 4. gr.

11. gr.

Um skilyrði meðdómenda til þátttöku í meðferð einstaks máls fer svo sem um dómara er mælt í lögum um meðferð einkamála í héraði.

12. gr.

Úrlausn þess máls, hvort meðdómandi hafi hin almennu eða sérstöku skilyrði, má bera undir héraðsdómara. Sama er, ef vafi leikur á um það, hvort maður sé undanskilinn starfanum samkvæmt 2. málsg. 9. gr., en skjóta má úrskurði héraðsdómara þar um til dómsmálaráðherra, sem leysir úr málinu til fullnaðar.

Forföll meðdómanda til þátttöku í meðferð einstaks máls metur héraðsdómari.

13. gr.

Áður en meðdómandi tekur fyrsta sinni til starfa skal hann undirrita í þingbók heit að viðlögðum heiðri sínum og drengskap um það, að hann skuli leysa starfann af hendi svo sem hann hyggur sannast og réttast og helzt að lögum.

Um borgun til meðdómenda fyrir starf þeirra fer með sama hætti sem um meðdómendur í sjó- og verzlunarmálum segir í lögum um meðferð einkamála í héraði.

14. gr.

Eftir frumpróf þeirra mála, er í 7. gr. segir, og eftir að ákveðið hefir verið að halda rannsókn máls áfram, sbr. 21. gr., kveður héraðsdómari til einhverja tvo þeirra, er á meðdómendaskrá standa, þá er hann allra hluta vegna telur mega taka þátt í meðferð þess máls, til að taka sæti í dómi. Skulu þeir meðdómendur sitja dóm með héraðsdómara í því máli og taka þátt í rannsókn og meðferð þess fyrir dómi. Þó kveður hann einn upp úrskurði, er rannsókn máls gefur efni til, skipar sækjanda og verjanda, ákveður málshöfðun, gefur út stefnur í málinu, dómkveður matsmenn og skoðunar, spyr sökunaut og vitni og tekur við staðfestingu vitnaskýrslu og matsmanna fyrir dómi. Héraðsdómari stýrir málsmeðferð, sér um samningu dóms og málskot til æðri réttar og kemur yfir höfuð fram út á við fyrir dómsins hönd.

15. gr.

Nú missir meðdómandi við meðan á málsmeðferð samkvæmt 14. gr. stendur, og kveður héraðsdómari þá til annan meðdómanda, er taki við máli, þar sem hinn hætti, nema héraðsdómara þyki sérstök ástæða til að endurtaka það, er áður hefir fram farið í málinu. Að öðru leyti fer sem í 192. gr. laga um meðferð einkamála í héraði segir.

16. gr.

Dómari getur látið fulltrúa sinn framkvæma rannsókn opinberra mála fyrir dómi og kveða upp úrskurði, sem nauðsynlegir eru hennar vegna, stýra málsmeð-

ferð og kveða upp dóma, enda fullnægi hann skilyrðum 1. málsg. 33. gr. laga um meðferð einkamála í héraði.

Í opinberum málum, sem eru sérstaklega vandasöm eða umfangsmikil, getur dómsmálaráðherra skipað sérstakan dómara, er haldið geti dómþing hvar á landinu sem vera skal, ef málið þykir ofvaxið hinum reglulega dómara vegna embættisanna eða af öðrum ástæðum.

Að öðru leyti gilda ákvæði II. kafla laga um meðferð einkamála í héraði um dómara í opinberum málum og fulltrúa þeirra eftir því, sem við getur átt.

17. gr.

Rannsókn opinberra mála og dómsmeðferð að öðru leyti fer fram fyrir saka-dómi og á þeim stað og tíma, sem dómari eða dómsformaður ákveður hverju sinni. Dómsmálaráðherra getur þó, að fengnum tillögum viðkomandi dómara, ákveðið, að sakadóm í kaupstöðum eða kaaptúnunum, sbr. 2. málsg. 4. gr., til meðferðar opinberra mála skuli halda ákveðna vikudaga og á ákveðinni klukkustund, ef mál eru fyrir hendi.

18. gr.

Rannsókn opinberra mála fyrir dómi, sókn og vörn og dómsuppsaga fer fram fyrir opnum dyrum, nema dómari eða dómsformaður telji hættu á því, að slík meðferð muni torvela rannsókn málsins eða að velsæmisástæður eða aðrir hagsmunir ríkis eða almennings standi henni í vegi. Dómari getur bannað að skýra opinberlega frá atriðum í opinberri rannsókn, svo og að gera uppdretti eða myndir af mönnum í þinghaldi eða öðru, sem þar er eða fram fer. Kveður hann þá upp úrskurð um þau atriði.

19. gr.

Hverju héraðsdómaraembætti og embætti lögreglustjórans í Reykjavík og kaaptúna eftir 2. málsg. 4. gr. skulu fylgja sakdómsbók, ein eða fleiri, þar sem skrá skal að efni til það, sem fram fer í opinberum málum, nema ræður málflytjenda, og sérstök dómabók, þar sem skrá skal dóma í opinberum málum.

Ritlaun greiðast ekki fyrir eftirrit úr bókum þessum eða fyrir eftirrit af skjölum, er til opinbers máls heyra, ef eftirritið er nauðsynlegt til sóknar þess eða varnar eða í sambandi við rannsókn þess eða málskot, eða það er veitt til þess að koma fram skaðabótakröfu í opinberu máli eða í þágu handhafa ríkisvaldsins. Eftirrit þessi skal í té láta svo fljótt sem framast er unnt.

Að öðru leyti gilda ákvæði III. kafla laga um meðferð einkamála í héraði um opinber mál, eftir því sem við getur átt.

III. KAFLI

Um ákærvaldið.

20. gr.

Konungur skipar opinberan ákæranda, er nefnist saksóknari ríkisins. Hann skal fullnægja skilyrðum þeim, sem sett eru í lögum til þess að fá skipun í dómaraembætti í hæstarétti, og hafa sömu laun og lögkjör að öðru leyti, eftir því sem við verður komið, sem dómara þar. Hann skal hafa skrifstofu í Reykjavík. Laun saksóknara og skrifstofukostnaður greiðist úr ríkissjóði.

Saksóknari fer með þau málefni, sem honum eru falin í lögum þessum.

Nú telur saksóknari sig standa í því sambandi við sökunaut eða mál, að hann mætti eigi gegna dómaraastörfum í því, og skýrir hann þá dómsmálaráðherra frá því. Ef ráðherra fellst á skoðun saksóknara, skipar ráðherra annan löghæfan mann til að fara með starf saksóknara í málinu:

Sökunaut er heimilt að benda á það, ef hann telur saksóknara ólögghæfan til að fjalla um mál hans, og skal þá dómsmálaráðherra skera úr því, að fenginni umsögn saksóknara, og skipar annan til að fara með það mál, ef á þarf að halda.

21. gr.

Dómsmálaráðherra kveður á um það, hvort rannsókn opinbers máls skuli hefja eða hvort höfða skuli opinbert mál eða áfrýja því, þar sem svo er sérstaklega mælt í lögum.

Þegar héraðsdómari verður þess áskynja, að refsiverður verknaður hafi verið framinn í umdæmi hans, eða að þar sé maður, er framið hefir slíkan verknað annarstaðar, skal hann að jafnaði hefja rannsókn af sjálfsdáðum. Þó er honum rétt, ef hann er í vafa, að senda saksóknara skýrslu um málavöxtu, og sker hann þá úr því, hvort rannsókn skuli hefja eða eigi. Sama er, ef héraðsdómari hefir þegar byrjað rannsókn, en er í vafa um það, hvort henni skuli fram haldið eða ekki.

Þá er héraðsdómari telur rannsókn lokið, getur hann höfðað opinbert mál af sjálfsdáðum, enda skýri hann saksóknara þegar frá þeirri ráðstöfun. Annars kostar sendir héraðsdómari saksóknara eftirrit af rannsókn málsins, og ákveður saksóknari þá, hvort frekari aðgerðir skuli hafa eða ekki.

Saksóknari getur ákveðið, að mál, sem héraðsdómari hefir höfðað, skuli niður falla. Héraðsdómari eða sækjandi geta þó skotið þeirri ákvörðun til dómsmálaráðherra, er sker úr því atriði til fullnustu, að fenginni umsögn saksóknara. Saksóknari getur og kveðið svo á, að mál, er hann hefir skipað að höfða, skuli niður falla, ef nýjar upplýsingar hafa síðar komið fram, er telja má, að valda muni sýknu sökunauts, enda skýri héraðsdómari honum frá slíkum upplýsingum og fresti frekari málarekstri, þar til úrlausn saksóknara er fengin.

22. gr.

Dómara er heimilt, enda sé það ekki bannað sérstaklega í lögum, að afgreiða opinbert mál án málshöfðunar:

1. Ef sökunautur játar á sig brot og ekki er ástæða til að telja þá játningu ranga, og telja má, að refsing mundi ekki fara fram úr sektum, ef dómur gengi um málið, enda undirgangist sökunautur að greiða þá sekt, er dómari telur hæfilega, innan tiltekins tíma, og má sektin fara niður fyrir lágmark þeirrar sektar, sem í lögum er við brotinu lögð.
2. Ef brot er smávægilegt, getur dómari lokið máli með aðvörun, er hann skráir í þingbók, enda krefjist sökunautur ekki dóms á máli.
3. Mál gegn börnum og unglingum frá 15—18 ára aldri getur dómari, auk þess, er í 1. og 2. tölul. segir, lokið án málshöfðunar, svo framarlega sem refsing mundi ekki fara fram úr 8 mánaða fangelsi, ef mál yrði dæmt, með því skilyrði, að sökunaut verði komið fyrir á góðu heimili eða uppeldisstofnun, eða hann verði annars falinn umsjá ákveðins manns ákveðinn skemmstan tíma. Dómari og lögregla skulu, eftir því sem við verður komið, gera formanni eða umboðsmanni barnaverndarnefndar (skólanefndar) viðvart um mál barna á þeim aldri, er barnaverndarnefnd varðar.

Nú skal mál aðeins höfða eftir kröfu einstaks manns eða ákveðins handhafa stjórnvalds, og má þá því aðeins lúka máli samkvæmt 1. og 2. tölul. 1. málsg. grein-ar þessarar, að samþykki slíkra aðilja komi til.

Sendi skal saksóknara þegar eftirrit af málsmeðferð samkvæmt 1.—3. tölul.

Nú verður saksóknari þess var, að saklaus maður hefir verið látinn undirgangast greiðslu sektar eftir 1. tölul. eða aðvörun eftir 2. tölul. 1. málsg. greinar þessarar, og leggur hann þá fyrir héraðsdómara að fella þegar úr gildi ákvörðun sína þar um með nýrri bókun í þingbók og að tilkvöddum sökunaut, ef kostur er að ná til hans.

Nú telur saksóknari, að mál, sem lokið er samkvæmt 1.—3. tölul. 1. málsg.

greinar þessarar, hefði átt að ganga til dóms, og getur hann þá lagt fyrir héraðsdómara að fella úr gildi ákvörðun sína með þeim hætti, sem í næstu málsgr. hér að framan segir, og höfða mál út af broti með venjulegum hætti.

23. gr.

Nú skal mál því aðeins höfða, að sá krefjist þess, sem misgert var við, og skal þá ákærvald og dómari rannsaka það af sjálfsdáðum, hvort sá, er málshöfðunar krefst, er réttur aðili. Ef svo þykir ekki vera, skal málshöfðunar synja, eða ef mál hefir farið til dóms, sýkna sökunaut af ákæru ríkisvaldsins.

24. gr.

Nú er verknaður að vísu refsiverður að landslögum, en það þykir mega telja, að málshöfðun og refsidómur sé andstæður almenningshagsmunum eða almenningsáliti, og getur þá saksóknari skotið málinu til dómsmálaráðherra, er svo afgreiðir málið samkvæmt ákvæðum stjórnarskrárinnar eða öðrum réttarákvæðum, er til þess kynnu að taka.

IV. KAFLI

Um varnarþing.

25. gr.

Aðalrannsókn opinbers máls fyrir dómi skal þar fara fram, sem varnarþing þess er samkvæmt ákvæðum þessa kafla, að svo miklu leyti sem því verður við komið. En auk þess skal rannsaka mál þessi fyrir dómi eða utan dóms eftir þörfum, þar sem hentugt og nauðsynlegt þykir.

Dómara opinbers máls er rétt að sækja eða láta sækja sökunaut i annað lögsagnarumdæmi og láta birta þar stefnur og aðrar tilkynningar án atbeina héraðsdómara þar.

Nú leikur vafi á því, hvaða héraðsdómari eigi að rannsaka opinbert mál eða hvar hagfelldast sé, að rannsókn þessi fari fram, og má þá bera þessi atriði undir saksóknara, sem sker úr því til fullnaðar. Með sama hætti getur saksóknari af sjálfsdáðum kveðið á um það, fyrir hvaða dómi rannsókn skuli fram fara.

26. gr.

Nú er einn maður fyrir sök hafður, og má mál þá höfða í lögsagnarumdæmi, þar sem brot var framið (afbrotavarnarþing). Nú er vafasamt, í hvaða lögsagnarumdæmi telja skal brot framið, eða eitt eða fleiri brot eru framin í fleirum en einu lögsagnarumdæmi, og má þá höfða mál í hvoru eða hverju þeirra, sem hagfelldast þykir.

Nú verður því ekki við komið, eða óhagfelldast þykir að höfða mál á afbrotavarnarþingi, og má þá mál höfða í lögsagnarumdæmi, þar sem sökunautur kann að hafa verið handtekinn, eða þar sem brotið kemst upp eða á heimilis- eða dvalarvarnarþingi hans hér á landi, eftir því sem við verður komið eða hagfelldast þykir.

27. gr.

Nú er brot framið hér á landi utan allra lögsagnarumdæma og ákvæðum næstu greinar hér að ofan verður ekki við komið, og ákveður þá héraðsdómari, hvar mál skuli höfða, en bera má hann það mál undir saksóknara, enda þoli málið þá bið, er þar af verður.

Ef brot er framið á íslenzku skipi utan íslenzkrar hafnar, má höfða mál út af því í lögsagnarumdæmi, þar sem skipið tekur fyrst höfn þar eftir hér á landi, nema

saksóknara þyki hagfelldara að reka það annarstaðar. Ef ekki hefir þá verið ger reki að málinu, skal fara eftir fyrirmælum 1. málsgr.

Nú er brot framið erlendis og sótt verður hér á landi sök út af því, og má þá sækja hana þar, sem sökunautur stígur hér fyrst þar eftir á land, nema saksóknara þyki hentugra að reka það annarstaðar. Nú hefir þá ekki verið ger reki að málinu, og fer þá eftir 1. málsgr.

28. gr.

Nú eru fleiri menn en einn á refsiverðan hátt riðnir við brot, eitt eða fleiri, og skal þá að jafnaði sök sækja í einu lagi á hendur þeim báðum eða öllum, enda þótt þeir eigi ekki sama varnarþing samkvæmt ákvæðum undanfarandi greina, þar sem sækja má einn þeirra eða fleiri samkvæmt ákvæðunum hér að framan. Ef mál hefir verið höfðað gegn einum eða fleirum sér í lagi eða sitt í hvoru eða hverju lögsagnarumdæmi, getur saksóknari ákveðið, að það eða þau skuli niður falla og sökunautar sóttir í einu máli á sama varnarþingi. Með sama hætti getur hann kveðið svo á, að aðgreina skuli mál, er höfðuð hafa verið saman á hendur fleiri en einum manni, ef hann telur málin ekki saman eiga, eða óhentugra að sækja þau í einu lagi.

Nú hafa fleiri menn en einn framið brot saman, en sumir þeirra eða allir hafa einnig framið önnur brot, og skal þá að jafnaði höfða mál út af öllum brotunum í einu lagi.

29. gr.

Nú er héraðsdómari í vafa um, á hvaða varnarþingi mál skuli höfða, eða hvort höfða skuli mál gegn fleiri mönnum en einum saman, og getur hann þá borið það atriði undir saksóknara, sem sker úr því til fullnaðar.

Saksóknari getur, eftir því sem honum virðist henta, valið á milli afbrotavarnarþings, handtökuvarnarþings og heimilis- eða dvalarvarnarþings eða annars varnarþings, ef það þykir hentugra til þess að afla upplýsinga, til að hraða máli eða vegna ráðstafana, sem gera þarf gagnvart sökunaut. Ákvörðunum saksóknara um þessi efni verður ekki haggð í dómi, enda verður málsmeðferð í héraði ekki ómerkt af því einu, að mál hafi verið sótt á röngu varnarþingi.

30. gr.

Mál samkvæmt 2. gr. laga þessara skal höfða á varnarþingi, sem hér segir:

Mál samkvæmt 1. tölul. á varnarþingi félags, ef það er kunnugt, en ella á varnarþingi einhvers stjórnanda eða félaga félagsins.

Mál samkvæmt 3. tölul. á síðasta heimilis- eða dvalarvarnarþingi horfins manns, ef því verður við komið, en ella þar sem saksóknari ákveður.

Mál samkvæmt 4. og 5. tölulið á heimilis- eða dvalarvarnarþingi varnaraðilja.

Mál samkvæmt 6. tölul. á því varnarþingi, sem eignin er í.

Mál samkvæmt 7. tölul. þar, sem lögbannið hefir verið lagt.

Mál samkvæmt 8. tölul. fara eftir 26. gr.

Ef það þykir hentugra vegna upplýsinga í málum þessum, getur saksóknari ákveðið þeim annað varnarþing en það, sem hér að ofan greinir.

31. gr.

Ákvæði þessa kafla taka og til þeirra mála, er því aðeins skal höfða, að sá krefjist þess, er misgert var við, eftir því sem við getur átt.

V. KAFLI

Rannsókn opinberra mála utan réttár.

32. gr.

Lögreglustjórar eru sýslumenn utan kaupstaða og bæjarfógetar í kaupstöðum utan Reykjavíkur. Í Reykjavík, og í kaupþúnum, þar sem sérstakur lögreglustjóri er skipaður, fer lögreglustjóri með lögregluvald. Þar sem sérstakir lögregluþjónar eru skipaðir, eru þeir lögreglustjórum til aðstoðar. Annarstaðar aðstoða hreppstjórar lögreglustjóra.

Ef og að því leyti sem ríkislögregla er skipuð, starfar hún undir lögreglustjóra Reykjavíkur og þeim lögreglustjórum öðrum, er dómsmálaráðherra ákveður, nema öðruvísi verði mælt í lögum.

Handhafar lögregluvaldsins eru hér á eftir nefndir einu nafni lögreglumenn.

33. gr.

Þegar svo er mælt í lögum, að annaðhvort ráðherra eða einstakur maður eigi ákærvald eða skuli taka þátt í því, er lögreglumönnum óskýlt að hefjast handa um rannsókn máls fyrr en komin er fram skipun eða krafa þar um frá réttum aðilja, nema að því leyti, sem nauðsynlegt kann að vera til þess að vernda ástand það, sem er, eða að öðru leyti til þess, að síðari rannsókn megi fara sem heppilegast fram. Annars ber lögreglumönnum venjulega að hefjast handa af sjálfsdáðum, er þeir verða þess áskynja, hvort sem það er fyrir kæru eða skýrslu annara eða með öðrum hætti, að refsiverður verknaður muni hafa verið framinn í umdæmi þeirra, og yfir höfuð gera þær ráðstafanir, sem löglegar og nauðsynlegar eða heppilegar má telja til að vernda það ástand, sem er, til þess að tryggja návist sakaðra manna og til upplýsinga í málinu að öðru leyti, svo sem með því að rannsaka það brot, sem framið hefir verið eða framið kann að hafa verið, reyna að finna þann eða þá, er valdir kunna að hafa verið að brotinu, að finna og varðveita þá muni, er brot kann að hafa verið framið með eða framið á, eða brot er framið vegna þeirra, að rannsaka afbrotastaðinn eða staði, er standa í sambandi við brot, o. s. frv.

34. gr.

Nú telur lögreglustjóri ekki ástæðu til þess að sinna framkominni kæru eða til að halda áfram rannsókn út af henni, og er honum þá skylt að láta kæranda í té skriflega ályktun sína þar um, ásamt skjölum eða eftirriti af skjölum þeim, er málið varða. Og getur kærandi þá borið málið undir saksóknara, sem tekur fullnaðarákvörðun um það, hvort kæru skuli sinnt eða rannsókn haldið áfram.

35. gr.

Lögreglustjóri getur, áður en rannsókn hefst og á hvaða stigi rannsóknar sem er, borið það undir saksóknara, hvort rannsókn skuli hefja eða fram halda, og tekur þá saksóknari fullnaðarákvörðun um þau atriði. Saksóknari getur og af sjálfsdáðum lagt fyrir lögreglustjóra að taka mál til rannsóknar eða fram halda þegar byrjaðri rannsókn.

36. gr.

Lögreglumönnum er rétt að taka menn fasta án dómsúrskurðar:

1. Ef þeir standa þá að refsiverðum verknaði.
2. Ef þeir hafa ekki forfallalaust gegnt kvaðningu lögreglumanns til að gefa skýrslu í opinberu máli.
3. Ef þeir eru grunaðir um brot og gefa ekki lögreglumanni skýrslu um nafn sitt og heimilisfang eða reika um heimilislausir.
4. Ef það þykir nauðsynlegt grunuðum manni eða öðrum til varnar eða til þess

að aftra honum frá því að spilla sönnunargögnum, að fara úr lögsagnarumdæminu eða torvelda rannsókn máls að öðru leyti.

5. Ef maður hefir leyfslaust farið úr gæzlu eða firrt sig eftirliti, er honum hefir verið löglega sett.

Lögreglumönnum er og rétt að taka grunaða menn undir gæzlu án handtöku, þar á meðal að banna þeim för úr ákveðnu takmarki um stund eða fela öðrum eftirlit með þeim.

Þess ber lögreglumönnum að gæta eftir föngum, þar á meðal með leit á manni án dómsúrskurðar, að maður, sem tekinn hefir verið fastur, geti ekki unnið tjón á sjálfum sér, og að hann hafi þá aðbúð, að ekki verði heilsu hans eða lífi hættu búin, meðan hann er í gæzlu. Sjúka menn, þungaðar konur eða konu, sem barn hefir á brjósti, skal ekki láta í venjulega fangaklefa, heldur veita þeim þá aðbúð, er þeim hæfir. Sömu meðferð skal að jafnaði hafa á börnum undir 16 ára aldri.

Alþingismenn má ekki taka fasta, meðan þing stendur, nema þeir séu staðnir að glæp.

Mann, sem tekinn hefir verið fastur, skal leiða fyrir dómara án undandráttar.

37. gr.

Eigi mega lögreglumenn gera leit í húsum manna, hirzlum eða skipi án dómsúrskurðar, nema leyfi réttis aðilja komi til eða heimilað sé sérstaklega í lögum. Sama er um leit á manni sjálfum eða í því, sem hann hefir meðferðis.

Eigi má heldur kyrrsetja bréf frá manni eða til hans né rannsaka bréf og skjöl, hlusta á símtöl eða taka símskeyti eða loftskreyti eða annað því um líkt án leyfis réttis aðilja, dómsúrskurðar eða sérstakrar lagaheimildar.

Aðgerðir samkvæmt 1. og 2. málsg. þessarar greinar má framkvæma á hvaða degi sem vera skal og á öllum tímum sólarhrings, ef ráðstöfunin þolir ekki bið. Tveir menn hið fæsta skulu framkvæma leit eða kyrrsetning eftir 1. og 2. málsg., ef því verður með nokkru móti við komið.

Um rannsókn bréfa eða skjala fer annars eftir 77. gr.

Rétt er lögreglumönnum annars að taka af mönnum muni, er þeir hafa í vörzlum sínum, án dómsúrskurðar, ef ekki þarf þeirra aðgerða við til þess, er í 1. mgr. segir, enda virðist það nauðsynlegt vegna rannsóknar í opinberu máli.

38. gr.

Lögreglumenn skulu eftir föngum taka skýrslur af grunuðum mönnum eða öðrum til upplýsinga í opinberu máli. En benda skulu þeir grunuðum mönnum á það, að óskytt sé þeim að svara spurningum, er beinlínis varða brot það, sem þeir eru grunaðir um.

Nú skal yfirheyra barn yngra en 16 ára, og skal lögreglumönnum skytt að tilkynna það barnaverndarnefnd (skólanefnd), ef þess er kostur, og getur nefndin þá sent fulltrúa sinn til þess að vera við yfirheyrslurnar.

39. gr.

Skytt er mönnum, að viðlögðum sektum, ef þeir eru til þess kvaddir og ef þeir mega án hættu fyrir líf eða heilsu sína eða vandamanna eða annara, sem þeir eiga að annast, eða án tilfinnanlegs atvinnutjóns, að veita lögreglumönnum lið í þarfir opinberrar rannsóknar. Svo er manni og, undir sama skilorði, skytt að láta lögreglumönnum í té muni, er hann ræður yfir, í þarfir opinberrar rannsóknar, svo sem hús og flutningatæki, en hafa skal hann endurgjald fyrir verk og annað, er hann lætur lögreglumönnum í té samkvæmt þessari grein, og fer um það sem um annan sakarkostnað.

Undanþegnir skyldunni eru nánustu vandamenn sökunauts, þeir er í viðeigandi greinum hegningarlaganna getur.

40. gr.

Lögreglumenn skulu gera skriflega og nákvæma skýrslu um aðgerðir sínar eftir 36.—39. gr. og staðfesta hana fyrir dómi samkvæmt ákvörðun dómara.

41. gr.

Ef þörf gerist, mega lögreglumenn beita valdi til framkvæmdar aðgerðum þeim, er í 36., 37. og 39. gr. segir, en jafnan skulu þeir gæta þess, að beita ekki meiri harðræðum en nauðsyn krefur, og að mönnum verði ekki gert tjón, óhagræði eða miski framur en óhjákvæmilegt er, eftir því sem á stendur.

VI. KAFLI

Almennar reglur um rannsókn opinberra mála fyrir dómi.

42. gr.

Héraðsdómari getur að lokinni rannsókn lögreglumanna eða samhliða henni, hvenær sem honum þykir nauðsynlegt eða heppilegt, hafið réttarrannsókn í opinberu máli. Ef grunaður maður hefir verið tekinn fastur, ber héraðsdómara að setja rétt svo fljótt sem unnt er eftir að hann hefir fengið vitneskju um handtökuna. Í hinu fyrsta þinghaldi (frumprófi) skal dómari reyna eftir föngum að ganga úr skugga um sekt eða sýknu sökunauts. Ef hann telur það koma fram, að sökunautur muni sýkn vera, hvort sem það er af því, að opinbera ákærvaldið á ekki sök, refsikrafan er fyrnd, sýnt er, að sökunautur hefir ekki framið refsivert brot o. s. frv., lýkur héraðsdómari þegar rannsókn. Annars kostar heldur hann rannsókn áfram, þar til honum þykir það, sem máli skiptir, rannsakað til fullrar hlítar, eða örvænt þykir, að frekari rannsókn muni bera árangur.

43. gr.

Um rannsókn dómara eiga ákvæði 34. og 35. gr. við, að breyttu breytanda. Saksóknari getur þó ekki fellt úr gildi formlega uppkveðinn úrskurð né skipað dómara fyrir um aðgerðir, er hafa skuli við sökunaut, vitni, matsmenn eða aðra menn, er við rannsókn eða meðferð málsins eða sökunauts kunna að öðru leyti að koma.

44. gr.

Þeir menn, sem spurðir eru fyrir dómi í rannsókn opinbers máls, eiga rétt á að fá vitneskju um það hjá dómara, hvort þeir eru spurðir sem grunaðir um brot eða sem vitni. Ef dómari kveður mann yfirheyrðan vegna grunar á honum um framinn refsiverðan verknað, þá er honum óskytt að svara spurningum dómars, er þann verknað varða, enda ber dómara að benda sökunaut á þetta áður en yfirheyrsla hefst.

Nú kýs sökunautur að svara spurningum dómara samkvæmt 1. málsg., og skal þá bóka svörin nákvæmlega að efni til, bera bókanir síðan undir sökunaut, skrá síðan þær athugasemdir eða breytingar, sem sökunautur vill gera við bókun á svörum sínum, lesa þær bókanir upp fyrir honum og geta þess að lokum, hvort hann hefir viðurkennt rétt bókað eða ekki.

Ákvæði 2. málsg. 38. gr. gilda um rannsókn samkvæmt þessari grein.

45. gr.

Spurningar dómara eiga að vera skýrar og stuttar eftir föngum, hvorki tví-ræðar né um bersýnilega þýðingarlaus atriði. Dómari má hvorki hafa í frammi heitanir né hótanir við sökunaut um nokkur þau harðræði, sem ólöglegt er að beita hann eða aðra, né gefa honum fyrirheit um ívilnanir eða friðindi, ef hann meðgangi, sem ólöglegt er eða ekki stendur í valdi hans að veita, né heldur má

dómari með nokkrum hætti reyna að rugla sökunaut né koma inn ótta hjá honum, né með nokkrum hætti beita við hann hörku í orði eða verki, er verða kynni til þess, að hann vissi miður en ella, hverju hann svaraði, eða til þess, að hann svaraði röngu.

46. gr.

Dómara ber að rannsaka af sjálfsdáðum öll atriði, er varða sekt sökunauts eða sýknu eða honum kynnu að verða til málsbóta eða refsiauka, svo sem:

1. Verknaðinn sjálfan, er framinn hefir verið eða ætla má, að framinn hafi verið, stað og stund og öll nánari atvik, er ætla má, að máli skipti, svo sem það, á hverjum eða hverju brot hefir niður komið, með hvaða hætti það hefir verið framið, hvort um fullframið brot eða tilraun sé að tefla, hversu langt tilraun hafi verið komin, o. s. frv.
2. Það allt, er sökunaut sjálfan varðar, svo sem:
 - a. Hugarfar hans (ásetning, gáleysi), er hann framdi brotið, hvatir hans og tilgang, ef þau atriði skipta máli, o. s. frv.
 - b. Aldur hans. Og skal hann venjulega sanna með fæðingarvottorði sökunauts, ef þess er kostur málinu án verulegrar tafar. Annars kostar má láta skýrslu sökunauts nægja, enda lýsi þá dómendur og þingvottar álitu sínu á því, hvort sú skýrsla samrímist útliti hans og öðrum kunnnum staðreyndum, ef dómara þykir þess þörf.
 - c. Hegðun undanfarið. Og skal það atriði sanna með hegningavottorðum úr þeim lögsagnarumdæmum hér á landi, sem sökunautur hefir dvalizt í, skýrslum kunnugra manna og öðrum gögnum, sem fyrir hendi kunna að vera.
 - d. Þroski, andlegur og líkamlegur, heilbrigðisástand hans, andlegt og líkamlegt, fyrr og síðar, menntun, uppeldi, efnahagur og aðrar ástæður o. s. frv. eftir því, sem þörf virðist krefja. Ef ástæða þykir til, skal leggja sökunaut undir viðeigandi læknisrannsókn í þessu skyni.
 - e. Hegðun og hugarfar sökunauts eftir að hann framdi brotið eða brotin, svo sem það, hvort hann hefir séð eftir því, boðið fram bætur eða á annan hátt leitazt við að gera yfirbót, eða hvort hann hefir reynt að dylja brotið, neytt hagnaðar af því, reynt að torvelda rannsókn þess o. s. frv.
 - f. Ef um tilraun er að tefla, hvort hann hafi horfið sjálfkrafa frá henni, eða hvort brot hefir ekki orðið fullframið af öðrum ástæðum.
 - g. Ef fleiri menn en einn eru við brot riðnir, þá ber eftir föngum að rannsaka, hvern þátt hver (hvor) um sig hafi átt í því, svo sem það, hver (hvor) hafi átt upptökin og hvaða ráðum hafi verið beitt í því efni.

47. gr.

Sækjanda og verjanda sökunauts skal veittur kostur á að vera við, þegar hann er yfirheyrður fyrir dómi, og svo þegar vitni eða matsmenn gefa skýrslu fyrir dómi, hvort sem þinghald fer fram fyrir opnum dyrum eða ekki. Dómari getur þó meinað sökunaut, sækjanda eða verjanda, öðrum, einum eða báðum, návist:

1. Ef þeir torvelda rannsókn, ráðast með orðum eða öðrum hætti á dómendur eða aðra eða koma að öðru leyti ósæmilega fram.
2. Sökunaut og verjanda hans, öðrum eða báðum, ef ástæða er til að ætla, að þeir kunni að hafa þau áhrif á vitni eða matsmann, að það eða hann segi ekki afdráttarlaust sannleikann, eða návist þeirra virðist að öðru leyti kunna að torvelda rannsókn málsins.
3. Ef fleiri menn en einn eru hafðir fyrir sökum, getur dómari meinað þeim að vera við yfirheyrslu hvers (hvors) annars.

Þegar vitni eða matsmenn staðfesta skýrslu sína fyrir dómi, þá skal jafnan veita sökunaut og verjanda hans kost á að vera viðstaddur til þess að gæta hags-

muna sökunauts, enda hafi þeir fengið eftirrit af skýrslunum eða fengið fulla vitneskju um efni þeirra með öðrum hætti. Nú mætir hvorugur, og skal þá skipa sökunaut talsmann við staðfestinguna.

Þegar vitnaleiðsla eða aðrar sakadómsathafnir fara fram í öðru lögsagnarumdæmi en aðalrannsókn málsins, skal skipa sökunaut talsmann til að gæta hagsmuna hans, nema sjálfur hann eða verjandi hans sé þar viðstaddur.

48. gr.

Um efni skjala, er verða gögn í opinberu máli, og um niðurstöðu rannsóknna samkvæmt 46. gr. veitir dómari sökunaut og verjanda hans jafnharðan vitneskju í rannsókn málsins, ef þeim hefir ekki orðið það kunnugt samkvæmt 47. gr. Þó getur dómari brugðið út af þessu, ef honum þykir ástæða til að ætla, að slík vitneskja kunni að verða notuð til þess að torvela eða seinka rannsókn málsins, en jafnan skal þó veita þeim hana áður en rannsókn er að fullu lokið.

49. gr.

Dómari getur af sjálfsdáðum látið framkvæma þær ráðstafanir gagnvart mönnum og hafa þær aðgerðir, sem í 36., 37., 39. og 41. gr. segir. Og ber lögreglumönnum að veita honum aðstoð í því efni eftir föngum.

50. gr.

Ef sökunautur er í varðhaldi eða annarskonar gæzlu, skal honum gert kleift að koma fyrir dóm samkvæmt 47. gr. Ef hann hefir ekki verið þannig sviptur frelsi sínu, þá skal skýra honum, svo og sækjanda og verjanda, frá þinghöldum með hæfilegum fyrirvara. Er nægilegt að tilkynna þeim í þinghaldi um næsta þinghald, en annarskostar er nóg, að einn stefnuvottur eða lögreglumaður tilkynni þinghald. Ekki frestar það þinghaldi, þótt þessir menn mæti ekki, nema að því leyti sem sökunaut sjálfan varðar, ef hann skyldi yfirheyra.

Þar sem mál er svo vaxið, að ætla má, að sökunautur hafi ekki bakað sér þyngri refsingu en 1000 króna sekt eða 2 mánaða varðhald, enda séu ekki fleiri en hann kærðir fyrir sama brot, nema svo sé farið um refsingu þeirra allra (beggja) sem sagt var, má, ef gögn eru fram komin um sekt sökunauts, skoða forfallalausar fjarvist hans frá dómi, enda þótt hann hafi verið þangað löglega kvaddur, viðurkenningu á broti og höfða síðan mál á hendur honum á þeim grundvelli.

VII. KAFLI

Um gæzluvarðhald og aðra gæzlu á sökunaut.

51. gr.

Þá er handtekinn maður hefir verið leiddur fyrir dómara, skal hann, nema sökunautur hafi þegar verið látinn laus, innan sólarhrings leggja rökstuddan úrskurð á það, hvort sökunautur skuli settur í varðhald eða ekki. Nú hefir sökunautur ekki verið tekinn fastur, og getur dómari þegar í frumprófi ákveðið, að hann skuli setja í varðhald. Svo getur dómari, á hvaða stigi rannsóknar sem er, ákveðið, að varðhaldi skuli beita, og sömuleiðis látið sökunaut lausan úr varðhaldi, jafnskjótt sem honum þykir ástæðulaust að beita því lengur. Gæzluvarðhaldi skal jafnan markaður ákveðinn tími, sem dómari getur þó stýtt eða lengt með úrskurði annan ákveðinn tíma, ef ekki þykir fært að láta sökunaut lausan.

52. gr.

Gæzluvarðhaldi má aðeins beita, ef ástæða þykir til þess að ætla, að sökunautur hafi gerzt sekur um refsiverðan verknað, enda sé svo ástatt sem nú skal greina:

1. Ef ætla má, að sökunautur muni torvela rannsókn málsins, ef hann hefir óskert frelsi sitt, svo sem með því að afmá merki eftir brotið eða merki, er í

sambandi við það standa, skjóta undan munum eða öðrum gögnum, er brotið varða, hafa áhrif á vitni eða samseka.

2. Ef sökunautur hefir strokið, falið sig eða farið út úr ákveðnu marki eða gert tilraun í þá átt, eða líklegt þykir, að hann muni gera það, eða hann hefir ekki sinnt kvaðningu dómara um að koma fyrir dóm.
3. Ef sökunautur reikar um án þess að hafa fast heimili eða dvalarstað, svo að vitað sé, ef telja má, að hann hafi ekki möguleika til þess að hafa löglega ofan af fyrir sér, eða ef hann er útlendingur og sennilegar upplýsingar vantar um hann sjálfan eða heimilisfang hans.
4. Ef ætla má, að brot hans varði að minnsta kosti tveggja ára fangelsi.
5. Ef ætla má, að hann haldi áfram afbrotum, ef hann er látinn vera laus, meðan mál hans er ekki lokið.
6. Ef varðhald má telja nauðsynlegt til þess að verja aðra fyrir árásum sökunauts eða hann fyrir árásum eða áhrifum annara manna.

Ennfremur má setja þann í gæzluvarðhald, er heitazt hefir við annan mann, ef það telst nauðsynlegt til að verja aðra fyrir árásum þess, er fyrir þeim sökum er hafður.

53. gr.

Ef sökunautur er fyrir dómi, þegar úrskurður um gæzluvarðhald er kveðinn upp, þá skal honum þegar birtur þar úrskurðurinn. Annars kostar skal láta lögreglumann þegar birta honum úrskurðinn og, ef því er að skipta, taka hann fastan og setja hann í varðhald. Eftirrit af úrskurði skal, þegar þess er krafizt, láta í té svo fljótt sem unnt er, og ekki síðar en sólarhring þar frá.

54. gr.

Gæzluvarðhaldi má ekki beita:

1. Ef brot það, sem um er að tefla, getur ekki að lögum varðað þyngri refsingu en sektum eða varðhaldi.
2. Ef sökunautur er alþingismaður, meðan Alþingi er háð eða meðan fundafrestun stendur, enda hafi hún ekki verið ákveðin í senn lengur en 14 daga. Þetta gildir þó ekki, ef þingdeild hans leyfir gæzluvarðhald eða alþingismaður hefir verið staðinn að glæp.
3. Ef sökunautur er innan 16 ára aldurs. Í stað varðhalds skal hann með úrskurði falinn forsjá barnaverndarnefndar (skólanefndar), er komi honum fyrir á góðu heimili, eða fái honum aðra viðunandi gæzlu eftir þörfum.
4. Sjúklinga og vanfærar konur eða konur með barn á brjósti skal úrskurða til geymslu eftir læknisráði á spítala eða öðrum viðeigandi stað með þeim hætti, að heilsu þeirra sé borgið.

55. gr.

Gæzlufanga má engri hörku eða harðýðgi beita, enda hafi þeir eigi lakara viðurværi en refsifangar við venjulegt fangaviðurværi.

Rétt er dómara að meina gæzlufanga að hafa samband við aðra menn. Bréf, skeyti og önnur skjöl frá honum eða til hans getur dómari kyrrsett og rannsakað án úrskurðar eftir þörfum.

Um aðbúð gæzlufanga skal að öðru leyti fara eftir 3. málsg. 36. gr.

56. gr.

Nú hefir dómari ákveðið að setja sökunaut í gæzluvarðhald, og getur sökunautur þá, ef dómari telur það nægilega tryggt, fengið að halda frelsi sínu að einhverju leyti eða öllu gegn tryggingu, er hann eða aðrir setja eða gegn ábyrgð annars manns eða annara manna, venjulega búsettra á landi hér, er dómari tekur gilda. Yfirlýsingu um tryggingu eða ábyrgð bókar dómari í þingbók og lætur viðkomendur undirrita þá bókun eða hann lætur þá gefa út sérstakar skriflegar yfirlýsingar.

Ef trygging er sett, þá ber dómara að gera nauðsynlegar ráðstafanir lögum samkvæmt til verndar hennar gagnvart sökunaut og öðrum mönnum. Ef munir eru settir að handveði, ber dómara að geyma þá á tryggum stað.

Trygging eða ábyrgð skal miða við ákveðna fjárhæð, og skal vera tilskilið, að þeirri upphæð skuli vera fyrirgert til rikissjóðs, ef sökunautur fer úr marki því, er dómari setur honum, án leyfis dómarans.

Nú brýtur sökunautur boð dómara um dvöl í ákveðnu takmarki, og skal þá af tryggingarfé eða ábyrgðarfé greiddur skaði sá, er sökunautur hefir verið dæmdur til að greiða, ef með þarf. Ef sökunautur kemur af sjálfs sin vilja fyrir dómara innan mánaðar frá því, er hann braut boð dómarans, getur dómari ákveðið, að tryggingu eða ábyrgð sé þó ekki fyrirgert, nema að því leyti sem það brot hans hefir valdið sérstökum kostnaði.

Sökunautur skal fá tryggingu leysta, ef hann kys heldur að fara í gæzluvarðhald. Trygging eða ábyrgð, er annar maður setur, skal leyst, ef hann krefst þess og sökunautur hefir enn ekki brotið boð dómara um vistarmark hans. Svo fellur trygging eða ábyrgð niður, ef dómari ákveður allt að einu að setja sökunaut í varðhald, eða sökunautur andast, rannsókn lýkur án málshöfðunar og þegar úrslitadómur er um málið genginn.

Ágreining vegna tryggingar eða ábyrgðar úrskurðar dómari, og má skjóta þeim úrskurði með kæru til æðra dóms eða með áfrýjun opinbera málsins sjálfs.

57. gr.

Hvort sem trygging eða ábyrgð er sett eða ekki, getur dómari lagt fyrir sökunaut að halda sér í ákveðnu takmarki (kirkjusókn, hreppi, kaupstað, lögsagnarumdæmi o. s. frv.), eða komið honum til dvalar og gæzlu á ákveðnu heimili með meiri eða minni takmörkunum á frelsi hans. Þar sem fangahúss er ekki kostur, er hverjum, sem er þess megnugur að álitu dómara, skylt að takast á hendur vist og gæzlu fanga, nema hann megi teljast hættulegur lifi manna eða heilbrigði. Ef því er að skipta, ber dómara að gera aðrar viðeigandi ráðstafanir til geymslu fangans, svo sem geymslu á honum í aðgreindum, nægilega traustum klefa, ef ekki er fangahús til ráðstöfunar, o. s. frv.

Ákvörðun sinni um gæzlu sökunauts samkvæmt þessari grein getur dómari breytt, hvenær sem honum þykir ástæða til.

58. gr.

Sá, er settur hefir verið í gæzluvarðhald gegn fyrirmælum 54. gr., á rétt til fébóta fyrir sönnuð eða sennileg atvinnuspjöll, álitshnekki og miska, hver sem úrslit málsins verða.

Sá, er sætt hefir varðhaldi samkvæmt 1.—6. tölul. 52. gr. eða gæzlu samkv. 4. tölulíð. 54. gr., á heimtingu á bótum sliikum sem í 1. málsg. segir, ef rannsókn málsins hefir lokið án höfðunar refsímáls á hendur honum eða ef hann hefir verið sýknaður með úrslitadómi í því máli, enda megi fremur ætla hann sýknan en sek-an, og hafi hann ekki orðið varðhaldsvistarinnar valdur með visvitandi eða stórkostlega gáleysislegu ólögættu framferði í sambandi við rannsókn málsins.

Með þeim skilyrðum, sem í 2. málsg. greinar þessarar segir, á sá kröfu til bóta, er sætt hefir gæzlu samkvæmt 57. gr., ef gæzlan hefir falið í sér verulega frelsisskerðingu, enda ber að taka til greina til lækkunar bótum, ef telja má frelsisskerðinguna verulega vægari en venjulegt gæzluvarðhald.

59. gr.

Ríkissjóður ábyrgist greiðslu bóta, en endurgjaldskröfu á hann á hendur dómara, ef varðhaldsvistin verður talin honum til embættisbrots af ásetningi eða gáleysi, enda má stefna dómara til greiðslu bóta in solidum með ríkissjóði.

60. gr.

Sóknaraðild máls til bóta samkvæmt 58. gr. á sá, er varðhaldi eða gæzlu hefir sætt, eða löglegur fyrirsvarmaður hans. Nú læzt sá, er gæzlu eða varðhaldi sætti, áður en mál er höfðað eða til lykta leitt, og getur þá þrotabú hans eða skuldafrágöngudánarbú haldið málinu að því leyti sem það varðar fjárhagstjón hans áfram eða höfðað það. Þar næst á maki hans, og, að maka frátöldum, niðjar og kjörbörn hans, sókn þess máls með sama hætti og hann sjálfur. Nú sækir eitt barna hans málið, og eru þá aðgerðir þess bindandi fyrir hin börnin, en rétt er þeim að ganga inn í málið.

Varnaraðild á dómsmálaráðherra fyrir hönd rikissjóðs, svo og dómari samkvæmt 59. gr.

Mál til bóta samkvæmt 58. gr. er undanþegið sáttatilaun, og skal höfða það fyrir hæstarétti. Veita skal sóknaraðilja gjafsókn án tillits til efnahags hans, ef málstaður hans þykir líklegur, og skipa honum talsmann, en dæma má hann til greiðslu málskostnaðar, ef hann tapar málinu að öllu eða verulegu leyti.

Skaðabótakröfu getur aðili og borið fyrir æðra dóm í sambandi við áfrýjun refsímáls, og fer þar um sem skaðabótakröfur eftir 97. gr., svo sem við á.

61. gr.

Ef sá, er gæzlu eða varðhaldi sætti, höfðar mál til bóta samkvæmt 58. gr., skal hæstaréttarstefna tekin út innan árs frá uppkvaðningu úrslitadóms í refsímáli á hendur honum, eða ef slíkt mál hefir ekki verið höfðað eða til lykta leitt, innan árs frá því er rannsókn lauk eða mál féll niður. Ef lögráðamaður sökunauts hefir ekki getað höfðað málið innan tilskilins tíma eða sökunautur hefir andast án þess að hafa höfðað mál áður en frestur var liðinn, má hæstaréttarstefnu taka út innan 3 mánaða frá því er ársfrestinum lauk.

VIII. KAFLI

Um sækjanda og verjanda.

62. gr.

Eftir frumpróf, enda játi sökunautur þá eigi afdráttarlaust sök sína og brot er einfalt, skal, ef ákveðið er að rannsókn skuli halda áfram, skipa verjanda:

- a. Ef sökunautur eða lögráðamaður hans, ef hann er ólögráður, óskar þess:
 1. Ef brot er svo vaxið, að refsíðómur fyrir það mundi baka sökunaut missi þjóðfélagsréttinda, svo sem missi kjörgengis eða kosningarréttar, atvinnuréttinda o. s. frv.
 2. Ef brot getur varðað hærri sektum en 1000 krónum, tveggja mánaða fangelsi, eða það hefir í för með sér upptöku eigna, er verulegum verðmætum nema, miðað við efnahag og ástæður sökunauts.
- b. Án óskar sökunauts eða lögráðamanns hans:
 1. Hvarvetna þess er vitnaleiðsla, matsgerð eða skoðunargerð skal fara fram eða staðfesta að sökunaut fjarstöddum. Þó má víkja frá þessu, ef dómari telur hættu á því, að sönnunargögn þessi mundu glatast, ef beðið væri eftir skipun verjanda.
 2. Ef dómari ákveður, að rannsókn skuli fara fram fyrir lokuðum dyrum.
 3. Ef sökunautur er að álitum dómara sérstaklega sljór eða skilningslítill eða haldinn einhverjum þeim annmarka, er torveldi verulega skynjanir hans og það telst skipta máli um rannsókn málsins, svo sem málleysi, sjónleysi eða heyrnarleysi o. s. frv. Í málum samkv. 2. gr. getur dómari og skipað verjanda.

Dómari skal jafnan, þegar lögskylt er eða að hans álitum ástæða til að skipa sökunaut verjanda, vekja athygli hans á rétti hans í því efni, og veita honum þá kost á því að benda á einhvern þann mann, er lögum samkvæmt hefir rétt til að fara með það starf almennt og í því máli sérstaklega fyrir þeim dómi.

Nú vill sökunautur ekki, að honum verði verjandi skipaður, og skal það þá ekki gert, nema dómara þyki allt að einu sérstök ástæða til þess.

Nú eru fleiri menn en einn fyrir sökum hafðir, og skal þá sami vera verjandi þeirra allra (beggja), ef vist eða líklegt þykir, að hagsmunir þeirra rekist ekki á.

63. gr.

Þar sem verjandi er skipaður, skal og sækjanda skipa. Skal hann vera einhver slíkur maður, er heimilt sé að fara með það starf lögum þessum samkvæmt.

64. gr.

Í Reykjavík og annarstaðar, þar sem kostur er löggiltra málflutningsmanna, skal sækjandi og verjandi tekinn úr hópi þeirra. Þó getur dómari eftir ósk sökunauts skipað honum einhvern annan mann, er mæta má í málum annara manna, þar sem eigi eru löggiltir málflutningsmenn, ef hann telur hag sökunauts borgið í höndum slíks manns og engar sérstakar ástæður mæla því annars í gegn.

65. gr.

Dómari sá, er með aðalrannsókn máls fer, skipar sækjanda og verjanda í því máli. Nú skal vitnaleiðsla eða staðfesting mats- eða skoðunargerðar fara fram í öðru lögsagnarumdæmi, og skipar þá dómari þar sækjanda og verjanda til þess að vera við þær dómsathafnir, nema sækjandi og verjandi við aðalrannsóknina séu þar viðstaddir.

66. gr.

Ekki má skipa þann mann verjanda, sem hefir borið vitni eða verið mats- eða skoðunarmaður í því máli, eða þann, er vera mundi óhæfur dómari í því sökunaut í óhag, eða þann, er riðinn kann að vera við málið eða hefir að öðru leyti hag eða óhag af úrslitum þess, né heldur þann, er skipun hans gerði dómara óhæfan til að fara með málið. Sækjanda skal og skipa þann einn, er öll skilyrði hefir til þess að rækja starfa sinn með samvirkusemi og helzt að lögum, og ekki má það heldur vera sá, er skipun hans gerði dómara óhæfan til að fara með málið.

67. gr.

Skylt er bæði sækjanda og verjanda að vinna að því eftir föngum, að hið sanna komi fram, en sækjanda einkum, að það komi fram, hver valdur er að broti, og að nánari atvik í sambandi þar við komi í ljós, og verjanda að verja sökunaut við misskilningi og fátí og fá það í ljós leitt, er bendir til sýknu hans eða málsbóta. Sækjanda og verjanda er, tilkvöddum með hæfilegum fyrirvara eftir ákvörðun dómara, skylt og rétt að vera við þinghöld málsins, sbr. þó 47. gr. Verjanda er, nema dómari sjái því eitthvað sérstakt til fyrirstöðu, rétt að tala við sökunaut undir fjögur augu, þótt hann sé í gæzlu eða varðhaldi, og ekki verður verjandi krafinn vitnisburðar fyrir dómi um það, er sökunautur kann að hafa trúað honum fyrir um afstöðu sína til brots þess eða brota þeirra, sem um er að tefla. Verjanda ber að hafa vakandi auga á því, að ekki sé á nokkurn hátt misfarið við sökunaut um varðhaldsvist hans eða gæzlu eða í rannsókn málsins.

Á sækjanda og verjanda hvílir þagnarskylda um þau atriði, er þeir hafa komizt að í starfi sínu og ekki eru almenningi þegar kunn.

68. gr.

Það er borgaraskylda hverjum heilum manni, eldri en 23 ára og yngri en 65 ára, að taka að sér starfa sækjanda og verjanda í opinberu máli. Þann, er dómari telur rækja starfann óviðunandi, getur hann leyst frá honum og skipað annan í staðinn. Sama er, ef sækjanda eða verjanda verða forföll, er að álitum dómarans hindra þá frá því að inna starfið af hendi.

69. gr.

Dómara er skylt að láta sækjanda og verjanda í té skjöl þau, er málið varða, eða eftirrit þeirra, að svo miklu leyti sem þau eru nauðsynleg til sóknar eða varnar þess, en skylt er þeim að skila þeim aftur til dómars, þegar starfi þeirra er lokið, ef þess er krafizt.

Þóknun sækjanda og verjanda skal ákveða í dómi í málinu, ef það lýkst með þeim hætti, nema viðkomandi hafi afsalað sér þóknun. Ef máli lýkur ekki með dómi, getur sækjandi og verjandi látið rannsóknardómara ákveða þóknun, og hver hana greiði, með úrskurði, er bóka skal í þingbók, og er sú ákvörðun bindandi og aðfararhæf sem dómur væri. Nú mætir maður sem sækjandi eða verjandi samkvæmt 65. gr. við einstakt þinghald, og getur hann þá fengið ákvörðun dómara þess í lok þinghaldsins um þóknun sína, og hefir sú ákvörðun sömu þýðingu sem samsvarandi ákvörðun dómara aðalrannsóknar.

Þóknun sækjanda og verjanda greiðist sem annar sakarkostnaður.

70. gr.

Ef sækjandi eða verjandi torveldar rannsókn eða misbeitir stöðu sinni með öðrum hætti, eða rýfur þagnarskyldu sína samkvæmt 67. gr., varðar það refsingu eftir ákvæðum hegningarlaganna um afbrot í embætti og sýslan.

IX. KAFLI

Um sönnun og sönnunargögn.

71. gr.

Sönnunarbyrðin fyrir sekt sökunauts hvílir á ákærvaldinu. Sbr. 46. og 2. málsg. 50. gr. Dómari metur það eftir atvikum, hvaða þýðingu þær staðreyndir hafi, er eigi varða beinlínis þá staðreynd, er sanna skal, en leiða kann að mega af ályktun um þá staðreynd eða þær staðreyndir, svo sem návist sökunauts á vettvangi, merki á mönnum eða munum, verkfæri eða aðrir munir í vörzlum hans eða annara, efnahagur hans fyrir og eftir brotið, hegðun hans fyrr og síðar, uppeldi, menntunar-ástand, framkoma hans í rannsókn málsins o. s. frv.

72. gr.

Dómari metur það eftir því, sem atvik liggja til, hvert mark skuli á skýrslum sökunauts tekið.

73. gr.

Um vitnaskyldu fer samkvæmt 124. og 125. gr. laga um meðferð einkamála í héraði, með þeim afbrigðum, er hér segir:

1. Ef brýna nauðsyn ber til sökum samprófunar sökunauts og vitnis, getur dómari skyldað það til þess að mæta fyrir dómi í aðalrannsókn málsins, enda þótt það eigi lengri leið að fara til þingstaðar en í 1. málsg. 124. gr. áðurnefndra laga segir, enda sé samgöngum milli heimilis vitnis og þingstaðar svo háttað sem þar segir, og verði eigi talið, að vitni bíði vegna þingsóknar sinnar tilfinnanlegt tjón á atvinnu sinni, og að heilsufar og heimilishagir þess séu þingsókn þess ekki til fyrirstöðu. Skal dómari kynna sér þessi atriði, áður en hann ákveður að kalla vitnið fyrir dóm sinn, ef honum eru þau ekki áður kunn.
2. Undanþáguréttur samkvæmt 1. tölul. og upphafi 2. tölul. 125. gr. áðurnefndra laga tekur ekki til opinberra mála. Þó er hjónum, er saman búa, er þau eru krafín vitnisburðar, óskýlt að skýra frá því fyrir dómi, sem þau hafa sagt hvort öðru í trúnaði. Ekki er vitni heldur skylt að svara spurningu, ef svarið kynni að fela í sér játningu eða bendingu um það, að það hefði framið refsiverðan verknað.

3. Stefnufrest vitna má stytta allt að helmingi frá því, sem ákveðið er í einkamálum. Vitni má flytja með valdi fyrir dóm.

74. gr.

Ákvæði 3. og 4. tölul. 126. gr. um meðferð einkamála í héraði gilda ekki í opinberum málum, né heldur ákvæði 5. tölul. sömu greinar, enda verður vitneskja um þar greind atriði ekki notuð sem sönnunargagn til þess að koma fram ábyrgð á hendur ónafngreindum manni fyrir ritsmið hans.

75. gr.

Ákvæði 127—135. gr. laga um meðferð einkamála í héraði skulu og taka til opinberra mála. Dómari leyfir sækjanda og verjanda að spyrja vitni með sama hætti sem aðiljum eða umboðsmönnum þeirra í einkamálum. Vitni skal eigi látið vera við yfirheyrslu sökunauts, nema dómari telji sérstaka ástæðu til, fyrr en báðir hafa gefið skýrslu og sampröfun þeirra fer fram. Dómari lætur vitni staðfesta skýrslu sína, ef ósamræmi er í verulegu atriði milli skýrslu sökunauts og vitnis eða milli vitnaskýrslna sín á milli.

76. gr.

Ákvæði 136.—144. gr. laga um meðferð einkamála í héraði gilda og um opinber mál, að því breyttu, að dómari lætur mat eða skoðun fara fram af sjálfsdáðum, að hann gerir sökunaut, sækjanda og verjanda viðvart um dómkvaðningu mats- eða skoðunarmanna, að dómkvaðning fer fram, þótt enginn þeirra mæti, að dómara og sækjanda og verjanda ber að veita matsmönnum leiðbeiningar eftir föngum, að mat og skoðun getur farið fram, þótt sökunautur, sækjandi eða verjandi mæti ekki, að mats- eða skoðunargerð skal fá dómara í hendur, og að dómari ákveður um staðfestingu mats- og skoðunargerðar samkvæmt niðurlagsákvæði 75. gr.

Um likskoðun og krufning líka fer eftir gildandi reglum.

Dómari getur ákveðið með dómsúrskurði skoðun á sökunaut, þar á meðal læknisrannsókn um sakhæfi hans, og öðrum mönnum til upplýsinga í opinberu máli, enda má beita valdi, ef nauðsyn krefur, til framkvæmdar slíkum úrskurði. En framkvæma skal skoðun svo, að þeim, er hlut á að máli, verði sem minnst mein, miski eða tjón af. Konur eða lækni skulu konur skoða, ef við verður komið. Nú þarf leitar í húsi til framkvæmdar mati eða skoðun, og skal þar um fara eftir 49. gr.

Skoðunargerðir dómara fara fram fyrir dómi, og má flytja dómþing eftir þörfum í því skyni.

77. gr.

Um skjöl í vörzlum sökunauts eða þriðjамanns fer eftir 49. gr.

Ákvæði 149., 150. og 151. gr., sbr. 152.—159. gr. laga um meðferð einkamála í héraði gilda og í opinberum málum svo sem við á. Rannsókn skjala fer fram fyrir dómi, eftir því sem við verður komið.

78. gr.

Eið aðilja má ekki leyfa í opinberum málum.

X. KAFLI

Um málshöfðun, stefnu og málsmeðferð.

79. gr.

Nú ákveður saksóknari málshöfðun, og skal hann þá senda dómara skriflega fyrirskipun þar um. Í henni skal, auk nafns og nægilegrar greiningar á sökunaut, taka fram, fyrir hvaða brot mál skuli höfðað, og nefna brotið eða brotin því heiti, er þau hafa í lögum, eða skilgreina þau á annan hátt, svo að ekki verði um villzt.

Ef um hlutdeild eða tilraun er að tefla, skal það og tekið fram. Svo skal og nefna þær lagagreinir, sem brotin varða eða kunna að varða við. Þá skal og greina þær kröfur, er gera beri, svo sem refsikröfu, skaðabótakröfu, kröfu um réttindamissi, eignaupptöku, kröfu um greiðslu sakarkostnaðar af hendi sökunauts eða sökunauta. Í málshöfðunarboði má ekki skirskota til framkominna sannana eða setja þar lögfræðilegar athugasemdir frammar en sagt hefir verið.

Ekki má dæma sökunaut fyrir aðrar athafnir en þær, sem í málshöfðunarboði greinir, né heldur dæma aðrar kröfur á hendur honum. Sbr. þó 81. gr.

Dómari getur ritað ákvörðun sína um stað og stund til þingfestingar málsins á málshöfðunarskipun og lætur síðan birta fyrir sökunaut, sækjanda og verjanda með venjulegum hætti eða fyrir dómi, ef því er að skipta.

80. gr.

Nú ákveður dómari málshöfðun af sjálfsdáðum, og getur hann þá, ef því er að skipta, bókað í þingbók þá ákvörðun, enda svari efni þeirrar bókunar að öllu til efnis málshöfðunarboðs samkvæmt 79. gr. Auk þess bókar dómari stað og stund til þingfestingar málsins. Bókunina les dómari því næst upp fyrir sökunaut og sækjanda og verjanda, ef þeir eru skipaðir og viðstaddir, en annars kostar birtir hann þeim hana. Skylt er dómara að veita sökunaut, sækjanda og verjanda þegar eftirrit af bókun.

Nú er sú meðferð ekki höfð, sem í 1. málsg. segir, og gefur dómari þá út stefnu til sökunauts eða sökunauta, með því efni, sem í 79. gr. segir, og lætur birta hana með venjulegum hætti fyrir þeim, er í 1. málsg. segir. Stefna má eigi heldur hafa að geyma skirskotun til framkominna sannana né lögfræðilegar athugasemdir frammar en áður er mælt.

Þó bókun og stefna samkvæmt 1. og 2. málsg. markar heimild til dómsálagningar með sama hætti sem málshöfðunarskipun samkvæmt 79. gr.

81. gr.

Nú virðist saksóknara eða dómara, að brot, lagagreinir eða kröfur sé ekki nægilega glögg tiltekið í málshöfðunarskipun, bókun eða stefnu, og getur þá hvor þeirra sem vill aukið við eða leiðrétt með framhaldsskipun um málshöfðun, framhaldsbókun eða framhaldsstefnu, er svo skal birta með þeim hætti, sem áður segir, svo tímanlega að vörn verði við komið að því leyti. Dómsmálaráðherra getur með sama hætti leiðrétt og aukið málshöfðunarskipun, er hann hefir ákveðið málshöfðun.

Stefnufrest má stytta í opinberum málum um allt að helmingi frá því, sem ákveðið er í einkamálum. Stefnu má birta sökunaut í varðhaldi eða á gæzlustað hans, og miðast frestur þar við.

82. gr.

Þá er málshöfðun hefir verið ákveðin, nefnist sökunautur ákærði, og mál á hendur honum nefnist þá: Ákærvaldið gegn N. N.

Ef skipun sækjanda eða verjanda hefir eigi þegar verið ákveðin í lok rannsóknar, skal venjulega ganga frá þeim atriðum, þegar er mál er þingfest.

83. gr.

Verjanda skal skipa:

1. Ef sökunautur eða lögráðamaður hans óskar þess. Ef sökunautar eru tveir eða fleiri, skal sami verjandi skipaður báðum eða öllum, nema hagsmunir þeirra megi ekki saman fara eða einhver þeirra kjósi sér ákveðinn mann skipaðan, er fullnægir skilyrðum til starfsins. Nú óska sumir sér skipaðan verjanda, en aðrir ekki, og verður þeim þá ekki skipaður verjandi, sbr. þó 2. tölul. hér á eftir. Þegar skýlaus játning liggur fyrir af hálfu sökunauts, eða aðrar ótvíráðar sannanir fyrir broti hans, málið er einfalt og refsing hans virðist eftir

Því sem fyrir liggur, ekki munu fara fram úr 1000 króna sekt eða tveggja mánaða varðhaldi, þarf dómari þó ekki að skipa sökunaut verjanda.

2. Ef dómari telur annars sérstaka ástæðu til þess, svo sem ef eigi liggja fyrir glöggar sannanir um sekt sökunauts eða mál er margbrotið eða vafasamt að öðru leyti, eða ef um stórbrot er að tefla o. s. frv.
3. Ef ekki er mætt af hendi sökunauts forfallalaust, þegar mál er þingfest eða síðar, og eigi stendur svo á sem í 2. tölul. 84. gr. segir.

Ef ekki er skipaður verjandi samkvæmt framanskráðu, getur sökunautur jafnan falið ákveðnum manni, er skilyrði hefir til að gegna starfi verjanda, að bera fram vörn, en eigi verður þóknun slíks verjanda talin til sakarkostnaðar.

Sækjanda skal eigi skipa:

1. Ef verjandi er ekki skipaður.
2. Ef sökunautur hefir skýlaust játað á sig brot, eða ef sökunautar eru tveir eða fleiri, ef þeir hafa báðir eða allir kannast skýlaust við brot sitt eða brot sín. Ef mál er margbrotið eða einhver önnur sérstök ástæða er fyrir hendi, getur dómari þó skipað sækjanda.
3. Ef refsing sökunauts, og ef þeir eru tveir eða fleiri, þá beggja eða allra, virðist ekki munu fara fram úr sektum eða varðhaldi. Niðurlagsákvæði 2. tölul. skal þó einnig eiga hér við.

Sækjanda og verjanda skal venjulega skipa þá, er það starf hafa haft í aðalrannsókn málsins. Ef aðrir menn verða skipaðir, fer um kjör þeirra og skilyrði til starfans samkvæmt 66., sbr. síðustu málsg. 62. gr., 63. og 64. gr.

84. gr.

Dómari getur þegar tekið mál til dóms í því þinghaldi, er í 1. málsg. 80. gr. segir, ef sökunautur eða enginn sökunauta, ef þeir eru tveir eða fleiri, óskar sér skipaðan verjanda eða óskar frests til varnar sér.

Nú hefir málshöfðunarskipun verið birt samkvæmt niðurlagi 79. gr. eða stefna gefin út og birt samkvæmt 2. málsg. 80. gr., og getur dómari þá þegar eftir þingfestingu máls og framlagningu skjala tekið mál til dóms:

1. Ef verjandi og sökunautur eða sökunautar óska ekki frests til að færa fram vörn.
2. Ef hvorki sökunautur né verjandi mæta, og dómari telur refsingu, eins og málið liggur fyrir, ekki geta farið fram úr 1000 kr. sekt eða 2 mán. varðhaldi.
3. Ef sókn, ef sækjandi hefir verið skipaður, og vörn er þá fram komin, og viðkomendur óska eigi að færa fram frekari sókn og vörn eða dómari sér þess enga þörf.

85. gr

Nú verður ekki svo með farið sem í 84. gr. segir, og skal þá, eftir að dómari hefir þingfest mál og lagt fram eftirrit af rannsókn málsins og önnur skjöl, svo með fara sem hér segir:

1. Ef skipaður hefir verið sækjandi og verjandi og þeir mæta, þá skal dómari fyrst ákveða, hvort mál skuli munnlega flutt eða skriflega. Mál skulu munnlega flutt, nema þau séu sérstaklega margbrotin og sé skriflegs málflutnings óskað eða dómari telji hann verulega hentugri. Nú skal mál munnlega flytja, og fær dómari þá sækjanda og verjanda sitt eintakið hvorum af skjölum málsins og ákveður stað og stund til málflutnings. Skal sækjandi og verjandi koma fyrir dóm á tilteknum stað og stundu. Sækjandi og verjandi mega tvisvar tala, ef þeir vilja, enda er sökunaut rétt að taka til máls einu sinni að þeirra ræðum loknum. Er málflutningi þá lokið, og skal taka mál til dóms. Um munnlegan málflutning fer annars eftir 112. gr. laga um meðferð einkamála í héraði.

Nú er mál skriflega flutt, og afhendir dómari þá sækjanda skjöl málsins og veitir honum hæfilegan frest til sóknar og ákveður stað og stund til næsta

þinghalds. Þá leggur sækjandi fram sókn sína, en verjandi fær málsskjölin léð og hæfilegan frest til varnar. Í næsta þinghaldi leggur verjandi fram vörn sína, og getur dómari veitt þeim enn hvorum um sig frest til framhaldssóknar og framhaldsvarnar einu sinni, en að því loknu verður mál tekið til dóms.

2. Ef sækjandi er ekki skipaður, skal mál jafnan skriflega flutt. Eftir þingfestingu máls og framlagning skjala fær verjandi eða sökunautur frest til varnar, er hann leggur fram í næsta þinghaldi, en að því loknu verður mál tekið til dóms. Skipuðum verjanda skal lána málsskjölin, en sökunaut sjálfum eða kjörnum verjanda því aðeins, að dómari telji það hættulaust, enda eigi þeir, ef og að því leyti sem málsskjölin verða ekki fengin þeim í hendur, kost á að nota þau með umsjá dómarans.

86. gr.

Ef sækjanda eða verjanda eða sökunaut, ef hann ver sig sjálfur, verða forföll, skal máli fresta hæfilegan tíma, og gerir dómari þeim viðvart um næsta þinghald.

Ef sækjandi mætir ekki forfallalaust að fresti samkvæmt 1. málsg. liðnum, en verjandi eða sökunautur mætir, verður mál jafnan skriflega varið samkvæmt 85. gr. Ef verjandi eða sökunautur, er ver sig sjálfur, mæta ekki forfallalaust að fresti liðnum, verður mál þegar tekið til dóms, nema dómara þyki sérstök ástæða til að fresta máli, svo að vörn megi koma fram.

Ef forföll eru sönnuð áður en mál er dæmt, getur dómari þó tekið það upp af nýju og leyft vörn í málinu.

87. gr.

Dómari getur bæði af sjálfsdáðum og að tilhlutun sækjanda, verjanda eða sökunauts, og bæði fyrir og eftir að mál hefir verið tekið til dóms, tekið af nýju upp rannsókn um einstök atriði, og fer um hana eftir VI. kafla laga þessara. En jafnan skal viðkomendum veittur kostur á að kynna sér árangur slíkrar rannsóknar. Ef rannsókn hefir fram farið að málflutningi loknum, ákveður dómari, hvort málflutningur skuli tekinn upp aftur vegna þess, er fram hefir komið í rannsókninni.

88. gr.

Opinber mál skulu rekin með þeim hraða, sem unnt er. Sækjandi, verjandi eða sökunautur hafa ekki forræði um gang málsins, né heldur er dómari bundinn við málflutningsyfirlýsingar þeirra eða kröfur, nema þær séu borgararéttar eðlis. Ekki skiptir það máli, hvenær málflutningsyfirlýsingar eða kröfur koma fram í flutningi opinbers máls.

XI. KAFLI

Um sakarkostnað.

89. gr.

Til sakarkostnaðar í opinberum málum telst:

1. Ferðakostnaður dómara og sækjanda og skipaðs verjanda, ef því er að skipta, enda skal greiða þeim óhjákvæmilegan kostnað af ferðalagi vegna rannsóknar og meðferðar málsins.
2. Þóknun sækjanda og skipaðs verjanda.
3. Þóknun fyrir aðstoð vegna málsins, svo sem skjalþýðingar, dómtúlkun, afnot muna annara manna o. s. frv.
4. Gæzlu-, varðhalds- og flutningskostnaður sökunauts, þar til framkvæmd refsingar hefst samkvæmt ákvæðum dómsins.
5. Þóknun til vitna, mats- og skoðunarmanna.
6. Þingvotta- og birtingargjöld.
7. Kostnaður af kyrrsetningu samkvæmt 94. gr. og fullnustu dóms með aðför.

8. Annar óhjákvæmilegur kostnaður.

Réttargjöld, gjald fyrir eftirrit beinlínis í þágu málsins, stimplun dómsgerða eða staðfestingu skal eigi greiða.

90. gr.

Nú er sökunautur sýkn dæmdur af refsikröfum, af hvaða ástæðu sem er, eða refsímál gegn honum fellur niður án þess að svo sé ástatt sem í 22. gr. segir, og skal þá einnig sýkna hann af málskostnaðarkröfu. Þó skal dæma greiðslu sakarkostnaðar á hendur sökunaut að einhverju leyti eða öllu, ef hann hefir orðið kostnaðar valdur með vísitandi eða stórkostlegu ólögumætu framferði í rannsókn máls eða í sambandi við hana.

Nú eru tveir menn eða fleiri hafðir fyrir sökum, og eru sumir sýknaðir og sumir sakfelldir, og skal þá frá draga þann hluta kostnaðar, er telja má aðeins koma hinum sýknaða eða sýknuðu við, nema telja megi hinn dómfellda, eða hina dómfelldu, einnig beinlínis valdan að honum. Ef slíkur frádráttur verður ekki gerður nákvæmlega, metur dómari það, í hvaða hlutföllum hinn sakfelldi skuli bera sakarkostnað á móti rikissjóði.

91. gr.

Nú er sökunautur sakfelldur fyrir það brot eða þau brot, sem honum er sök á gefin, og skal þá dæma greiðslu sakarkostnaðar á hendur honum.

Nú er sökunautur sakfelldur fyrir sum þau brot, er honum er sök á gefin, en sýkn dæmdur af öðrum, og getur dómari þá ákveðið, að hann skuli greiða nokkurn hluta kostnaðar, en að hinn hlutinn skuli greiddur úr rikissjóði, með þeim hætti, er í 90. gr. segir.

Kostnað, sem sækjandi eða verjandi eða lögreglumenn eru valdir að vegna vanrækslu eða skeytingarleysis í starfi sínu, skal ekki dæma sökunaut til að greiða. Getur dómari ákveðið í dómi refsímálsins eða úrskurði, ef máli lýkur án dóms, skyldu þeirra til að greiða slíkan kostnað, en veita skal hann þeim áður kost á að láta uppi álit sitt.

92. gr.

Nú eru tveir menn eða fleiri sóttir til refsingar í sama máli og sekir dæmdir, og skal þá hvorum (hverjum) þeirra gert að greiða gæzlu- eða varðhaldskostnað sinn og þóknun til skipaðs verjanda síns einum sér, ef hann hefir fengið sér skipaðan annan verjanda en hinn eða hinir. Ef sumir hinna sakfelldu eru saman um verjanda, en þó ekki allir, þá skal dæma þá in solidum til að greiða þóknun verjanda síns.

Nú hafa sökunautar allir eða báðir tekið þátt í broti með vitund og vilja hvor (hver) annars og eru dæmdir til refsingar fyrir það í sama máli, og skal þá venjulega dæma þá til að greiða sakarkostnað in solidum (sbr. þó 1. málsg.). Ef samband þeirra einhverra eða allra um brot hefir ekki verið slíkt, skiptir dómari sakarkostnaði milli þeirra í þeim hlutföllum, er honum þykir sanngjarnt vera.

93. gr.

Í dómi og úrskurði, ef máli lýkur án dóms, skal almennt kveða á um skyldu sökunauts til að greiða sakarkostnað, án ákvörðunar upphæðar.

Dómari gerir heildarreikning yfir sakarkostnað og sendir hann, ásamt fylgiskjölum, til dómismálaráðuneytisins, er úrskurðar reikninginn og greiðir dómara það, sem hann kann að hafa lagt út eða greiða á síðar. Refsidómur, ásamt úrskurðum reikningi, verður þá lögleg heimild til aðfarar í fé sökunauts eða sökunauta.

94. gr.

Til tryggingar greiðslu sakarkostnaðar og skaðabóta eða til undirbúnings eignartöku, ef því er að skipta, skal dómari, ef hann hefir jafnframt fúgetavald, kyrrsetja eða láta fúgeta annars kyrrsetja eignir sökunauts eða sökunauta, ef hættu má

telja á því, að þeim verði ella undan skotið eða að þær glatist eða rýrni að mun, svo að ekki verði nægilegt til greiðslu sakarkostnaðar eða bóta á sínum tíma, og fer það eftir álitum dómara, hversu mikið skuli kyrrsetja. Um framkvæmd og þýðingu kyrrsetningar fer sem um kyrrsetningu fjármuna almennt, en þó með þeim afbrigðum, er hér segir:

1. Tryggingu þarf enga að setja.
2. Ábyrgð á kyrrsetningu þessari fer eftir almennum skaðabótareglum.
3. Mál til réttlætningar kyrrsetningu þarf ekki að höfða.

Dómari kveður á um varðveislu kyrrsettra muna og sér um, að þær ráðstafanir verði gerðar, er með þarf að lögum til verndar kyrrsetningu. Eigi skal stimpilgjald eða þinglýsingar greiða fyrir þessar ráðstafanir.

Kyrrsetning fellur niður jafnskjótt sem sökunautur hefir verið sýknaður með úrslitadómi eða úrskurði af greiðslu sakarkostnaðar og skaðabóta, eða málsókn hefir verið undan felld eða látin niður falla og eigi koma ákvæði 22. gr. til greina, og á hann þá heimtingu á því, að honum verði, honum að kostnaðarlausu, fengin umráð yfir hinum kyrrsettu verðmætum og úr gildi felldar þær ráðstafanir aðrar, sem gerðar kunna að hafa verið til verndar kyrrsetningunni. Ef sökunautur hefir greitt sakarkostnað eða dæmdar skaðabætur, á hann og heimtingu til hins sama, en greiða verður hann þá kostnað þar af.

XII. KAFLI

Um skaðabætur.

95. gr.

Nú kemur það í ljós í rannsókn opinbers máls, að einhver hefir beðið fjártjón eða annað tjón, er bæta skal að lögum, vegna brots eða brota, og skal dómari þá, ef þess er kostur án verulegra tafa á málinu, veita aðilja kost á að koma kröfu sinni um bætur fyrir dóm. Skal aðili gera kröfu fyrir dómi eða umboðsmaður hans. Sökunaut skal og veita kost á að láta uppi álit sitt um skaðabótakröfu. Ef hann samþykkir kröfu, þá skal kveða á um hana í refsidómi i málinu. Ef sökunautur samþykkir ekki kröfu, en þó má telja, að hann skuli bætur greiða, getur dómari eftir kröfu aðilja látið dómkvadda menn meta bætur áður en mál er tekið til dóms, en annars kostar metur hann bætur sjálfur.

96. gr.

Nú er sökunautur sýkn dæmdur af refsikröfu eða ekki eru fram komnar nægilegar upplýsingar um skaðabótakröfu, og verður þá ekki lagður dómur á hana í því máli. Æðri dómur getur þó, ef bætur hafa verið dæmdar í héraði, dæmt skaðabótakröfu, þótt hann sýkni af refsikröfu.

97. gr.

Ef dómi í opinberu máli, þar sem skaðabótakrafa hefir verið dæmd að efni til, er skotið til æðra dóms, skal þar og taka skaðabótakröfu til meðferðar, ef annaðhvort sökunautur eða sá, er tjón beið, æskja þess af dómara eða saksóknara áður en máli er áfrýjað, enda er þá bæði sækjanda og verjanda skylt að sækja og verja það atriði fyrir æðra dómi sem önnur sakaratriði.

98. gr.

Ákvæði dóms í refsímáli um skaðabótakröfu að efni til getur bæði sökunautur og sá, er tjón telst hafa beðið, áfrýjað sérstaklega til æðra dóms eftir ákvæðum laga um áfrýjun einkamála, ef það ákvæði dómsins hefir ekki verið borið undir æðra dóm ásamt öðrum atriðum hans, eða aðiljar hafa fallið frá kröfu sinni þar um.

99. gr.

Rannsókn og ákvörðun um skaðabætur má aldrei verða til þess að tefja að nokkru verulegu leyti rannsókn eða meðferð opinbers máls fyrir dómi. Ef svo reynist, skal skaðabótakröfu ekki sinnt í opinberu máli.

Nú hrökkva eignir sökunauts eigi til greiðslu málskostnaðar og skaðabóta, og skal þá skerða hvora kröfu að rétttri tiltölu.

XIII. KAFLI

Um sektir.

100. gr.

Ef sækjandi eða verjandi, hvort sem hann er skipaður eða ekki, gerir sig sek-an í vanrækslu eða skeytingarleysi í starfa sinum, getur dómari dæmt honum sekt á hendur, frá 20—200 krónur, í dómi eða úrskurði, eftir því sem á stendur.

101. gr.

Sömu sektum, er ákveða má samkvæmt 100. gr., skal sá sæta, er viðhefir ó-sæmileg ummæli, skrifleg eða munnleg, fyrir dómi um dómara eða aðra, eða kemur að öðru leyti hneykslanlega eða ósæmilega fram fyrir dómi.

102. gr.

Sá skal sæta sektum eða varðhaldi, sem brýtur bann dómara samkvæmt 2. mgr. 18. gr., eða í ræðu eða riti gefur visvitandi eða gálauslega ranga eða vill-andi skýrslu í verulegum atriðum eða óþarflega særandi um opinbert mál eða rann-sókn þess, meðan því máli er ekki að fullu lokið, eða tálmar eða reynir að tálma á ólögmetan hátt rannsókn slíks máls.

Ef sækjandi eða verjandi brýtur ákvæði 1. málsg. og brot þeirra þykja eigi varða nema sektum, enda liggi fullar upplýsingar fyrir um það, má svo með fara, sem í 100. gr. segir.

Mál út af þessum brotum fara annars sem opinber mál almennt.

103. gr.

Ef brot þau, er í 100., 101. og 2. málsg. 102. gr. segir, varða þyngri refsingu að lögum en þar segir, skal sækja þá sök í almennu opinberu máli.

104. gr.

Sektir samkvæmt 100.—102. gr. renna í ríkissjóð.

Kæra má sérstaklega refsíákvæði samkvæmt 100., 101. og 2. málsg. 102. gr., en ella fer um áfrýjun eftir 97. gr.

XIV. KAFLI

Um dóma og úrskurði.

105. gr.

Úrskurði, er kveða þarf upp í sambandi við rannsókn eða flutning opinbers máls, skal kveða upp svo fljótt sem unnt er eftir að atriði er tekið til úrskurðar. Úrskurðir skulu vera byggðir á forsendum og nægilega skýrir og glöggir.

106. gr.

Ákvæði 191. og 192. gr. laga um meðferð einkamála í héraði skulu og taka til opinberra mála.

107. gr.

Dómar í opinberum málum skulu vera glöggir og skýrir svo sem kostur er á. Ekki má skírskota til sannana eða atvika, er síðar kunna að koma fram.

Í dómi skal greina nafn, stöðu og heimili sökunauts, svo að ekki verði um villzt, númer málsins, þing, stað og stund, er dómur er upp kveðinn, hvenær mál var tekið til dóms, nafn dómanda eða nöfn, ef fleiri eru en einn, málsatvik og málsástæður þær, er máli þykja skipta, hugleiðingar dómara um niðurstöðu, skilorð, ef skilorðsbundið er dæmt, réttarfarssektir, ef því er að skipta, um skaðabótakröfu, sakarkostnað og annað, er máli kann að skipta. Niðurstöðu dóms skal síðan saman draga í niðurlag hans, eins og tízka hefir verið, að því leyti sem honum á að fullnægja með aðför, og svo ef sökunautur er alsýknaður.

Dómi eða úrskurði má fullnægja með aðför eftir efni sinu, enda þótt eigi sé sett í þá aðfararákvæði sérstaklega.

Ef sektir eru dæmdar eða úrskurðaðar, skal ákveða í dómi eða úrskurði vararefsingu lögum samkvæmt tiltekinn tíma, er sökunautur skuli þola, ef sektin greiðist ekki innan ákveðins tíma frá birtingu eða uppsögn dóms eða úrskurðar, sbr. 3. málgr. 108. gr.

Ákvæði um aðfararfrest skal annars ekki setja í dóma eða úrskurði í opinberum málum, hvorki um refsingu né annað.

108. gr.

Dómari tilkynnir sökunaut eða verjanda hans, ef þess er kostur, hvar og hvenær dómur eða úrskurður, ef með þarf og það á við, verði kveðinn upp, og með þeim fyrirvara, er honum þykir hlýða.

Niðurlag dóms eða úrskurðar skal lesa upp í dómi í heyranda hljóði. Eftirrit af dómi eða úrskurði skal veita sækjanda og verjanda eða sökunaut svo fljótt sem unnt er, ef þess er krafizt.

Ef sökunautur er viðstaddur uppsögu dóms eða úrskurðar, þarf ekki að birta honum dóm eða úrskurð. Ella skal birting dóms fram fara með venjulegum hætti, og úrskurðar, er það á við.

Ef sökunautur er við dómsuppsögn eða úrskurðar staddur, telst frestur samkvæmt 4. málgr. 107. gr. frá uppsögudegi, en ella frá birtingardegi.

Dómari gerir nauðsynlegar ráðstafanir til birtingar dóma og úrskurða.

Geta skal þess í þingbók, hvort sökunautur hafi verið viðstaddur uppsögu dóms eða úrskurðar. Í eftirriti af dómsathöfnum þessum skal þess og geta.

109. gr.

Dómur er bindandi um úrslit sakarefnis fyrir sökunaut og handhafa ríkisvaldsins, svo og um réttarfarssektir og skaðabótaákvæði hans milli sökunauts og skaðabótakrefjanda.

Ákvæði 2. málgr. 195. og 196. gr. laga um meðferð einkamála í héraði gilda og um opinber mál.

110. gr.

Refsiákvæðum, ákvæði um eignatöku, málskostnað eða skaðabætur í dómi í opinberu máli eða úrskurði má ekki fullnægja með aðför fyrr en afráðið er, að því verði ekki skotið til æðra dóms, en þá má því þegar fullnægja, nema sekt skuli greiða og greiðslufrestur hennar sé ekki liðinn.

XV. KAFLI

Um málskot.

111. gr.

Ekki verður skotið til æðra dóms:

1. Úrskurði dómara um, að hann skuli vikja sæti.
2. Ákvörðun um, að meðdómendur skuli til kvaddir (sbr. 7. gr.).
3. Úrskurði um það, að meðdómanda skorti dómarskilyrði (sbr. 12. gr.).
4. Ákvörðun um, að rannsókn eða meðferð máls skuli fara fram fyrir luktum dýrum (sbr. 18. gr.).
5. Úrskurði um handtöku (sbr. upphaf 36. gr.).
6. Úrskurði um leit, kyrrsetningu og rannsókn skjala og bréfa sökunauts (sbr. 37. gr.).
7. Ákvörðun um skyldu manna til aðstoðar og um að láta í té muni í þarfir opinbers máls (sbr. 39. gr.).
8. Ákvörðun um útilokun frá þinghaldi samkvæmt 47. gr.
9. Ákvörðun um útilokun frá skoðun skjala samkvæmt 48. gr.
10. Ákvörðun um, að sækjanda og verjanda skuli skipa (sbr. 62., 64., 65. og 83. gr.).
11. Ákvörðun um að synja eða leyfa verjanda viðtal við sökunaut (67. gr.).
12. Ákvörðun um að veita frest.
13. Ákvörðun um skriflegan eða munnlegan málflutning (85. gr.).
14. Ákvörðun um endurupptöku rannsóknar eða málsmeðferðar (87. sbr. niðurlag 2. málsgr. 86. gr.).

112. gr.

Þessum ákvörðunum dómara verður einungis skotið til æðra dóms með kæru:

1. Úrskurði, þar sem dómari neitar að vikja sæti.
2. Synjun á kvaðningu meðdómenda (sbr. 7. gr.).
3. Úrskurði, þar sem synjað er kröfu um, að meðdómendur viki vegna skorts á dómarskilyrðum (sbr. 12. gr.).
4. Úrskurði um varðhald og aðra gæzlu á sökunaut og tryggingu samkvæmt 56. gr.
5. Synjun um að skipa sækjanda eða verjanda (sbr. 62., 64., 65. og 83. gr.) og ákvörðun um það, hvern skuli skipa.
6. Ákvörðun um þóknun samkvæmt 65. gr. 2. málslíð.
7. Úrskurði um vitnaskyldu, vitnaheimild, þóknun vitnis, viðurlög við brotum á vitnaskyldu og önnur atriði, er vitni varða.
8. Úrskurði um samskonar efni um mats- og skoðunarmenn.
9. Ákvörðun dómara samkvæmt 3. málsgr. 76. gr.
10. Úrskurði samkvæmt 2. málsgr. 77. gr.
11. Úrskurði, þar sem synjað er um frest eða rannsókn um einstök atriði eða endurupptöku málflutnings eftir 87. gr.
12. Ákvörðun um dómtöku máls eftir 2. málsgr. 2. tölul. 84. gr. og 2. málsgr. 86. gr.
13. Ákvörðun um önnur efni, er varða rannsókn máls eða meðferð fyrir dómtöku þess og líkt stendur á um.

Kæra samkvæmt 4. og 6. tölul. greinar þessarar frestar ekki framkvæmdum í máli. Kæra samkvæmt 7. og 8. tölul. frestar eigi heldur framkvæmdum, ef hún varðar þóknun vitna eða mats- og skoðunarmanna. Sama er um kæru samkvæmt 9. tölul., ef hún varðar rannsókn á sökunaut sjálfum eða ef telja má, að rannsókn komi eigi að nægilegu gagni, nema hún sé þegar framkvæmd.

Þegar öðruvísi stendur á, frestar kæra samkvæmt þessari grein þeim framkvæmdum í rannsókn opinbers máls og meðferð, er fara mundu í bága við niðurstöðu æðra dóms, ef hún yrði andstæð hinni kærðu dómsathöfn, nema slík framkvæmd verði talin brýnt nauðsynleg til þess að rannsókn málsins nái tilgangi sín-

um, enda verður ákvörðun dómara um það efni eigi haggð. Þetta gildir þó ekki um vitnaheimild eða vitnaskyldu, né um samsvarandi skyldu matsmanna eða skoðunarmanna.

113. gr.

Aðild kæru á hver sá, er ákvörðun dómara varðar hagsmuni hans beinlínis, og þar að auki saksóknari, ef ákvörðun varðar rannsókn málsins.

114. gr.

Þar sem kæra frestar framkvæmdum, skal dómari, eftir því sem unnt er, ganga þegar úr skugga um það, hvort kært verði.

Kærandi skal lýsa kæru sinni innan sólarhrings frá því, er honum var birt ákvörðun sú, er hann vill kæra, bréflaga til dómara eða með bókun í þingbók, og gera kröfur sínar, ásamt þeim athugasemdum, er honum þykir hlýða, enda mega ný gögn og ný málsatvik koma fyrir æðra dóm. Jafnskjótt sem kæru hefir verið lýst, skal dómari gera eftirrit af því, er kærumálið varðar. Sendir hann þegar æðra dómi eitt eintak þar af með athugasemdum sínum, ef hann vill, en sökunaut eða verjanda hans eitt eintak, svo og þeim öðrum, er kæran varðar (sækjanda, vitni o. s. frv.). Innan 3 sólarhringa eftir móttöku skjalanna getur æðri dómur lagt dóm á kærumálið, enda getur hver aðilja sent honum athugasemdir sínar á þeim fresti.

Athugasemdir, er síðar koma, skal þó taka til greina, ef þær koma áður en dómur er upp kveðinn.

Ef kæra frestar framkvæmdum rannsóknar eða málsmeðferðar, skal æðri dómur hafa lokið dómsorði á kærumál innan 10 daga frá móttöku skjalanna, nema mál sé sérstaklega margbrotið eða dómurinn telji óhjákvæmilegt, að nýrra gagna sé aflað. Leggur hann þá með úrskurði fyrir héraðsdómara að afla þeirra. Að þeim fengnum, fer um dómsuppsögu sem áður segir.

Aldrei má dómsuppsaga dragast lengur en 2 vikur eftir að skjöl öll, þar á meðal nýjar upplýsingar, hafa til æðra dóms komið, hvort sem kæra frestar framkvæmdum eða ekki.

Sekta skal kæranda um 40—400 kr. til ríkissjóðs fyrir algerlega tilefnislausa kæru.

115. gr.

Án kröfu sökunauts er skylt að áfrýja dómi, ef refsing sú, sem honum er dæmd og eigi er um refsingu fyrir ítrekað brot að ræða, nemur 2 ára refsivist eða meira.

Eftir kröfu sökunauts er skylt að áfrýja dómi, ef refsing sú, sem honum er dæmd, nemur yfir 500 króna sekt, eins mánaðar refsivist eða ef dómurinn sviptir hann réttindum eða réttindamissi leiðir af sakfellingu hans, eða eignarupptaka er ákveðin hjá honum, er nemur 500 króna virði eða meira.

Skylt er ríkisvaldinu og að áfrýja dómi í opinberu máli, þótt ekki sé svo ástatt sem í 1. eða 2. málsg. segir, ef sérstök ástæða er til, svo sem ef það telur mann ranglega sýknaðan eða ranglega sakfelldan, verulega of háa eða of lága refsingu, ef það hefir almenna þýðingu að fá skorið úr máli með dómi æðri réttar eða vafaatriði þykja annars vera í máli, hvort sem þau varða staðreyndir eða notkun réttarákvæða.

Ákvæði dóms um skaðabótakröfu að efni til má og áfrýja sérstaklega eftir einkamála-reglum. Málskostnaðarákvæði má kæra innan viku og að öðru samkv. 114. gr. sérstaklega, ef refsí- eða sýknuákvæði dóms er ekki áfrýjað.

116. gr.

Ef áfrýja skal samkvæmt 115. gr. 1. málsg., skal dómari gefa út dómsgerðir svo fljótt sem unnt er og rita á þær fyrirkall til sökunauts þess efnis, að málinu sé samkvæmt áður nefndri lagagrein stefnt til hæstaréttar, að það verði þar tekið fyrir meðal hinna fyrstu mála, og að sökunautur megi ekki vænta frekara fyrirkalls.

Síðan lætur dómari stefnuvotta birta fyrirkallið og að því loknu sendir hann dómsgerðir þegar til saksóknara.

Ef áfrýja skal samkvæmt 2. málsg. 115. greinar, þá skal dómari krefja sökunaut yfirlýsingar um áfrýjun við dómsuppsögu, ef hann er við hana staddur, en ella skulu stefnuvottar gera það eftir fyrirlagi dómara, þegar þeir birta sökunaut dóminn. Nú kveðst sökunautur una við dóminn, svo og ef sýknudómur er, og afgreiðir dómari þá dómsgerðir til saksóknara svo fljótt sem unnt er.

Ef sökunautur óskar áfrýjunar innan 2 vikna frá því, er hann var krafinn yfirlýsingar þar um, þá skal svo með fara sem í 1. málsg. segir.

Nú gefur sökunautur enga yfirlýsingu innan áðurnefnds tíma, og afgreiðir dómari þá þegar dómsgerðir til saksóknara.

Nú er skylt að áfrýja án kröfu eða eftir kröfu sumra sökunauta, er sakfelldir hafa verið í sama dómi, en ekki sumra, og skal dómari þá afgreiða dómsgerðir samkvæmt 1. sbr. 2. og 4. málsg.

117. gr.

Þegar saksóknari hefir fengið dómsgerðir og dómari hefir gert ráðstafanir til áfrýjunar fyrir sökunaut eða alla sökunauta, sendir saksóknari þær til hæstaréttar. Skipar þá forseti dómsins verjanda eða verjendur með áritun á dómsgerðirnar og sendir þær síðan aftur saksóknara.

Nú hefir dómari ekki gert framannefndar ráðstafanir um sökunaut eða alla sökunauta, og kveður saksóknari þá á um áfrýjun. Ritar hann þá fyrirkall á dómsgerðirnar til sökunauts eða sökunauta, er ekki hefir verið áfrýjað fyrir, um það, að málinu sé skotið til hæstaréttar samkv. 3. málsg. 115. gr., enda skal fyrirkallið vera að öðru leyti sama efnis sem fyrirkall dómara. Sendir saksóknari síðan fyrirkallið til dómara, er svo lætur stefnuvotta birta það. Að því loknu sendir dómari dómsgerðirnar aftur til saksóknara, sem síðan fer með málið eins og í 1. málsg. segir.

Nú hefir sökunautur, sem krafizt gat áfrýjunar, en hefir ekki gert þá kröfu samkvæmt 3. málsg. 116. gr., snúið sér til saksóknara með ósk um áfrýjun áður en fullnustugerð dóms er byrjuð, og skal þá saksóknari, ef hann hefir ekki þegar gert ráðstafanir til áfrýjunar, gera það, sem nauðsynlegt er í því efni samkvæmt 2. málsg. greinar þessarar. Slík beiðni frestar fullnustugerð dóms, ef vottorð saksóknara þar um er lagt fyrir þá, er fullnustugerð annast.

Nú kemur sökunautur með beiðni samkvæmt næstu málsgrein hér á undan til saksóknara eftir að fullnustugerð dóms er byrjuð, og getur dómsmálaráðherra þá einn, að fengnum tillögum saksóknara, veitt leyfi til áfrýjunar og stöðvað fullnustugerð, ef þess er kostur.

118. gr.

Ákvörðun um áfrýjun samkvæmt 116. gr., sbr. 117. gr., frestar fullnustu refsingar, eignartökuákvæðis og málskostnaðar, svo og skaðabótaákvæðis, ef skaðabótaskylda og upphæð bóta hefir ekki verið skilyrðislaust samþykkt, enda sé skaðabótaákvæði eigi berum orðum áfrýjað í sambandi við áfrýjun annara ákvæða dómsins eða sérstaklega. Framkvæmd ákvæða dóms um missi réttinda eða verkunum refsidóms í þá átt frestar áfrýjun, nema réttindasviptingin verði talin ákveðin beinlínis til verndar lífi, heilsu eða eignum einstakra manna eða almennings. Setur dómari þá ákvæði þar um í dóm sinn.

119. gr.

Saksóknari sækir öll opinber mál án sérstaks endurgjalds fyrir hæstarétti, og hvíla að því leyti sömu skyldur á honum sem á sækjanda fyrir þeim dómi hafa hvílt eftir þeim reglum, sem hingað til hafa gilt.

Nú verður að skipa saksóknara samkvæmt 3. málsg. 20. gr., og ákveður þá hæstiréttur honum þóknun fyrir sókn málsins.

120. gr.

Opinberum málum skal hraða fyrir hæstarétti eftir föngum. Forseti ákveður þingfestingu þeirra, og skal saksóknara og verjanda tilkynnt hún með viku fyrirvara.

Ný gögn, málsástæður og kröfur má leggja leyfislaust fyrir hæstarétt.

121. gr.

Saksóknara og verjanda fyrir hæstarétti er skylt að benda á galla, er vera kunna á rannsókn og meðferð opinbers máls. Þeim er og skylt að hraða máli eftir föngum. Um málf lutning fyrir hæstarétti fer annars eftir þeim reglum, sem hingað til hefir verið fylgt.

122. gr.

Nú koma fram tilmæli frá saksóknara eða verjanda fyrir hæstarétti um frestun málf lutnings og úrskurð, þar sem lagt verði fyrir héraðsdómara að afla upplýsinga um tiltekið atriði, og getur dómurinn þá stöðvað málf lutninginn og kveðið upp úrskurð um það, hvort tilmælin skuli taka til greina eða ekki.

Annars getur hæstiréttur frestað málf lutningi af sjálfsdáðum og skyldað héraðsdómara til að afla nýrra upplýsinga, bæði áður en málf lutningur hefst og eftir að hann er byrjaður.

Úrskurð samkvæmt 1. og 2. málsg. sendir forseti hæstaréttar saksóknara og verjanda. Saksóknara ber að senda hann þegar til viðkomandi héraðsdómara, er afla skal upplýsinganna svo fljótt sem unnt er og senda eftirrit af því, er fram hefir komið, tafarlaust til saksóknara.

Einnig er bæði saksóknara og verjanda rétt að hlutast til um það, að héraðsdómari leiti nýrra upplýsinga um tiltekin atriði, og sendir þá héraðsdómari eftirrit af því, er fram hefir komið til saksóknara og verjanda, ef hann hefir krafizt upplýsinga.

123. gr.

Nú eru þeir gallar á málatilbúnaði fyrir hæstarétti, svo sem vöntun á birtingu fyrir kalls, að ekki þykir fært að leggja dóm á málið að efni til, og verður því þá vísað frá dómi. Ef kenna má héraðsdómara um galla, getur hæstiréttur dæmt hann í frávisunardómi eða fullnaðardómi í málinu til að greiða kostnað af árangurslausri áfrýjun, enda þótt honum hafi ekki verið stefnt í því skyni.

124. gr.

Nú eru þeir gallar á rannsókn eða meðferð opinbers máls fyrir dómi í héraði, að þeir kunni að hafa haft veruleg áhrif á málsúrslit þar, svo sem ef sökunaut hefir ekki verið veittur kostur á að gefa skýrslu um sakaratriðin eða að verja sig fyrir dómi, eða rannsókn vantar um þau atriði, er sekt eða sýkna veltur á, og getur hæstiréttur þá ómerkt dóm og málsmeðferð og vísað máli heim í hérað til löglegrar rannsóknar og dómsálagningar af nýju. Þá má og skylda héraðsdómara til að greiða kostnað af árangurslausri áfrýjun samkvæmt 123. gr.

125. gr.

Í dómi opinbers máls getur hæstiréttur dæmt héraðsdómara sekt á hendur, 40—400 krónur, til rikissjóðs fyrir drátt á opinberum málum og önnur glöp í rannsókn þeirra og meðferð, enda þótt dómara hafi ekki verið stefnt í því skyni, ef sök hans virðist ljós. Einnig er sökunaut rétt að krefjast þess, að dómara verði stefnt til ábyrgðar fyrir rannsókn opinbers máls og meðferð, og ber þá bæði dómara, ef hann annast áfrýjun, og saksóknara, ef hann gerir það, að setja í fyrir kallið samkvæmt 116. og 117. gr. kröfu hans í því efni. Svo getur saksóknari af sjálfsdáðum gert slíka kröfu í fyrir kalli. Sérstök birting fyrir héraðsdómara á fyrir kallinu er ónauðsynleg.

Saksóknara ber að gæta hagsmuna ríkisvaldsins gagnvart dómara, ef hann er krafinn ábyrgðar, en verjanda hagsmuna sökunauts að því leyti. Nú mætir héraðsdómari vegna ábyrgðarkröfu fyrir hæstarétti og er sýkn dæmdur, og getur dómurinn þá dæmt sökunaut, ef hann hefir gert kröfuna, eða ríkissjóð, ef saksóknari hefir gert hana, til þess að greiða dómara málskostnað.

126. gr.

Nú þykir saksóknari eða verjandi hafa gerzt sekur um vanrækslu eða önnur glöp í undirbúningi eða flutningi opinbers máls fyrir hæstarétti, og getur hann þá gert þeim, öðrum eða báðum, 40—400 króna sekt á hendur í dómi málsins til ríkissjóðs.

127. gr.

Nú þykir hæstarétti að visu vera gallar á verki héraðsdómara eða saksóknara eða verjanda, en ekki slíkir sem sektum eigi að varða, og getur dómurinn þá talið gallana og vítt viðkomendur fyrir þá eftir því, sem honum þykir ástæða til.

128. gr.

Dómar hæstaréttar skulu afgreiddir til dómsmálaráðuneytis með þeim hætti, sem nú tíðkast.

XVI. KAFLI

Niðurlagsákvæði.

129. gr.

Lög þessi koma til framkvæmda
Öll mál, sem lögreglurannsókn, eða dómsrannsókn, ef lögreglurannsókn hefir engin verið, er ekki hafin í, þegar lögin öðlast gildi, skulu fara eftir þeim.

130. gr.

Nú stendur lögreglurannsókn eða rannsókn fyrir dómi yfir eða málshöfðunarskipun, stefna eða tilkynning, er í stað stefnu kann að koma, hefir verið gefin út, þegar lög þessi koma til framkvæmda, og skal þá rannsókn fyrir lögreglu eða fyrir dómi og málsmeðferð fara eftir eldri lögum.

Rannsókn fyrir dómi, er hefst eftir að lög þessi öðluðust gildi, skal fara eftir þeim.

Ef engin þeirra ráðstafana til málshöfðunar, sem í 1. málsg. segir, hafa verið gerðar áður en lög þessi koma til framkvæmdar, þá skal um þær og um málsmeðferð síðan fara eftir þessum lögum.

131. gr.

Nú er dómur eða úrskurður kveðinn upp í opinberu máli áður en lög þessi koma til framkvæmdar, og fer þá um áfrýjun þeirra eftir eldri lögum. Þó kveður saksóknari á um áfrýjun í stað dómsmálaráðuneytisins, ef það hefir ekki þegar lokið ákvörðun þar um, enda sækir hann slíkt mál fyrir hæstarétti, nema sækjandi hafi þegar verið skipaður.

Um málskot dóma og úrskurða, sem kveðnir verða upp í opinberu máli eftir að lög þessi hafa öðlzt gildi, skal fara eftir þeim.

Ákvæði 58.—61. gr. taka ekki til mála, sem að fullu er lokið, þegar þau koma til framkvæmdar.

132. gr.

Frá þeim degi, er lög þessi koma til framkvæmdar, eru eftirfarandi lagafyrirmæli úr gildi numin:

- Dönsku Lög Kristjáns fimmta, sbr. 1. gr. tilsk. 24. jan. 1838:
- 1—2—4, 13, 16, 19, 24 til 26.
 1—5—12 og 13.
 1—6—18.
 1—8—1 til 3.
 1—10—1.
 1—12—1 til 3.
 1—13—1 til 8, 12 til 20.
 1—15.
 1—17.
 1—19.
 1—20.
 6—17—10.
- Tilsk. 21. maí 1751, um óbótamála meðhöndlun í Danmörku og Noregi.
 Konungsbr. 16. febr. 1783, um varnarþing í sakamálum.
 Kgbr. 23. okt. 1795, um þvingun við menn, sem eru undir rannsókn og vilja eigi svara spurningum, sem fyrir þá eru lagðar.
 Tilsk. 3. júní 1796, um tilhlýðilega og greiða dómgæzlu, IX. kap.
 Tilsk. 8. marz 1799, að því leyti sem hún varðar almenn lögreglumál.
 Tilsk. 31. maí 1799, um eignareid í þjófnaðarmálum.
 Opið bréf 28. marz 1800, um reglur fyrir eignareidi í þjófnaðarmálum.
 Kancellibréf 3. maí 1800, um að beita megi valdi til að láta menn mæta við próf í sakamálum.
 Tilsk. 11. júlí 1800, með hverri á Íslandi stiftast landsyfirrættur, 9. gr.
 Tilsk. 31. maí 1805, um áfrýjun sakamála til lands- og stiftsyfirrættanna í Danmörku og Noregi og á Íslandi.
 Tilsk. 24. okt. 1806, um málf lutningslaun við undirdóma, að því er opinber mál varðar
 Tilsk. 27. nóv. 1816, um skipti eftir andlegrar stéttar menn o. fl., 4.—6. gr.
 Opið bréf 23. júlí 1819, er ákveður nánar forgangsrétt þann, er sumar kröfur eiga.
 Tilsk. 13. okt. 1819, um breyting á réttarfarinu í opinberum málum.
 Kancellibréf 27. maí 1828, um innheimtu skaðabóta og málskostnaðar hjá dæmduum mönnum.
 Tilsk. 24. jan. 1838, viðvíkjandi misgjörningamálum á Íslandi, sbr. tilsk. nr. 12 23. ág. 1904 I. 11.
 Tilsk. 8. sept. 1841, innihaldandi nánari reglur um bevisning í misgjörningmálum.
 Lög nr. 20 2. okt. 1891, um ákvarðanir, er snerta nokkur almenn lögreglumál.
 Lög nr. 28 26. okt. 1893, um skaðabætur fyrir gæzluvarðhald að ósekju o. fl., 1.—4. gr., sbr. 6. og 7. gr., og 8. gr.
 Lög nr. 62 14. nóv. 1917, um stefnufrest til íslenskra dómstóla, 12. og 13. gr.
 Lög nr. 112 18. maí 1935, um hæstarétt, 22. og 23. gr.
 Svo eru öll önnur fyrirmæli í lögum, er fara í bága við lög þessi, úr gildi numin.
 Sérstök meðferð almennra lögreglumála er úr lögum numin.

Athugasemdir við frumvarp þetta.

Meðan hin fornu lýðveldislög, sem handritin Konungsbók og Staðarhólsbók hafa aðallega að geyma og kölluð hafa verið „Grágásarlög“, giltu, fór meðferð dómsmála yfirleitt ekki eftir því, hvort dómkrafan var refsikrafa eða annars efnis, enda var þá ekkert stjórnvald í landinu, er hafði með höndum saksóknir á hendur mönnum vegna refsiverðra athafna. Einstaklingurinn varð sjálfur að reka réttar síns, ef á hluta hans var gert á refsiverðan hátt. Hann varð að stefna andstæðingi

sínum fyrir dóm og fara með málið eða fela öðrum meðferð þess með sama hætti sem menn fara nú með einkamál sín fyrir dómi. En eftir að dómur var fenginn og sökunautur hans hafði verið dæmdur sekur fjárbaugsmaður eða skógarmaður, þá gat sækjandi fengið atbeina goða til þess að gera upptækar eignir hins seka (*féránsdómur*).

Eftir að landið hafði gengið Noregskonungi á hönd og eftir að kirkjuvaldið hafði náð undir sig allmörgum málaflokkum, varð brátt gagnger breyting á því ástandi, sem ríkt hafði á lýðrikistimanum og lýst var í fáum orðum. Með Kristinrétti Árna biskups Þorlákssonar (Staða-Árna), er lögtekinn var í Skálholtsbiskupsdæmi 1275 og líklega hefir, að minnsta kosti um dómsmeðferð kirkjumála, verið fylgt frá sama tíma í Hólabiskupsdæmi, fekk kirkjuvaldið forræði á fjölda refsímála. Biskupar og umboðsmenn þeirra sóttu eða létu sækja þau mál, enda fekk kirkjan og kirkjuhöfðingjarnir sektir fyrir þau brot, er kirkjuvaldið átti sök á. Katólska kirkjan hafði komið á sérstakri meðferð á þeim málum, er henni lútu. Aðalregla í dómsmálameðferð kirkjunnar var sú, að *málin skyldi rannsaka og að játning sökunauts um brot hans skyldi fengin*. Rannsóknardómari skyldi því af sjálfsdáðum stefna fyrir sig vitnum og spyrja þau og eiðfesta. Biskuparnir höfðu *ákærvald* í kirkjumálum og þeir tóku sér einnig nokkurskonar *lögregluvald* gagnvart sökuðum mönnum, er birtist með þeim hætti, að þeir fönguðu þá einatt og höfðu þá í varðhaldi á stólunum, eins og t. d. Ólafur biskup Rögnvaldsson Hvassafells-Bjarna. Höfuðákvæði um meðferð kirkjumála hér á landi eru í 41. kap. Kristinréttar Árna biskups, en vitanlega hefir almennur kanóniskur réttur fyrst og fremst verið hafður að mælisnúru um meðferð þessara mála hér (sbr. Codex jur. canonici, Ratisbonæ 1918, Can. 1939 o. s. frv.). Sakamárameðferð katólsku kirkjunnar hefir orðið fyrirmynd að meðferð þeirri, sem margar aldir hefir verið höfð á refsímálum hér á landi og annarstaðar (*inquisitio*). Með siðaskiptum (um miðja 16. öld) verður að vísu gerbreyting á valdi kirkjunnar hér á landi, eins og í öðrum lúterskum löndum. Aðeins nokkur mál („andleg mál“) lúta áfram dómsvaldi biskupa, en öll hin, þar á meðal refsímál, eru lögð undir rannsókn og dóm veraldarmanna, sýslumanna með meðdómendum og lögmanni, síðar einnig yfirréttar (24 manna dómsins) og loks hæstaréttar í Danmörku, sem varð æðsti dómstóllinn á síðari hluta 17. aldar. En þótt refsímál kirkjunnar hyrfi almennt undir leikmannavaldið eftir siðaskiptin, þá hafa dómskapareglur kirkjunnar engu að síður orðið til fyrirmyndar um meðferð bæði þeirra mála, er kirkjuvaldinu lútu, og þeirra mála, er frá öndverðu sættu meðferð leikmanna.

Þegar landið var komið undir konung og lögbækurnar (Járnsíða 1271—1273 og Jónsbók 1281) höfðu verið lögtekna, varð í raun og veru afarmikil breyting á meðferð refsímáli. Konungur fékk nú sektir, er dæmdar voru á hendur brotamönnum, eða stundum aleigu þeirra, eða sýslumenn. Af því leiddi, að sýslumenn hlutu, bæði sem umboðsmenn konungsvaldsins og vegna hagsmuna sinna, að gera reka að refsímálum, enda var þeim beinlínis lögskilt að taka í sínar hendur rannsókn og saksókn ýmsra stórmæla og fullnægjuserð dóma í þeim málum, svo sem manndráps og meiðingarsakir, þjófnaður, rán (sbr. Jónsbók Mannhelgi 16. kap. og Þjófab. 2. og 3. kap.). Og yfirleitt mun svo hafa verið um stórsakir allar. Að vísu var sá, er fyrir broti varð, eða eftirmálsmaður hans eða fyrirsvarsmaður, ákærandi, en hann var venjulega svo háður konungsvaldinu, að hann mátti ekki sátt gera um mál sín, þar er refsing lá við, nema borgið væri jafnframt rétti konungsvaldsins. Af þessum sökum verður það víst alsíða, að sýslumenn taka brotamenn fasta og geyma þá í varðhaldi þar til yfir lýkur um málin, og hafa sýslumenn því samskonar lögregluvald sem biskupar höfðu í refsímálum kirkjunnar. Þessum lögum og venjum sæta landsmenn meðan ákvæði Jónsbókar um meðferð dómsmála giltu. Á fyrstu tugum 18. aldar hefst viðleitni konungsvaldsins til þess að koma hér á dómsköpum Norsku laga Kristjáns 5. frá 15. apríl 1687, og telja má, að það hafi tekizt að fullu eftir að konungsbréf 2. maí 1732 kom út. Var þar boðið, að „Processernes Maade og Formali-

tet“ skyldi framvegis fara eftir ákvæðum Norsku laga. En eftir þeim lögum var þó eigi gerður stórum meiri munur á meðferð refsímála og annara mála en verið hafði eftir Jónsbók. Ákærvaldið var enn, í orði kveðnu að minnsta kosti, í höndum þess, er misgert var við. En þar sem konungsvaldið átti einnig sektir eftir N.L. og eignir sakamanna, þar sem upptaka eigna lá við, hlutu sýslumenn einnig að hafa svipað hönd í bagga með gangi refsímála og verið hafði eftir Jónsbók, enda hlaut gömul venja og aldarandinn að heimta það, að sýslumenn hlutuðust beinlínis í embættisnafni um það, að meiri háttar brotamenn væru teknir fastir og að þeim væru sakir gefnar á verkum sínum, enda var dómara skylt að taka við stórbrotamönnum og geyma þá, og að prófa öll mál, og þá eigi síður refsímál en önnur mál, sbr. t. d. N.L. 1—15—1 og 2, 1—17—1 og 5 og 2—18. Á 18. öld verður smámsaman alger greining milli opinberra mála og einkamála. Meðferð refsímála almennt hverfur úr höndum einstaklinga í hendur sýslumanna í héraði. Þeir fá ákærvaldið og þeirra skylda er að rannsaka og dæma refsímálin, án þess að þeir, er fyrir refsiverðum brotum verða, hafi þar hönd með í bagga. Meðferð refsímála að öðru leyti gerbreyttist og. Synjunareiðar sökunauta, sem bæði tíðkuðust eftir Jónsbók og N.L., hverfa úr sögunni, en reglan „in dubio pro reo“ verður nú viðurkennd, svo að sökunautur verður sýknaður, ef ákærvaldinu tekst ekki að sanna sekt á hendur honum. Tilsk. 21. maí 1751 sýnir greinilega þau straumhvörf, er verða um meðferð opinberra mála fyrir miðbik 18. aldar, enda má segja, að fyrir aldamót 1800 sé í öllum meginatriðum komin á sú meðferð á málum þessum, sem síðan hefir tíðkast, sbr. tilsk. 3. júní 1796 IX. kap.

Með tilsk. 24. jan. 1838 var loks boðið, að fara skyldi hér á landi með brotamál eftir D. L. Kristjáns fimmta frá 15. apríl 1683 og þeim tilskipunum, er síðan hafi verið gefnar út.

Höfuðeinkenni þessarar meðferðar opinberra mála eru þessi: *Lögreglumenn, þar á meðal dómari sjálfur, sem jafnframt er lögreglustjóri, hefja oft rannsókn brotamála. Dómari rannsakar þau jafnframt eða síðan fyrir dómi. Sökunaut má þvinga með ógnun um fangelsi við vatn og brauð til þess að svara spurningum dómarsins. Sökunaut er enginn verjandi settur, meðan á rannsókn stendur, og rannsókn málsins fer fram fyrir lokuðum dyrum. Dómari (eða dómsmálaráðherra) ákveður málshöfðun og dómari er sækjandi sakar (síðan 1838). Sökunautur fær sér þá skipaðan verjanda, ef hann æskir þess. Sönnunarbyrði um sekt sökunauts hvílir á ákærvaldinu, svo að hann er sýknaður, ef sök þykir eigi sönnuð („in dubio pro reo“). Dómara ber í embættisnafni að afla gagna og hraða máli eftir föngum. Hann skal og áfrýja máli, ef sökunautur krefst áfrýjunar og refsing varðar svo miklu, að áfrýjun sé heimil.*

Þesskonar meðferð brotamála, sem nú hefir lýst verið, hefir nú í flestum menningarlöndum verið kastað fyrir róða. Á rannsóknaraðferð þessi (inquisitio), sem hér tíðkast og annarstaðar tíðkaðist eftir fyrirmynd kanónisks réttar, hefir verið slakað að verulegu leyti. Þvingunarráð þau, sem höfð voru til þess að knýja fram skýrslur af munni sökunauts, eru úr lögum felld. Hann getur oft fengið sér skipaðan verjanda eða ráðamann í rannsókn máls, og rannsókn fyrir dómi getur oft farið fram í heyranda hljóði. Þar á móti rannsakar lögreglan mál til bráðabirgða fyrir lokuðum dyrum, eins og áður, og getur sökunautur að því leyti orðið varnarlaus eða varnarlitill fyrir harðræðum lögreglumanna. Sækjandi sakar er skipaður, og hefir dómari því eigi lengur hlutverk sækjandans. Svo þykir víða betur fara á því, að annar dómari fari með og dæmi málið sjálft en sá, er rannsakað hefir það, með því að ætlandi kann að vera, að rannsóknardómari liti hlutdrægt á málið, þar sem hann kann að hafa, með réttu eða röngu, fengið ákveðna skoðun eða hugboð um sekt eða sýknu sökunauts framar en framkomin gögn, hlutlaust metin, kynnu að leiða til. Loks er sönnunaratríði sakar og ýms atriði önnur, er varða atvik máls, svo sem sakhæfi sökunauts, málsbætur eða atriði, er varða refsingingu, í ýmsum málum fengin kjörnum leikmönnum (kviðdómum, jury) til úr-

lausnar; eða þá að leikmenn (meðdómendur) 2 eða fleiri, taka þátt í málsmeðferð og dómsuppsögn með hinum löglærða dómara eða löglærðu dómurum, ef dómstóll er fjölskipaður.

Fyrir nokkrum árum var mönnum hér orðið það ljóst, að dómsköp voru, bæði um einkamál og opinber mál, voru orðin að mörgu leyti óhentug og úrelt. Á fjárlögum ársins 1933 11. gr. 16. voru veittar 3000 kr. „Til endurskoðunar réttarfarslög-gjafarinnar“. Með bréfi 5. ág. 1933 fól þáverandi dómsmálaráðherra meðundirrituðum Einari Arnórssyni hæstaréttardómara að hefja þessa endurskoðun, og samdi hann þá veturinn 1933—1934 uppkast að frumvarpi um meðferð einkamála í héraði og afhenti dómsmálaráðuneytinu það í marz 1934. Alþingi það, er starfaði síðari hluta ársins 1934, samþykkti því næst ályktun um skipun þriggja lögfræðinga í nefnd, er hefja skyldi „þegar í stað undirbúning um gagngerðar breytingar og endurbætur á réttarfarslöggjöf landsins í einkamálum og opinberum málum eftir fullkomnu erlendum fyrirmyndum“. Með bréfi dómsmálaráðherra 12. des. 1934 voru þeir Bergur Jónsson bæjarfógeti, sem formaður, Einar Arnórsson hæstaréttardómari og Stefán Jóhann Stefánsson hæstaréttarmálflytningsmaður skipaðir í nefnd þessa.

Nefndin fór fyrst í uppkast Einars Arnórssonar að frumvarpi til meðferðar einkamála í héraði. Var það, eins og nefndin lauk við það, lagt fyrir Alþingi 1935, en dagaði þá uppi. Síðan var það lagt fyrir Alþingi 1936 og var þá samþykkt og síðan staðfest sem lög nr. 85 1936. Veturinn 1935—1936 fól nefndin Einari Arnórssyni enn fremur að semja uppkast að frumvarpi til laga um meðferð opinberra mála, og lauk hann því verki fyrir apríllök 1936. Hefir nefndin öll nú athugað þetta uppkast, og gengið svo frá því, sem sjá má á frumvarpi því, sem hér liggur fyrir.

Um höfuðstefnu þessa frumvarps skal þetta sagt: Sakir hins nána sambands, er margar aldir hefir verið milli Íslands og Danmerkur, þar á meðal laganáms íslenzkra manna á háskóla Kaupmannahafnar, hafa íslenzk lög almennt og réttarskipun öll hér á landi og réttarvitund þjóðar vorrar farið að hætti Dana og verið mjög með sama hætti og lög, réttarskipun og réttarvitund dönsku þjóðarinnar. Því virðist rétt að leita fyrirmyndar um margt í lögum Danmerkur, er hér skal ný lög setja. Og hefir því ákvæði danskra laga um meðferð opinberra mála að mörgu verið til fyrirmyndar um samningu frumvarps þessa. Þar næst koma lög Norðmanna um sama efni, sem einnig hafa verið höfð til hliðsjónar. Svo eru og lög Þjóðverja frá 1924. En mjög er það margt í lögum þessara þjóða um meðferð opinberra mála, sem alls eigi getur hér átt við, og verður því að nota bæði þau og allar aðrar erlendar fyrirmyndir með fullri varúð. Hvarvetna verður að reisa lagasetningu á þeim grundvelli, sem réttarvitund þjóðarinnar hefir skapað, að svo miklu leyti sem eigi er full nauðsyn að víkja þar frá. Eldra ástandi verður því að halda, þar sem það má samríma hinum nýju grundvallarreglum, sem ákvæði nýrrar löggjafar byggjast á, eða lögfesta það með öðrum hætti. Í frumvarpi þessu er því enn ýmislegt tekið úr lögum þeim eða venjum, sem nú gilda. Loks er þess að geta, að mjög víða hefir verið látið nægja að vísa til ákvæða hinna nýju laga vorra um meðferð einkamála í héraði. Frumvarp að nýjum hegningarlögum er í vændum. Þykir mega gera ráð fyrir, að það frumvarp og þetta verði afgreidd samtímis. Hafa í þessu frumvarpi, þar sem eitthvað er látið velta á tiltekinni refsingu, ákvæði hins nýja hegningarlagafrumvarps um refsitögundir, sem eru sektir, varðhald og fangelsi, verið teknar til greina.

Um einstaka kafla frumvarpsins og greinar verður rætt hér á ettir.

UM I. KAFLA

Um 1. gr.

Í lögum um meðferð einkamála í héraði (hér eftir skammstafað emlh.) er gert ráð fyrir hugtakinu „einkamál“ sem alþekktu, sbr. t. d. fyrirsögn emlh. og 1. mgr. 5. gr. Einkamál eru þau mál öll, er höfðuð eru til úrlausnar um annað en *refsikröfu*, og einnig mál um *slíka kröfu*, ef einstaklingur á aðild þess, t. d. meidýrðamál eftir

gildandi lögum. Þar á móti eru þau ein mál nefnd „opinber“, sem höfðuð eru af hálfu ríkisvaldsins til refsingar. Um dómara, rannsókn og meðferð þessara mála er frumvarp það, sem hér liggur fyrir (1. gr. frv.). Undan eru þó tekin slík mál, ef þau sæta meðferð sérdómstóls, sem frumvarpið tekur eigi til. Ákvæði frumvarpsins taka bæði til sjó- og verzlunardóms að því leyti sem hann fer með refsímál (5. gr. frv.), og til kirkjudóms, er koma á í stað prófastadóms samkv. tilsk. 27. nóv. 1816 (6. gr. frv.). Sá sérdómur, er ákvæði frumvarpsins ná ekki til, er landsdómur, er dæma skal mál á hendur ráðherrum fyrir embættisbrot þeirra, og sérdómar, er síðar kynnu að verða settir um tiltekin mál, eru undanteknir ákvæðum frumvarpsins.

Um 2. gr.

Það er vafalaust hentugt, að rannsókn nokkurra mála fari beint fram að hætti opinberra mála, þótt ekki geti komið til refsídóms í þeim. Þau geta verið svo vaxin, að sannleikurinn komi varla fram með öðrum hætti og að hagsmunir ríkis eða almennings heimti það, að svo ríkt sé eftir því gengið sem í opinberum málum.

Um hvern einstakan lið þessarar greinar athugast:

1. Ákvæði 1. tölul. er nýmæli. Eftir 68. gr. stjórnarskrárinnar getur þótt nauðsyn til þess bera, að félagi verði slitið með dómi, ef tilgangur þess þykir ekki vera löglegur. En rannsókn á því atriði kann að vera vandasöm og erfitt að sannreyna það í einkamáli, hver raunverulegur tilgangur félagsskaparins er eða hverjir séu forsprakkar hans. Og virðist því einsætt, að rannsóknaraðferð opinberra mála muni vera heppilegri en einkamálsmeðferð. Að rannsókn lokinni getur ríkisvaldið svo höfðað einkamál á hendur aðilja til félagsslita.
2. Rannsókn vegna brota barna og unglinga, sem þó ekki verður refsað eða ekki þykir henta að dæma refsingu fyrir, fer nú að hætti opinberra mála, sbr. lög nr. 39/1907 5. gr. Sbr. hér við 3. tölul. 22. gr. frv.
3. Er í samræmi við 3. málgr. 5. gr. laga nr. 23/1922.
4. Í lög nr. 60/1917, um lögræði, vantar fyrir mæli um meðferð dómsmála í héraði til sviptingar lögræðis eða til þess að fella lögræðissviptingu aftur úr gildi, en í 9. gr. laganna er ákveðið, að rannsókn samkvæmt úrskurði landsyfirdóms (nú hæstaréttar) um nýjar upplýsingar skuli fara að hætti opinberra mála. Bæði í samræmi við þetta ákvæði og svo vegna þess, hversu lögræðissvipting er afdrifarík þeim, er fyrir henni verður, þykir einsætt að láta alla rannsókn slíkra mála í héraði fara að hætti opinberra mála.
5. Er nýmæli. Ef missi erfðaréttar samkvæmt 306. gr. almennra hegningarlaga skal úrskurða í sambandi við opinbert mál eftir 1. málgr. þeirrar greinar, þá kemur það atriði væntanlega fram í því máli, og verður þá rannsakað ásamt öðrum atriðum þessa máls. En ef réttarmissirinn stafar af brotum eftir 217. og 218. gr. hegningarlaganna, þá er mál vegna þeirra einkamál samkvæmt gildandi lögum, og mundi þá ákvæði þessa tölul. geta komið til greina.
6. Ef eignaupptaka fer fram í sambandi við refsímál, yrði skilyrði hennar rannsókuð í sambandi við það. En annars kostar kæmi ákvæði þessa tölul. til greina.
7. Samsvarandi er um þennan lið að segja, að í refsímáli, t. d. eftir 185. gr. alm. hegningarlaga, yrði lögmæti lögbanns úrskurðað, en ef lögbann stæði ekki í sambandi þar við, þá yrði farið eftir ákvæðum þessa tölulíðs.
8. Mun vera í samræmi við ákvæði 301. gr. almennra hegningarlaga.

Um 3. gr.

Það er gömul venja, að bætur eru dæmdar í refsímáli fyrir tjón, er refsiverði verknaðurinn hefir valdið, sbr. 301.—305. gr. alm. hegningarlaga, ef nægar upplýsingar hafa komið fram um tjónið áður en mál er tekið til dóms. Og eru nánari ákvæði um það efni í XI. kafla frv. En auk bóta getur verið um ýmsar kröfur borgararéttar eðlis vegna refsiverðra brota að tefla, svo sem brigðakröfu, kröfu um brottfall samnings, er sökunautur hefir fengið mann til að gera við sig með glæp-

samlegu atferli. Tekur þetta fyrst og fremst til fjárkrafna. En ekki virðist heldur fyrir það girt, að hafa megi upp kröfur annars eðlis og dæma, ef nægar upplýsingar eru fengnar um öll atriði, er þar skipta máli, t. d. krafa annars hjóna um hjónaskilnað, ef hitt skal dæma sekt til refsingar um atferli, sem er hjónaskilnaðarsök. En ef til dóms um slíkt kæmi, þá yrði vitanlega að vera fengin vissa um það, að það hjóna, sem skilnaðarkröfu gerir, eigi ekki sök á verknaðinum sjálft og hafi ekki firrt sig rétti til hjónaskilnaðar með öðrum hætti.

Um *sakarkostnað*, sem að visu er borgararéttarkrafa, eru fyrirmæli í 69. gr. og X. kafla frv. Er alkunnugt, að kveðið er á um það í hverjum dómi í opinberu máli, hvernig fara skuli um sakarkostnað.

UM II. KAFLA

Þessi kafli svarar til II. og III. kafla í lögum um meðferð einkamála í héraði. Ákvæði þeirra eiga mörg við um opinber mál, og er þá vísað til þeirra með sama hætti sem annarstaðar í frv. þessu, athugasemdalaust, ef þau þykja geta átt við óbreytt og í heild sinni, en ella með athugasemd um takmörkun.

Um 4. gr.

Dómaskipun er látin haldast óbreytt, nema um meðdómendur, eins og í lögum um meðferð einkamála í héraði, að öðru en því, að til þess er ætlazt, að í kaптúnunum, þar sem sérstakur lögreglustjóri hefir verið eða verður skipaður, svo sem Akranes, Keflavík, Bolungavík og Ólafsfjörður, þá skuli hann fara með *öll* opinber mál á þeim stöðum, en ekki aðeins *smámálin* (almenn lögreglumál), eins og nú er. Í stöður þessar skal skipa lögfræðinga eina, og virðist því engin ástæða til að takmarka vald þeirra við meðferð lögreglumála einna. Hinsvegar virðist það munu verða nokkur sparnaður og mikið hagræði, að þessir menn fari með öll opinber mál, er í kaптúnunum þessum rísa, enda létta að nokkru störfum af héraðsdómurum í lögsagnarumdæmum þeim, er kaптúnin liggja nú í, en þeir eru nú flestir mjög störfum hlaðnir, eins og kunnugt er.

Um 5. gr.

Sjó- og verzlunardómur á að fara með refsímál út af brotum þeim, er getur í siglingalögum og sjómanna, að undanteknum málum um skip samkvæmt II. kap. siglingalaganna. Vald þessa dóms er bundið við brot *sjómanna (skipshafna) í starfi sínu eða í beinu sambandi við það*, t. d. stök af skipi. Þar á móti nær vald þessa dóms ekki til opinberra mála, sem að visu standa í einhverju sambandi við siglingar, en þó er ekki um refsiverðan verknað að tefla eftir siglingalögunum, t. d. ef útgerðarmaður svikur skipverja á refsiverðan hátt, því að refsiheimildin er þar ekki í siglingalögum eða sjómanna, heldur í almennum hegningarlögum. Vald sjó- og verzlunardóms er með öðrum orðum bundið við það, að brots sé getið í siglinga- eða sjómannaalögum og lögð þar refsing við því beinlinis eða vísað til refsingar fyrir það í öðrum lögum, eins og gert er um stök skipverja, er tekið hefir við kaup, sem hann hefir þá ekki unnið fyrir. Brot í sambandi við sjóvátryggingu eru ekki sjó- og verzlunardómsmál, né heldur refsímál, sem af verzlunarskiptum eða einhverjum tekniskum efnum eða sérfræðilegum eru risin, t. d. húsbýggingu, vatnsveitu, einkaleyfi o. s. frv. Annað mál er það, að ástæða getur verið til að nefna meðdómendur, sem vit hafa á slíkum efnum, eftir 8. gr., svo að héraðsdómara sé þess kostur að kveðja til slíka menn, þegar þesskonar mál ber að hendi. Annars er auðsætt, að meðferð refsímála eftir 5. gr. frv. getur að öllu farið eftir ákvæðum frv. með sama hætti sem annars, er meðdómendur fara með mál samkvæmt frv., og eftir 205. og 206. gr. emlh.

Vera má, að í sjódómsrefsímáli verði sökunautur uppvís að broti, er sæta skal meðferð almenns dóms, t. d. óhlýðni við skipstjóra og þjófnaði, eða í almennu

refsimáli að sjóðómsbroti. Nú eru engin fyrirmæli um það, hvernig þá skuli með fara. Væri þá ástæðulítið að rannsaka og dæma hvort brot í sinu lagi. Ef málið er í öndverðu sjóðómsmál, þá virðist ekki varhugavert að láta meðdómendur sjóðómsins fara með málið að því leyti sem það varðar almenna brotið, því að þeir eru ekki lakari kostum þúnir en meðdómendur samkvæmt 10. gr. frv. Alveg samsvarandi er um það að segja, ef sjóðómsbrot verður uppvíst í rannsókn almenns brots. Ef meðdómendur hefðu þegar verið kvaddir til í rannsókn almenns brots eða máli vegna þess, gæti héraðsdómari þá væntanlega leyst þá frá starfanum og kvatt til sjóðómsmenn, ef nauðsyn þætti til vera.

Um 6. gr.

Ákvæði hennar koma í stað tilsk. 27. nóv. 1816, að því leyti sem hún geymir fyrirmæli um dóm í nokkrum málum gegn embættismönnum íslensku kirkjunnar. En auk þess tekur greinin til biskups landsins, sem nú á að svara til sakar fyrir synodalrétti, sbr. 3. gr. laga nr. 112/1935. Kirkjudómur er nýtt nafn. Skipun hans er í samræmi við þá reglu, sem höfð er í frv. um skipun meðdómenda. Þeir eru hafðir tveir, sem annarstaðar, en auk þess er ætlað til, að þeir hafi sérþekkingu, sem nauðsynleg kann að vera. Vald dómsins er bæði bundið við *menn* og *málefni*. Sökunautur er annaðhvort *biskup* eða *þjónandi þjóðkirkjuprestur* (aðstoðarprestur). Uppgjafaprestar, kennarar guðfræðideildar háskólans, sem ekki þjóna jafnframt preststöðu í þjóðkirkjunni, og prestar eða kennimenn safnaða utan þjóðkirkju sæta ekki dómsvaldi kirkjudóms. Brot þau, sem undir dóminn heyra, eru aðeins „hneykslanlegar athafnir í embættisathöfnum eða einkalífi“. „Trúvilla“, ef hún telst hneykslanleg, og embættisafbrot að álitum ákærvaldsins mundu teljast til brota þessara.

Í 2. málsgr. eru samsvarandi ákvæði og í 2. og 3. málsgr. 5. gr. Þá athugasemd má hér gera, að þjóðkirkjuprestar ættu ekki að vera almennum meðdómendum óhæfari til að dæma um almenn brot, enda þótt þeir séu undanþegnir almennt störfum meðdómsmanna eftir 2. tölul. 9. gr. frv. En sú undanþága takmarkast þá af fyrirmælum 2. málsgr. 6. gr.

Um 7. gr.

Í sambandi við ákvæði greinar þessarar rísa ýms vandamál og ágreinings. Fyrsta atriðið er það, hvort hafa skuli *almenn* í héraðsdómi fleiri dómendur en hinn reglulega héraðsdómari samkvæmt 4. gr. frv. Meðan farið var eftir ákvæðum Jónsbókar nefndi sýslumaður (eða lögmaður) venjulega 6 menn í dóm, eða 12 í stærstu málum. Þessir menn gengu dóm í málunum og sýslumaður (lögmaður) samþykkti svo dóminn. Þessi háttur var af lagður, þegar dómsköp N. L. komust hér á, nema í sökum, er varðað gátu dauðarefsingu eða ærumissi. Þá kveður héraðsdómari til 4 meðdómendur samkv. 36. gr. tilsk. 3. júní 1796. Það, sem móti mælist meðdómsmönnum, er 1) aukinn kostnaður, 2) að tveir ólögfróðir menn kunni að bera lögfróðan dómara ofurliði um dómsniðurstöðu og kveða þar með ef til vill upp löglausan dóm, 3) að málsmeðferð og rannsókn kunni að verða eitthvað seinfærari og þunglamalegri með meðdómsmönnum, og loks 4) að þeir kunni að láta stjórnast af almenningsáliti, samúð sinni og andúð gagnvart sökunaut framfar en æfður og löglærður dómari.

Um 1. og 3. atriðið er það að segja, að þau verða ekki þung á metunum, ef verulega aukin trygging fyrir réttari dómsniðurstöðu væri fengin með þátttöku leikmanna í meðferð sakar og dómsuppsögu. Um 2. atriðið má segja, að þarnefndur möguleiki er fyrir hendi. En áfrýjunarreglurnar geta venjulega þá komið til greina og æðri dómur leiðrétt lögleysuna. Um 4. mótbáruna má segja það, að hún verður ekki með öllu vefengd. En löglærði dómari verður vitanlega að útlista málsatvik og réttarreglur fyrir leikmönnum, svo sem fönng eru á, og beina þeim þar með á réttan veg. Sú útlistun nær þó oft skammt, því að dómstólar verða að gera um margt eftir álitum, því að bein réttarákvæði eru ófullkomin og verða því fjölmörg atriði

háð álitum dómara, t. d. hvort full sönnun sé fram komin, hvað sé málsbætur eða málsþynging, hversu mikla refsingu skuli dæma o. s. frv. Á móti þessum ástæðum koma þær höfuðástæður, sem fluttar eru fram til stuðnings þátttöku leikmanna í dóm-gæzlu. Menn halda því fram, að betri trygging verði þá fyrir því, að dómur verði í samræmi við réttarvitund þjóðarinnar, að minnsta kosti þar sem ákveðnar réttarreglur bindi ekki alveg hendur dómara, og að þátttaka leikmanna í dóm-gæzlu horfi til þroska þjóðarinnar almennt. Þessum atriðum verður ekki heldur móti mælt. Hitt er vitanlega álitamál, hvort ástæður með eða móti vegi þyngra. Nágrannaþjóðirnar, Danir og Norðmenn, hafa tekið upp þátttöku leikmanna í dóm-gæzlu, og hefir það orðið að samkomulagi í nefndinni að fara þann veg einnig hér.

En svo er annað atriði, sem einnig má um deila. Á að fela leikmönnum úrskurðarvald um það, hvort sökunautur skuli talinn sannur að refsiverðum verknaði og annað, er þar að lýtur, svo sem sakhæfi, málsbætur, heimfærslu brots undir lagaboð, refsiauka, fyrningu sakar o. s. frv., þannig að eigi verði þeim úrskurði haggð, að minnsta kosti ekki, ef og að því leyti sem hann gengur sökunaut í vil (Jury, kviður), eða á að láta leikmenn taka þátt í úrskurði bæði um sönnunaratriði sakar og annað, svo sem refsingu sökunauts, í hverju máli (meðdómendur)? Í fámennu landi sem Íslandi, þar sem svo að segja hver þekkir annan og persónuleg samúð eða andúð kann að mega sín meira í hverju máli en í hinum mannfleiri löndum, virðist það ekki vera hættulaust að fá leikmönnum í hendur úrslitavald um sekt eða sýknu manna. Auk þess er hætta á því, að svipuð mál verði leyst á mismunandi hátt á ýmsum stöðum og að lítil festa verði í framkvæmd laga, þar sem kviðdómur lýkur máli. Hinsvegar starfa meðdómendur með löglærðum dómara að máli í heild sinni og bera ábyrð á úrlausn þess allri. Og öllum gerðum þeirra, einnig úrlausn um sönnunaratriðin, má óskorað skjóta undir æðra dóm. En svo er ekki farið um úrlausn kviðdóma, eftir þeim reglum, sem annarstaðar eru þar um settar. Það hefir því ekki þótt rétt að leggja það til, að kviðdómar yrðu hér í lög leiddir, heldur hefir, eins og fyrr segir, verið horfið að því ráði að ákveða meðdómendur í meiri háttar málum.

Það er auðvitað algert álitamál, í hvaða málum hafa skuli meðdómendur, og má lengi um slíkt deila. En ekki virðist ástæða til, að það sé gert, nema sakarefni sé nokkuð mikilvægt.

Eftir 1. tölul. greinarinnar verða þau mál, þar sem brot *getur* varðað að minnsta kosti 4 ára fangelsi, fyrsta sinni dæmt. Og fer þetta þá eftir því, hvort brot það, sem um er að tefla, getur eftir viðeigandi lagaboði varðað slíkri refsingu, án tillits til þess, hvort refsingin fyrir það brot, sem hverju sinni skal um dæma, verði að lokum hærri eða lægri. Fjögra ára fangelsi er tekið með í greinina, þótt nú sé óheimilt að dæma fangelsi svo langan tíma, að ríkisfangelsi undanteknu, af því að búast má við nýjum hegningarlögum, þar sem fangelsi svo langan tíma kann að verða lögmælt.

Ákvæði 2. og 3. tölul. eru miðuð við það, að í þeim málum, er þar greinir, sé sérstök ástæða til þess að hafa leikmenn í dómi vegna þess, að almenningsálitið virðist sérstaklega láta sig slík mál varða, enda þykir ekki ástæða til að setja refsismörk eins og í 1. tölul. Mikil vandhæfi eru á afmörkun svokallaðra pólitískra brota, en segja mun mega, að allmörg þeirra brota, er í 9.—12. kap. hegningarlaganna greinir, megi telja þar til.

Brot þau, er varða missi réttinda, tákna brot þau, er réttindamissir er við lagður beinlínis í lögum, annaðhvort ófrávikjanlega eða hann er heimilaður eftir mati dómara, svo sem missir réttar til skipstjórnar, til bifreiðarstjórnar, til að reka eða standa fyrir atvinnufyrirtæki o. s. frv. Þar á móti er það ekki nægilegt til notkunar ákvæða þessa tölul., að réttindi glatist vegna brots af öðrum ástæðum, t. d. af því að það sé „svivirðilegt“ að almenningsáliti, t. d. þjófnður almennt. Ef meðdómendur skyldi hafa í öllum slíkum málum, þá yrði fjöldi tiltölulega einfaldra smábrot þeirri reglu háður. En lítil ástæða virðist vera til þess. Regluna verður að

takmarka við réttindamissi um nokkuð langan tíma. Annars kæmu t. d. undir hana öll bifreiðalagabrot vegna áfengisneyzlu bifreiðastjóra.

Þegar um brot tveggja eða fleiri manna er sótt í sama máli og hafa skal meðdómendur um sök einhvers brotamanna, þá virðist hagfelldast, að sama sé að þessu leyti látið yfir alla ganga. Hitt mundi vera óhagfellt, að taka mál t. d. eins þeirra út úr undir dóm meðdómenda, en héraðsdómari einn dæmdi mál hinna.

Um 8. gr.

Tilnefning meðdómenda fer samkvæmt þessari grein með sama hætti sem tilnefning sjó- og verzlunardómsmanna eftir 201. gr. emlh. Þó virðist nægja, að héraðsdómari kveðji þá til hvers máls úr hópi hinna tilnefndu manna, er honum þykir bezt færir í hverju máli, án þess að ráðherraskipun þurfi áður að koma til. Ætti jafnan að vera úr nógu mörgum að velja, enda ætti bæjarstjórnnum, sýslunefndum og hreppsnefndum í kaupúnum, þar sem sérstakur lögreglustjóri er skipaður, að vera trúandi til að velja hæfa meðdómendur. Kjörtímabilið er hið sama sem eftir 201. gr. emhl. Má vænta þess, að aldrei verði skortur tilnefndra meðdómenda (í Reykjavík 24 + 12, en annarstaðar 12 + 6) á því tímabili.

Um 9. gr.

Það virðist einsætt, að hverjum hæfum og óforfölluðum manni sé skylt að taka við kjöri meðdómenda. Og svo virðist líka rétt, að maður, sem einu sinni hefir verið kjörinn, skuli taka við endurkjöri, úr því bæjarstjórn o. s. frv. vill trú á honum áfram fyrir starfanum.

Rétt hefir þótt að undanþiggja ýmsa menn, er hafa á hendi áriðandi störf í þarfir ríkis eða ætla má, að skyldustörf þeirra geti rekizt óþægilega á meðdómenda-starf þeirra. Annars er bæjarstjórnnum o. s. frv. ætlandi að sneiða hjá þeim mönnum, er vegna atvinnu sinnar eða annara sérstakra ástæðna geta ekki verið að staðaldri á staðnum, þar sem dómarastrarfið þarf að fara fram, t. d. sjómönnum og öðrum, er yrðu fyrir verulegu atvinnutjóni, ef þeir skyldu gegna starfanum. Auk þess má vænta þess, að héraðsdómari tilkveðji þá eina hverju sinni, er afarkostalaust mega þá gegna starfanum.

Um 10. gr.

Þykir ekki þurfa að skýra.

Um 11. gr.

Vísast til 37. gr. emlh.

Um 12. gr.

Stjórnvald það, er tilnefnir meðdómendur, gerir sér vitanlega grein fyrir því, að þeir fullnægi skilyrðum 10. gr. og séu ekki undanþegnir starfanum samkvæmt 9. gr. En tilnefnanda getur hafa missýnzt, og svo getur meðdómandi glatað almennum dómaraaskilyrðum á kjörtímabilinu, og ber héraðsdómara að leysa úr þeim atriðum. Sama er lagt til um sérstöku dómaraaskilyrðin, því að hagfelldast mun að láta hinn lögfróða héraðsdómara úrskurða þau einan. Um forföll úrskurðar hann og, en þar er lagt til, að dómsmálaráðherra veiti fullnaðarúrskurð.

Um 13. gr.

Þarf ekki að skýra.

Um 14. gr.

Meðdómendur þurfa að fylgjast með rannsókn máls til þess, að þeir geti fengið sem gleggsta hugmynd um málavöxtu alla, og er því lagt til, að héraðsdómari kveðji þá til að frumprófi loknu, svo framarlega sem rannsókn skal halda áfram. Þetta getur þó ekki tekið til rannsókna í öðrum lögsagnarumdæmum, enda þykir ekki ástæða til, að meðdómendur taki þátt í einstökum dómaraathöfnum, sem taldar eru í greininni, og þarf héraðsdómari því ekki að kveðja þá til þinghalds þeirra einna

vegna, ef þær eru ekki beinn þáttur í rannsókn máls. Til kvaðningar matsmanna þarf því ekki návist meðdómenda. Þar á móti ættu þeir að vera við staðfestingu matsgerðar og við vitnaleiðslur, því að þar getur margt komið fram um sakarefni, sem máli skiptir um sönnun sakaratriða.

Um 15. gr.

Til þess að forðast drátt á málum er lagt til, að ekki þurfi að endurtaka rannsókn, þótt meðdómendaskipti verði áður en máli er lokið, nema alveg sérstaklega standi á.

Um 16. gr.

Það virðist engin ástæða til þess að löggilda ólöglærða menn til þess að starfa að opinberum málum, þótt heimild sé til þess að löggilda ólöglærða menn til að gegna þeim störfum, sem sérstaklega eru nefnd í 1.—3. tölul. 33. gr. emlh. Meðferð opinberra mála verður yfirleitt að telja svo vandasamt verk, að öðrum en löglærðum mönnum verði ekki falin forstaða þeirra mála.

Þegar mjög umfangsmikil eða sérstaklega vandasöm mál að öðru leyti rísa upp, þá getur það verið hinum reglulega héraðsdómara ofvaxið að fara með þau. Enda þótt þá sé skipaður sérstakur maður til þess að fara með þau, sem haldið getur dómþing hvar á landi hér sem vera skal, þá er hann auðvitað bundinn við reglur um varnarþing og málasmsteypu, og á því ekki að steypa saman málum, nema þau séu að efni til samrætt að einhverju leyti. (Og taka skal hann meðdómendur, þar er hann fer með dómsmálið sjálft, en við rannsókn þess virðist ekki vera hægt að hafa meðdómendur frekar en í aths. við 14. gr. segir.

Í sambandi við 3. málsg. athugast:

Um dómara í opinberum málum virðast geta gilt ákvæði 3. og 4. málsg. 29. gr., 1. og 3. málsg. 30. gr., 31. og 32. gr., 4. málsg. 33. gr., 34. og 35. gr. — síðastnefnd grein þó varla um meðdómendur — 36. og 37. gr. emlh., að meðdómendum undanteknum, sbr. 12. gr. frv.

Um 17. gr.

Nú er kallað, að rannsókn opinberra mála fari fram fyrir lögreglurétti og dómsmeðferð eftir málshöfðun ýmist fyrir lögreglurétti (almenn lögreglumál) eða aukarétti (sakamál). Þessi greining er óþörf með öllu, og má því hverfa. Eftir frv. fer öll dómsmeðferð fram fyrir aukarétti, er sakadómur nefnist.

Um 18. gr.

Það er aðalregla eftir frv., að rannsókn opinberra mála fyrir dómi og meðferð eftir að hið eiginlega dómsmál hefst fari fram fyrir opnum dyrum. En þó má vera, að dómari telji þess ekki kost vegna ástæðna þeirra, sem í greininni getur, og er honum þá rétt og oftast einnig skylt að hafa rannsókn og málsmeðferð fyrir lokuðum dyrum. Og jafnvel þótt dómari leyfi almenningi að sjá og heyra, hvað fram fer fyrir dómi, þá virðist rétt, að hann banni mönnum að skýra opinberlega frá því, hvað gerzt hafi fyrir dómi, svo og að gera uppdrátt af mönnum eða öðru, er þar er eða fer fram, ef hann telur það geta torveldað rannsókn eða verið mönnum til miska eða álitsspjalla.

Þrjár munu vera helztu ástæður, er geri það æskilegt, að rannsókn og meðferð opinberra mála fyrir dómi fari fram í heyranda hljóði:

1. Að hlutur sökunauts sé betur með því tryggður. Rannsókn innan dyra með þingvottum einum, sem oft mundu verða á bandi dómarans, ef óvissa eða ágreiningur risi um það, hvað fram hefði farið, er ekki talin fullnægjandi til að tryggja rétt sökunauts. Dómari kynni jafnvel að leyfa sér harkalegri meðferð á sökunaut í orði eða verki en sæmandi væri, þar sem enginn er þegar til að veita gerðum hans eða orðum eftirtekt. Nú á dögum koma reyndar sjaldan fram kvartanir þessa efnis hér á landi, nema helzt, að ekki sé nákvæmlega eða rétt

fært í letur það, er sökunautur telur sig hafa sagt fyrir dómi, eða skýrslur vitna. En hvernig sem þessu er varið, þá verður það ekki vefengt, að dómara er það mikið aðhald um allan grandvarleik í starfi sínu, að fleiri menn en sökunautur og þingvottar megi sjá og heyra það, sem fram fer. Þegar svo er komið lögum, að sökunautur getur fengið verjanda þegar í rannsókn máls, verður hérgreind ástæða þó léttari á metunum en áður var hún.

En þrátt fyrir þennan góða tilgang hefir návist almennings hinsvegar alvarlega skuggahlið. Augu margra óviðriðinna, forvitinna manna stara ef til vill á sökunaut, sem til rannsóknar kemur fyrir dóm. Sakir þær, sem hann er með réttu eða röngu borinn, eru skjótt komnar á almennings orð. Blöðin flytja fregnir af þinghaldinu, ef til vill með skop- eða hrópmyndum af sökunaut og affæra orð hans og aðra framkomu í sambandi við sakaráburðinn. Fregnirnar af þinghöldum þykja mikill fengur, og oft því meiri sem þær seðja betur forvitni og meinfýsi fólks og baka sökunaut og aðstandendum hans andlegar þjáningar. Úr ágöllum þessum má þó eflaust nokkuð draga með skynsamlegri takmörkun reglunnar um návist almennings við þinghöld í opinberum málum, og við það er heimild dómarsins til takmörkunar hennar miðuð.

2. Að návist almennings veiti dómara og ákærvaldi aðhald um hlutdrægni sökunaut í vil. Ef almenningur fylgist með málinu með návist sinni, heyrir og sjái, hvað fram fer, muni dómari og ákærvald síður treysta sér til að draga fjöður yfir sakir. Má og vera nokkuð í þessu hæft.
3. Að það sé almenningi nokkurt þroskaráð að fylgjast með því, er á dómþingum gerist. Og verður þessu víst ekki með öllu neitað.

Loks má ef til vill gera ráð fyrir því, að návist almennings kunni að vera sækjanda og verjanda nokkur hvöt til þess að leysa starf sitt vel af hendi.

Það er alviðurkennt, að vegna rannsóknar máls sé ógerlegt að hafa hana að öllu í heyranda hljóði. Tekur þetta vafalaust einkum til byrjunarstiga rannsóknar, meðan vitni hafa ekki verið spurð og meðan sökunautur getur borið sig saman við meðseka og ef til vill haft áhrif á vitni. Það er því ljóst, að dómari verður að hafa heimild til að halda rannsóknarþing fyrir lokuðum dyrum, ef hann telur návist almennings munu geta orðið til að torvelda rannsókn.

Þá er það og auðsætt, að verið geta hneykslisatriði í máli eða hagsmunum almennings eða ríkis er hættu búin af því, að atriði verði alkunnugt, og verður dómari þá einnig að hafa heimild til að útiloka óviðriðna menn frá rannsóknarþingi.

En þótt ekki þyki ástæða til að bægja almenningi frá þinghaldi, þá getur þótt ástæða til að banna opinbera frásögn af því, t. d. blaðfregnir, skýrslu á opinberum mannfundi o. s. frv. Og loks kann að vera rétt að banna annarskonar skýrslur, t. d. þær, er birtast í myndum (ljósmyndum, uppdráttum) af því, sem fram fer eða er í þingsal. Allt þetta verður dómari að meta eftir atvikum hverju sinni.

Um 19. gr.

Ákvæði þau í III. kafla emlh., sem einnig virðast geta átt við opinber mál, eru þessi: Síðari málsl. 1. málsgr. og 3. málsgr. 39. gr. — 4. málsgr. á varla við, því að 18. gr. sbr. 102. gr. tæmir það efni, — 40. gr. — með þeirri athugasemd, að dómari annast sjálfur útvegum túlks og þýðanda, — 41. gr., 3 síðustu mgr. 42. gr. og 1. mgr. 43. gr.

UM III. KAFLA

Nú er ákærvaldi svo fyrir komið, að héraðsdómari getur ákveðið að höfða opinbert mál, nema dómsmálaráðherra sé sérstaklega fengið það vald í hendur. En ef héraðsdómari er í vafa, getur hann jafnan leitað skipunar ráðherra um það efni. Allákveðnar kröfur hafa komið fram um það, að ákærvaldið ætti almennt ekki að vera í höndum pólitísku ráðherra, heldur skyldi óhlutdrægur maður, er fullnægði

skilyrðum til dómsetu í æðsta dómstóli landsins, fara með ákærvaldið. Er ekki kunnugt, að þessi krafa hafi sætt andmælum.

Um 20. gr.

Það er lagt til, að embættismaður sá, er yfir höfuð á að fara með ákærvald vegna refsiverðra brota, verði nefndur saksóknari ríkisins. Hann á að fá konungsveitingu til embættis síns, fullnægja skilyrðum laga til að vera dómari í hæstarétti og njóta sömu launa og kjara sem dómara hæstaréttar. Tilætlunin er, að saksóknari ríkisins verði óháður og óhlutdrægur í gerðum sínum sem dómari. Og þess vegna verði kjör hans sem líkust kjörum hæstaréttardómara. Því á framkvæmdarvaldið ekki að geta vikið saksóknara frá embætti framur en dómurum hæstaréttar. Sá háttur virðist vera hafður að láta hæstaréttardómara fá full laun, er þeir láta af embætti 65 ára eða eldri, og mundi þá saksóknari njóta þeirra kjara einnig. Og til hlitar yrði honum ekki vikið úr embætti, nema með dómi. Þar á móti verður honum ekki tryggt það sumarleyfi, sem hæstaréttardómara hafa nú, því að starf hans vegna opinberra mála í héraði getur ekki niður fallið þá sumarmánuði, sem hæstiréttur starfar nú ekki. Sá verður og munur á stöðu saksóknara og stöðu hæstaréttardómara, að saksóknara eru ekki tryggð með ákvæðum stjórnskipulaganna þau kjör, sem hann á að hafa eftir þessari grein.

Saksóknari á að beita valdi sínu allskostar óhlutdrægt. Því má vera, að aðstaða hans við mál eða mann verði þannig, að efi megí verða um óhlutdrægni hans, aðilja til hags eða óhags. Ef hann lítur sjálfur svo á, verður hann að skýra dómsmálaráðherra frá því, og verður þá ráðherra að taka ákvörðun. Svipað verður, ef aðili telur saksóknara óhæfan til að taka ákvörðun um mál sitt. Nú má að vísu segja, að ekki sé heldur trygging fyrir hlutleysi ráðherra, en önnur leið er þó varla fær en að fela honum ráðstöfun þessara mála, þegar svo er ástatt, að saksóknari reynist óhæfur til að fara með þau.

Um 21. gr.

Svo er stundum mælt í lögum, að dómsmálaráðherra einn ákveði, hvort mál skuli höfða eða ekki, t. d. 85. og 98. gr. almennra hegningarlaga. Og eru þau ákvæði látin haldast, enda er þá um sérstaka hagsmuni að tefla, og ráðherra þykir bezt bær að meta það, hvort þá skuli hverju sinni verja með málshöfðun, dómi og ef til vill refsingu.

Ákvæði 2. og 3. málsg. eru samkvæm þeim reglum, sem hingað til hefir verið eftir farið, að því fráskildu, að saksóknari kemur í stað ráðherra. Sama er að segja um ákvæði 4. málsg. í meginatriðum. Ákvörðun saksóknara um það, að mál skuli höfða, verður ekki haggð, nema af honum sjálfum, samkvæmt ákvæðum greinarnnar. Þar á móti er lagt til, að ákvörðun saksóknara um, að mál skuli ekki höfða, geti héraðsdómari eða sækjandi skotið til ráðherra, sem svo ákveði til fullnaðar og að fenginni umsögn saksóknara, hvað gera skuli. Væntanlega kemur sjaldan til þess, að ákvæði þessu verði beitt.

Um 22. gr.

Er að aðalefni til samkvæm ákvæðum laga nr. 20 2. okt. 1891. Um börn og unglínga er þó vikið frá fyrirmælum laga þessara í samræmi við yngri lög og framkvæmd þeirra, lög nr. 39/1907 og barnaverndarlög nr. 43/1932, einkum 6. gr. 4., 7. og 9. tölul., 7. og 8. gr. Samvinna milli barnaverndarnefnda (skólanefnda) og dómara í málum barna virðist vera æskileg, enda þegar komin á í Reykjavík og ef til vill víðar.

Það hefir borið við, að dómari hefir fengið bersýnilega saklausan mann til að undirgangast sekt fyrir hugsað brot. Auðsætt er, að slíka sekt skuli ekki krefja eða afplána. Og þykir því rétt, að saksóknari fái því framgengt, að dómari felli úr gildi úrskurð sinn um slíka sekt.

Svipað er að segja, ef saksóknara virðast skilyrði til málaloka með sektargreiðslu o. s. frv. án dóms ekki hafa verið fyrir hendi.

Um 23. gr.

Ákvæði þessarar greinar eru samkvæmt þeim reglum, sem hingað til hefir verið fylgt.

Um 24. gr.

Ákvæði þessarar greinar eiga einkum við, ef refsilagaboð er orðið úrelt, svo að málsókn og refsing samkvæmt því samræmist alls ekki réttarvitund almennings. Ennfremur getur svo staðið á, að hagsmunum ríkis eða almennings sé annars bezt borgið með því að hreyfa ekki eða sem minnst við broti eða brotum, svo sem ef þar af kynni að leiða fjandskap annars ríkis, uppljóstrun milliríkjaleyndarmála o. s. frv. Eftir greininni getur saksóknari þá borið mál undir dómsmálaráðherra, en hann fer síðan með það eftir 24. gr. stjórnarskrárinnar eða öðrum réttarreglum, eftir því sem við á.

UM IV. KAFLA

Reglur um varnarþing í opinberum málum eru nú í DL 1—2—4, 19 og 24, tilsk. 29. maí 1751 og kgsbr. 16. febr. 1787. Þessum reglum, ásamt nauðsynlegum viðaukum og breytingum, er nú safnað í þennan kafla.

Um 25. gr.

Um það, hvar rannsókn opinbers máls skuli fara fram, er í raun og veru engin almenn regla til í lögum. En langofast er hentugast að rannsaka málið á sama varnarþingi sem það skyldi vera höfðað á, ef til málshöfðunar kemur. En afbrigði frá þessari reglu verða mörg, því að oft þarf að rannsaka sama opinbert mál í mörgum lögsagnarumdæmum, og getur þá dómari sá, er fara skal með og dæma sjálft málið, gert það samkvæmt 3. málsgr. 29. gr. emlh., sbr. 3. málsgr. 16. gr. þessa frv., eða dómari þar á staðnum, eftir því sem bezt þykir henta.

2. málsgr. tekur bæði til dómara meðan á rannsókn stendur og einnig eftir að mál hefir verið höfðað. Það er stundum þörf á að byrja rannsókn skjótt, t. d. eftir bifreiðaslys áður en verksummerki mást af vegi, og getur því verið heppilegt, að lögreglan eða dómari, þar sem rannsókn byrjar, hafi heimild til að taka málið alveg í sínar hendur þegar í stað, jafnvel þótt rannsókn verði að fara fram utan þess lögsagnarumdæmis. Ef t. d. Reykjavíkingur er kærður fyrir brot framið á Kolviðarhóli og lögreglan í Reykjavík tekur málið til meðferðar, þá getur hún eða rannsóknardómari tekið skýrslu af fólki á Kolviðarhóli, enda þótt sá staður liggi í Árnessýslu, enda mundi slíkt oftast vera stórum hagfelldara en að sýslumaður Árnessýslu gerði það.

Borið getur við, að menn séu í vafa um það, hvar rannsaka skuli mál, og þykir þá rétt, að saksóknari segi fyrir um það, eftir því sem hann telur hagfelldast hverju sinni.

Um 26. gr.

Hér er þess tilviks getið, er einn er sökunautur. Fyrsta reglan verður þá, að mál á hendur honum skuli höfða í lögsagnarumdæmi, þar sem brot var framið, afbrotavarnarþing (forum delicti commissi). En ef óvist er, hvar brot var framið eða brot hafa verið framin í fleirum lögsagnarumdæmum en einu, þá verður þessari reglu ekki beitt bókstaflega, heldur verður þá að velja á milli fleiri brotavarnarþinga en eins eftir því, hvar hagfelldast má telja að fara með málið. En það getur bæði farið eftir því, hvert er stórfelldasta brotið, hvar aðalrannsóknin hefir farið fram, hvar sökunautur dvelst eða á heima, þegar mál skal höfða o. s. frv. Ennfremur kann að vera óhagfelld annars að höfða mál á brotavarnarþingi. Oft er sökunautur handtekinn í sama lögsagnarumdæmi sem brot var framið í. Og er þá brotavarnarþing og handtökuvarnarþing (forum deprehensionis) eitt og sama. En þetta þarf alls ekki að vera, og má þá velja á milli varnarþinga þessara. Fer valið eftir því, á hvorum staðnum er heppilegra að rannsaka málið. Ef heppilegra þykir að rann-

saka málið í lögsagnarumdæmi, þar sem brot er talið framið, verður sökunautur oft sendur þangað, og rannsókn sakar og málsmeðferð verður þá þar. Svo má vera, að hentast þyki að rannsaka mál að heimilisvarnarþingi eða dvalar, sem vitanlega oft getur verið sama varnarþing sem brota- eða handtökuvarnarþing, eða jafnvel þar, sem brot kemst upp, þó að þar sé ekkert áðurnefndra varnarþinga, Ef dómari eða dómarrar eru í vafa um málshöfðunarstað, geta þeir fengið úrlausn saksóknara um það atriði eftir 2. málsgr. 29. gr. Sbr. aths. við 92. gr.

Um 27. gr.

Hér er átt við tilvik það, er brot er framið hér á landi í óbyggðum. Oft verður hægt að hafa eitthvert framannefndra varnarþinga, að brotavarnarþingi undanskildu, en ekki alltaf, t. d. ef útlendur ferðamaður á hlut að máli. Þar sem brot er tilkynnt eða kemst upp, þar verður héraðsdómari venjulega að ákveða varnarþing, en ella getur hann, ef ekki er óhagfelld að mál biði á meðan, fengið úrlausn saksóknara. En öll bið getur verið óhagfelld, t. d. ef erlendur maður á hlut að máli og bið yrði til að hefja för hans úr landi, og vænta mætti skaðabótakröfu, ef hann skyldi verða sýknaður, vegna þess að honum var að óþörfu varnað brottfarar. Það er vitanlega ekki hlutverk réttarfarslaga að skera úr því, hvenær íslenzka ríkisvaldið á sök á brotum, sem framin eru í íslenzkum skipum. En ef brot er framið inni á íslenzkri höfn, enda komið það upp áður en skip er lagt út, þá sýnist ljóst, að reglur 26. gr. sbr. 28. gr. eiga við, en ella 2. málsgr. þessarar greinar, svo framarlega sem engin þeirra varnarþinga, sem í 26. gr. getur, verða notuð.

Að því leyti sem hér má sækja refsímál fyrir brot framin erlendis, þar með talin brot framin í erlendum skipum, virðist eðlilegt, að mál verði rannsakað þar, sem sökunautur stígur hér fyrst fæti á land.

Það er sameiginlegt tilvikum 2. og 3. málsgr., að vera má óhentugt að rannsaka og fara með mál, þar sem skipið tekur hér fyrst höfn eða sökunautur stígur hér fyrst fæti á land, t. d. af því að annarstaðar sé miklu auðveldara að afla skýrslna um atvik máls, og er því ætlazt til, að saksóknari geti ákveðið, að rannsókn máls og rekstur skuli fara fram annarstaðar.

Um 28. gr.

1. málsl. 1. málsgr. greinar þessarar geymir þær reglur, sem hingað til hefir verið farið eftir. Það verður að vera aðalreglan, að mál sakir brots eða brota, sem ekkert efnissamband er á milli, verði rannsökuð og höfðuð hvert í sínu lagi. Undantekning frá þessari reglu verður þó að því leyti sem t. d. A, B og C hafa allir í félagi framið brot, en auk þess hefir einn þeirra eða fleiri framið önnur brot, sem alls ekki standa í sambandi við sameiginlega brotið eða sameiginlegu brotin. Þá verður einnig að taka sérbrotin með hinum, því að hvern mann skal í einu lagi dæma fyrir öll þau brot, sem hann hefir framið og kunnugt er um áður en dómur fellur um nokkurt þeirra. Og á 2. málsgr. greinarinnar við þetta. Sérstaklega er auðsætt, að rannsókn og málsmeðferð vegna ósamrættra brota má ekki fara fram í einu lagi, ef þetta hefir í för með sér verulegan drátt á málum allra sökunauta eða nokkurra þeirra framyfir það, sem ella hefði þurft að vera. Auk dráttar, sem á kann að verða, mun starf málflytjenda og dómenda oft verða vandasamara og tafsamara, ef óskyldum sakarefnum er blandað saman. Hitt hefir þó farið eftir atvikum, hvort æðri dómur hefir talið þörf á að ómerkja málsmeðferð og dóm sakir ólöglegar málasmsteypu. Venjulega hafa æðri dómstólar látið aðfinningar nægja, en eigi ómerkt.

Í 2. og 3. málslið 1. mgr. eru nýmæli, er svara til 117. gr. emlh.

Um 29. gr.

Sbr. aths. við 26. gr.

Þar sem óleyfileg málasmsteypa hefir átt sér stað, getur auðvitað mál gegn einum sökunauta eða fleirum hafa verið rekið á röngu varnarþingi. En ómerking á

málsmeðferð, ef mál fær þau afdrif í æðra dómi, má þá ekki byggja á broti á varnarþingsreglu, heldur á broti á reglum um málasamsteypu.

Um 30. gr.

Það þykir réttara að setja sérstök fyrirmæli um varnarþing í hinum sérstöku málum, sem í 2. gr. frv. getur, með því að vafasamt kann að vera, hvernig eða hvort reglur undanfarandi greina kunna að eiga við.

Um 31. gr.

Sumar varnarþingsreglurnar í 26.—28. gr. eiga ef til vill aldrei við, t. d. reglan um handtökuvagnarþing, í málum þeim, sem hér greinir. Annars má nota hverja þá reglu um varnarþing, sem hverju sinni á við, t. d. brotavagnarþingið, varnarþing eftir 27. gr. o. s. frv.

UM V. KAFLA

Það er tíðast, að ýmsar aðgerðir fari fram utanréttar áður en dómsvaldið taki brotamál í sínar hendur. Þessar aðgerðir framkvæmir lögreglan venjulega, og einstaklingar örsjaldan, t. d. handtaka brotamanns, sem staðinn er að verki, varðveizla á ástandi, sem skapast hefir fyrir brot, o. s. frv. Í þessum kafla er safnað saman þeim reglum, sem lögreglan skal eftir fara. Og verða slíkar reglur þó vitanlega aldrei tæmandi, því að lífið er auðugra en svo, að tilvik þess verði öll rakín. Lagareglurnar verða aðeins litilsháttar umgerð um störf lögreglumanna, leiðarvisir, sem þeir eiga að flytja, svo langt sem hann nær. Bæði innan þeirra takmarka og þó enn fremur utan þeirra verða þeir að leysa hlutverk sitt eftir því, sem bezt þykir henta hverju sinni.

Hér hefir sama embættismanni lengstum verið falin forstaða lögreglu, rannsókn brotamála fyrir dómi og dómsmeðferð. Veldur því fámenni í hverju lögsagnarumdæmi, en víðáttan hefir þótt mæla gegn stækkun og fækkun lögsagnarumdæma. Á skipun lögsagnarumdæma verður engin breyting gerð eftir frumvarpi þessu, og eigi hefir heldur þótt gerlegt að skipta störfum sýslumanna og bæjarfógeta. Mundi það kosta eitthvað nýrra embætta, sem ekki mun þykja fært að stofna, enda mjög tví-sýnt, hver hágur almenningi yrði að stækkun lögsagnarumdæma, og þar með auknum vandkvæðum á því að ná til embættismanna sinna. En þótt sú leið yrði farin síðar, að taka lögreglustörf öll af dómurum og stofna sérstök lögreglustjóraembætti, þá þyrfti sú ráðstöfun ekki að hafa í för með sér breytingar á ákvæðum frv., nema 32. gr.

Um 32. gr.

Um 1. málsg. visast til almennu athugasemdanna hér að framan. Um 2. málsg. athugast, að ríkislögregla, eða að minnsta kosti visir til hennar, er á komin í Reykjavík samkvæmt lögum nr. 92/1933, og starfa þeir lögreglumenn undir stjórn lögreglustjóra. Þar sem ríkislögregla kann að vera á komin annarstaðar eða kann síðar að komast á, þá mun hún að sjálfsögðu starfa undir stjórn viðkomandi lögreglustjóra. Að þessu leyti gerir þessi grein engar breytingar á núverandi skipulagi. Annars er lögreglan nú, að undanteknum skipshöfnum varðskipanna, bundin við hvern einstakan kaupstað eða hrepp (eða kaupþún með sérstökum lögreglustjóra), nema að því leyti sem sá hluti lögreglunnar, sem er ríkislögregla eftir lögum nr. 92/1933, hefir störfum að gegna utan umdæmis (kaupstaðar, hrepps eða kaupþúns) samkvæmt 2. málsg. 2. gr. laganna. En auk þeirrar ríkislögreglu, sem í téðum lögum greinir, er hér gert ráð fyrir þeim möguleika, að sett kynni að verða á stofn sérstök ríkislögregla, launuð með öllu af ríkinu, til þess að rækja lögreglustörf, hvar á landi sem þörf krefði, og þá skipt á ýmsa staði. Yrði þó aðsetur hennar aðallega í kaupstöðunum, og þá einkum í Reykjavík. Mundi sú lögregla starfa undir stjórn lög-

reglustjórans í Reykjavík fyrst og fremst, en einnig undir stjórn lögreglustjórans á hverjum þeim stað, þar sem þeir væru og störfuðu. Dómsmálaráðherra getur eftir frumvarpsgreininni bæði ákveðið bækistöð ríkislögreglumanna á fyrirfram tilteknum stað og einnig látið ríkislögreglumann í Reykjavík t. d. fara til Akureyrar til rannsóknar þar á tilteknu broti, alveg eins og annarstaðar tíðkast, þar sem ríkislögregla er. Auðvitað verður að vera nán samvinna milli bæjar- og sveitalögreglu annarsvegjar og ríkislögreglu hinsvegjar. Í ákvæðum frv. þessa um störf lögreglumanna verður alls ekki greint milli þess, hvort lögreglumaðurinn er lögreglumaður sveitar, kaupsins eða kaupstaðar eða ríkisins. Þar sem engin ríkislögregla er, hljóta lögreglustörfin með skyldum sínum og réttindum að hvíla óskorað á hreppa- og kaupstaðalögreglunni. En þar sem ríkislögregla er, þar hlýtur eftirgrennslun brota og önnur störf í sambandi þar við sérstaklega að hvíla á ríkislögreglumönnum, og oft að visu með aðstoð hinna lögreglumanna. En sú verkaskipting verður með engu móti mörkuð í lögum. Þörfin og hentisemin verður hverju sinni að segja til um það atriði.

Til handhafa lögregluvalds samkvæmt 3. málsg. teljast fyrst og fremst lögreglustjórar og því næst allir lögreglumenn (fulltrúar lögreglustjóra, hreppstjórar, lögregluþjónar, varðskipamenn) og varalögreglumenn, sbr. lög nr. 92/1933 6. gr., jafnskjótt sem þeir hafa verið kvaddir til. Og eiga því ákvæði greinanna hér á eftir við alla slíka menn, er þeir starfa í þarfir lögreglunnar. Enda verður að greina glögg milli starfs sýslumanna og bæjarfógeta og lögreglustjóranna í Reykjavík og í kaupsinum með sérstökum lögreglustjóra sem embættismanna með dómsvaldi og lögregluvaldi.

Um 33. gr.

Þar sem sök skal því aðeins hreyfa, að ráðherra eða einstakur maður krefjist þess, þá er venjulega ekki ástæða til þess, að lögreglumenn láti mál til sín taka fyrr en krafa um það kemur frá réttum aðilja. Annars kostar mætti vel svo verða, að afskipti lögreglumanna yrðu í fullri óþökk þeirra, sem í hlut eiga, sbr. t. d. 175. og 176. gr. alm. hegningarlaga, eða að minnsta kosti alveg óþörf. Þegar málið þar á móti skal sæta ákvörðun hins almenna ákærvalds án atbeina ráðherra eða einstaklinga, þá verður það að vera aðalreglan, að lögreglan hefjist handa af sjálfsdáðum um rannsókn þess áður en dómari kemur til. Þar með er þó ekki sagt, að almennur lögregluþjónn eigi alltaf að byrja rannsókn áður en hann hafi skýrt yfirboðara sínum frá því, er hann telur gerzt hafa, hversu lítilfjörlegt eða vafasamt sem það er. Slíkt verður að fara eftir atvikum. Lögregluþjónn, sem halda skal reglu á götu, gerir skýrslu um umferðabrot, ölvun manns á götu o. s. frv., og fær hana yfirboðara sínum í hendur. Hann verður og ef til vill að taka mann fastan á götu, stöðva bifreið o. s. frv. En frammar þarf hann venjulega ekki að fara í öndverðu. En jafnvel þótt hið almenna ákærvald eigi óskorað málshöfðunarvaldið, þá er alls ekki víst, að það sé heppilegt, að lögregluþjónar blandi sér þegar í stað í málið, t. d. ýmis-konar fjárvik, brot eins í fjölskyldu gegn öðrum o. s. frv. Hann skýrir yfirboðara sínum frá því, og svo ræður hann, hvort frekar skuli gert, enda getur hann áður leitað til saksóknara, er þá segir til, hvað gera skuli. Og jafnvel þótt kæra komi um brot, má vera, að hún sé þannig vaxin, að ástæðulaust sé að sinna henni. Af þessum og þvilikum ástæðum er ekki fastar að orði kveðið en svo, að lögreglumönnum beri venjulega að hefjast handa af sjálfsdáðum, ef þeir verða þess áskynja, að refsiverður verknaður muni hafa verið framinn í umdæmi þeirra. Rannsókn lögreglumanna verður venjulega bráðabirgðarannsókn, og verður varla í lögum mælt annað eða meira en nefna hið helzta, er venjulega þurfi að gera. Dæmi þessa eru nokkur nefnd, og að visu hin helzta, í lok greinarinnar.

Um 34. og 35. gr.

Það mun nýmæli, að lögreglustjóri skuli synja manni bréflega um rannsókn á kæru. Er slíkt nauðsynlegt til þess að kærandi geti borið málið undir saksóknara.

Það virðist og sjálfsagt, að saksóknari hafi þá skyldu og það vald, sem honum er ætlað í þessum greinum.

Um 36. gr.

Í lögum eru nú engin almenn fyrirmæli um það, hvenær lögreglumenn megi eða eigi að handtaka menn án dómsúrskurðar vegna vissu eða grunar um brot. Stjórnarskráin segir ekkert um þetta atriði, að undanteknu ákvæði 44. gr., um handtöku alþingismanna. Um handtöku samkvæmt dómsúrskurði eru ekki heldur fyrirmæli í lögum, en vitanlega getur dómari kveðið upp úrskurð um það, að tiltekinn maður skuli tekinn fastur, og framkvæmir lögreglan þá slíka handtöku eftir þeim úrskurði, og þarf þá ekki sjálf að rannsaka skilyrði handtökunnar, nema alveg sérstaklega standi á, t. d. ef maðurinn tjáir sig vera veikan, hann er í sóttkví o. s. frv. Þegar þar á móti handtakan fer fram án dómsúrskurðar, og það er langvanalegast, þá vinnur lögreglan algerlega á sína ábyrgð, og verður því að athuga það betur, hvort skilyrði til handtökunnar séu fyrir hendi. Lögreglan verður oft að taka ákvörðun um handtöku þegar í stað, svo að enginn tími er til rækilegrar ihugunar, og er því einsætt, að henni verður oft alls ekki gefin sök á því, þó að handtakan kunni að þykja hafa verið óþörf.

Í 60. gr. stjórnarskrárinnar er gert ráð fyrir handtöku manna, en eigi eru settar takmarkanir um hana, eins og um gæzluvarðhald. Slíkar takmarkanir mundu og alls ekki fá staðizt. Maður, sem t. d. er ölvaður á almannafæri og rýfur götufrið eða vel-sæmi, bakar sér yfirleitt ekki aðra refsingu en sekt. En þó er alkunna, að slíkir menn eru iðulega teknir fastir, enda er slíkt mjög oft alveg óhjákvæmilegt.

Þótt skilyrði til handtöku samkvæmt þessari grein eða jafnvel dómsúrskurður til heimildar henni sé fyrir hendi, getur hún þó verið óheimil af öðrum ástæðum, t. d. vegna sjúkdóms, sóttkviunar, ákvæða einstakra laga, t. d. 44. gr. stjórnarskrárinnar, o. s. frv. Þegar svo stendur á, getur lögreglan beitt ákvæðum 2. málsg. greinar þessarar.

Um hvern einstakan tölulið athugast:

Um 1. tölul. Það hefir aldrei leikið vafi á því, að taka mætti mann fastan, sem staðinn er að verki, enda veitir 44. gr. stjkskr. alþingismönnum ekki undanþágu frá handtöku, þegar svo stendur á. Og jafnvel þá mun einstaklingi heimilt að taka mann fastan, auðvitað með því móti, að hann leiti lögreglunnar svo fljótt sem unnt er.

Um 2. tölul. Það mun og hafa verið talið rétt, að lögreglumenn tækju með valdi þá menn, er synjað hafa henni um að gefa skýrslu um refsiverðan verknað. Ef því lögreglumaður kemur á heimili manns og hann er krafinn um að gefa skýrslu, hvort sem er lögreglunni eða dómara, um brot, og hvort sem hann er grunaður eða ekki, þá á hún að geta tekið manninn með sér og krafði hann skýrslu samkvæmt ákvæðum laganna. Hitt er annað mál, hvort hann þarf að gefa skýrslu, þegar til kemur. Það fer eftir því, hvort hann er skoðaður sökunautur eða vitni, sbr. 1. málsg. 38. gr. Ef svo reynist, að maðurinn er grunaður um að hafa verið riðinn við refsivert verk á refsiverðan hátt, þá getur lögreglan haldið honum og leitt hann fyrir dómara svo fljótt, sem unnt er. Annars kostar sleppir hún manninum.

Um 3. tölul. Reikunarmenn og þeir, sem ekki segja nægileg deili á sér, verður lögreglan að taka fasta þegar þess vegna, að vanséð er, hvort hún geti fengið fang á þeim, þegar til skal taka, enda eru slíkir menn einatt í meira lagi grunsamir.

Um 4. tölul. Heimild þessa tölul. er allviðtæk. Stundum getur máli verið svo farið, að geyma þurfi annara manna fyrir hættulegum brotamanni eða hann fyrir þeim, t. d. vegna hefndar. Svo getur verið, að brotamann þurfi að vernda fyrir sjálfum sér (sjálfsmorðslöngun). Stundum verður nauðsyn á handtöku til að varna manni brottfarar, en oftast mun þó handtöku þörf til að girða fyrir það, að grunaður maður spilli sönnunargögnum, t. d. komi munum undan, afvegaleiði vitni, beri sig saman við samseka o. s. frv. Eins og til hagar hér á landi, gæti það leitt til sakarspjalla, ef lögreglan þyrfti alltaf að biða dómsúrskurðar til handtöku, þótt hún sæi fulla hættu á sakarspjöllum, ef viðkomandi væri áfram óheftur. Fyrirmæli 60. gr.

stjkskr. um skyldu til að leiða handtekinn mann fyrir dómara á að girða fyrir það, að maður verði hafður að óþörfu í haldi.

Um 5. tölul. Það er einsætt, að sá, er fer í leyfisleysi úr gæzlu, hvort sem hún er að bráðabirgðaráðstöfun lögreglunnar eða eftir dómsúrskurði, verður að hlíta því, að lögreglan taki hann jafnskjótt sem hún fær fang á honum. Og hefir víst aldrei verið efi á heimild lögreglunnar til handtöku, þegar þannig stendur á.

Það er vitanlega algengt, að lögreglan setur manni gæzlu, sem grunaður er, bæði með og án vitundar hans, og er heimild hennar þar til vitanlega óvefengjanleg. En þá gildir auðvitað ekki skipun 60. gr. stjkskr. um að leiða hann fyrir dómara. Lögreglan verður þá að meta það eftir ástæðum, hvenær það sé nauðsynlegt eða heppi-legt. Þó getur maður átt heimtingu á því, að atvinnufrelsi hans sé ekki heft fram- ar en brýn nauðsyn er til með banni við brottför úr ákveðnu takmarki.

Ákvæði 3. málsgr. eru í samræmi við eðli málsins og þær reglur, sem nú mun fylgt vera. Sbr. aths. við 37. gr.

Síðustu málsgr. tvær eru í samræmi við 44. og 60. gr. stjkskr.

Um 37. gr.

Ákvæði 61. gr. stjkskr. taka eftir orðum sínum aðeins til húsleitar og kyrrsetning- ingar skjala. En ekki virðist vafa bundið, að nákvæmlega sama verður að gilda um leit í hirzlum og á manni sjálfum og um leit í skipum. Takmarkanir 61. gr. stjkskr. um húsleit byggjast á þeirri hugsun, að slík leit sé sérstaklega særandi og móðgandi þeim, sem henni er stefnt að. Þessi hugsun leiðir þá einnig til þess, að leit í öðrum húsum en heimilishúsum verði að hlíta sömu takmörkunum, t. d. leit í fénaðarhúsum og vörugeymsluhúsum, og að dómsúrskurðar eða leyfis forráðamanna húss eða skips þurfi því til leitarinnar, nema lög mæli öðruvísi. Sama er um hirzlar manna, svo sem skrifborð, kommóður og sjálfsagt einnig bifreiðar og aðrar lokaðar geymslur. Og því fremur ætti hið sama að gilda um leit á manni sjálfum. En reglan: Nauðsyn brýtur lög kemur þó hvarvetna til greina, þar á meðal um síðasttalda atriðið. Handtekinn maður verður að sætta sig við það, að leitað sé þegar að hlutum á honum gegn banni hans, t. d. skotvopni, hníf, sem hætta má vera á, að hann noti sér eða öðrum til skaða. Hinsvegar hefir jafnan verið talið heimilt að taka af manni hluti, sem hann heldur á eða hefir undir hendi, ef engrar leitar þarf til þess, t. d. hníf, staf, hirzlu o. s. frv., sbr. 4. málsgr.

Bannið við kyrrsetningu og rannsókn bréfa og annara skjala tekur fyrst og fremst til slíkra muna í vörzlum póststjórnar. En það tekur líka til skjala í vörzlum sökunauts og annara manna, og væri lögreglumönnum því óheimilt að taka í vörzlar sínar slík gögn, þótt þeir fyndu þau t. d. á skrifborði manns. Þar til dómsúrskurður eða leyfi réttis aðilja væri fengið gætu þeir því aðeins gætt þess, að skjalið yrði ekki eyðilagt eða því komið undan, t. d. sett vörð í herbergið, þar sem skjalið er.

Bann við hlustun á simtöl, töku loftskeyta eða símskeyta er nýtt í lögum, nema að því leyti sem analógía 61. gr. stjkskr. kann að taka til þess, en í framkvæmdinni hefir verið talið dómsúrskurðar þörf til þeirra athafna, sem í 2. málsgr. segir.

Til öryggis sökunaut virðist rétt, að tveir menn hið fæsta framkvæmi aðgerðir þær, sem í greininni getur. Og rannsókn skjala á að fara fram fyrir dómi, ef því verður við komið, enda mun slíks oftast kostur. En ef lögreglan hér á landi framkvæmir hana, er rétt að hafa votta við. Ef rannsókn skjala er framkvæmd erlendis, þá verður hún að fara svo sem þar er venja.

Um 38. gr.

Tvenn nýmæli eru í grein þessari, um skyldu lögreglumanna til að tjá sökunaut, að honum sé óskýlt að svara spurningum, er beinlínis varða brot það, er um er að tefla, og að tilkynna skuli barnaverndarnefnd, ef þess sé kostur, að yfirheyra skuli barn innan 16 ára, enda geti nefndin þá sent fulltrúa sinn til að vera við yfirheyrslu.

Um fyrra atriðið athugast, að það er regla í nútímalögum annara þjóða, að undanþiggja sökunaut skyldu til að svara spurningum varðandi sekt sína, og er ætlazt til, að sú regla verði og leidd hér í lög. Oftast mun þó svo, að sökunautur telur sér heppilegast að veita svör við spurningum dómara og lögreglu. En reglan mundi oftast verða dauður bókstafur, ef lögreglu og dómara væri ekki gert skylt að benda sökunaut á hana.

Um síðara atriðið er þess getanda, að það virðist hæði geta orðið sökunaut og þeim, er skýra eiga málið, að gagni, að hafa við fulltrúa barnaverndarnefndar, þegar rannsaka skal mál barna.

Um 39. gr.

Um skyldu manna til aðstoðar þeim, er rannsaka skulu opinber mál, er að vísu engin almenn regla til í lögum vorum, en talið hefir verið bæði samkvæmt eðli málsins og með hliðsjón af einstökum ákvæðum, að sú skylda væri þegar fyrir hendi. Sama er að segja um endurgjald fyrir slíka aðstoð. (Sbr. Einar Arnórsson: Meðferð opinberra mála, Rvík 1918, bls. 48—50). Þar á móti er það undantekning, ef einstaklingum ber skylda til að afstýra brotinu eða skýra frá því, að brot sé framið eða muni verða framið. Og er ekki hlutverk þessa frv. að kveða á um þau efni.

Skylda manns til verknaðar eða til að ljá afnot hluta sinna í þarfir opinbers máls skapast jafnskjótt sem lögreglumaður (eða dómari) skorar á hann að gera það. Þess vegna getur einstökum mönnum orðið skylt að hjálpa til við handtöku manns, flutning, geymslu, að hýsa fanga og fæða o. s. frv. Þetta gildir vitanlega líka um sjúkrahús og slíkar stofnanir. Sama verður um afnot muna, t. d. skips, hesta, vagna o. s. frv. En skyldan er takmörkuð. Verður að bera saman hagsmuni ríkisins um rækslu löggæzlunnar annarsvegar og hagsmunatjón það, sem einstaklingur verður fyrir, hinsvegar vegna aðstoðar í þágu löggæzlunnar.

Það virðist rétt að undanþiggja nánustu vandamenn skyldu eftir grein þessari, því að þeim má vel vera það ofraun að fullnægja henni, alveg eins og að fullnægja skyldu þeirri, sem almennt er lögð á menn samkvæmt 110. gr. almennra hegningarlaga eða samsvarandi skyldu eftir væntanlegum nýjum hegningarlögum.

Um 40. gr.

Er í samræmi við það, sem í Reykjavík tíðkast.

Um 41. gr.

Er eðli málsins og venju lögregluvaldsins samkvæm.

UM VI. KAFLA

Þó að lögreglumenn hafi, eins og allt er í Reykjavík, tekið skýrslur af bæði þeim, sem fyrir sökum eru hafðir eða grunáðir um refsiverðan verknað, og öðrum, þá hafa þær skýrslur ekki verið gefnar fyrir dómi, og hafa ekki það sönnunargildi eða þá þýðingu sem játning, sem samskonar skýrslur hafa, ef þær eru gefnar fyrir dómi. Því veldur það, að ekki þykir svo tryggt, að alhliða og hlutlaus rannsókn fari fram hjá lögreglumönnum sem hjá löglærðum dómurum. Þess vegna er það höfuðregla, að dómari á að rannsaka öll sakaratriði sjálfstætt, enda þótt lögreglumenn hafi þegar tekið við skýrslum um þau. Samt sem áður getur greinileg skýrsla lögreglumanns létt mjög starf dómarsins, því að oft getur hann látið nægja að fara í hana lið fyrir lið með sökunaut og öðrum. En vitanlega ber dómara að gæta þess, að þeir endurtaki ekki í hugsunarleysi skýrslur sínar, heldur útlista fyrir þeim eftir þörfum, hvað spurt sé um og hvað svör þeirra merki, og fá skýringar og leiðréttingar á því, sem rangt reynist, ónákvæmt eða misskilið.

Um 42. gr.

Ákvæði greinar þessarar eru samkvæmt reglum þeim, sem nú er farið eftir. Það er einungis skýrt tekið fram, að dómara ber af sjálfsdáðum að láta hvern þann, sem hann veit, að tekinn hefir verið fastur, koma fyrir dóm undir eins og þess er kostur.

Um 43. gr.

Saksóknara er bæði rétt og skylt að fylgjast með rannsókn dómara og getur haft þar hönd í bagga með svipuðum hætti og lögreglurannsókn. Þó verður sá meginmunur, að saksóknari verður að hlíta ákvörðunum dómara á sama hátt sem ráðherra verður nú að gera. Saksóknari getur því ekki kveðið á um gæzluvarðhald, nema ef til vill óbeinlínis með skipun um að hætta rannsókn máls. Saksóknari getur að visu sjálfsgagt boðið rannsóknardómara að leita ákveðinna skýrslna, eins og dómsmálaráðherra nú, en hann hefir ekki vald til að leysa úr því, hvort vitni sé skylt að svara spurningu, hvort úrskurða skuli því þingviti o. s. frv. Úrskurðum rannsóknardómara um slík atriði getur saksóknari þar á móti skotið til æðra dóms fyrir hönd ákærvaldsins, sbr. 113. gr.

Um 44. gr.

Um nýmæli þau tvenn, sem í grein þessari eru (skyldu grunaðra manna til að svara spurningum og barnaverndarnefnd), vísast til athugasemda við 38. gr.

Það skiptir meginmáli um aðstöðu manna, hvort þeir mega telja sig spurða fyrir dómi sem grunaða um refsiverðan verknað eða sem vitni. Skylda grunaðs manns er takmörkuð á tvennan hátt. Honum er eftir greininni óskylt að svara, og svar, sem felur í sér viljandi ósannindi, varðar hann ekki refsingu. Vitni er þar á móti almennt skylt að svara spurningum dómara, og viljandi eða jafnvel gálauslega rangt svar varðar það refsingu. Því virðist hver, sem leiddur er fyrir dóm í rannsókn opinbers máls, eiga rétt á að fá vitneskju hjá dómara um það, hvort hann sé þangað leiddur sem grunaður eða vitni. Ef dómari telur ekki ástæðu til að ætla hann sek-an, þá tjáir hann aðilja, að hann sé kvaddur skýrslu sem vitni. En ef vitnið allt að einu veit sig sekt eða hefir ástæðu til að telja sig síðar kunna að verða grunað, þá getur þetta auðvitað skipt máli um refsingu fyrir ranga skýrslu og einnig verkað á sönnunargildi skýrslu hans.

Um 45. gr.

Þessi grein hefir í rauninni engin nýmæli að geyma, því að nú á dögum mun dómara alls ekki vera talið heimilt að neyta þeirra ráða í sambandi við spurningar til sökunauts í rannsókn opinberra mála, sem bönnuð eru í greininni. Nú á dögum mun rannsóknardómara talið óheimilt að blekkja sökunaut eða ógna honum, enda er játning fengin með þeim hætti vitanlega oft marklaus og alltaf vafasöm.

Um 46. gr.

Hér eru talin nokkur atriði, og oftast aðalatriðin, sem rannsóknardómara ber að rannsaka. En tæmandi verður slík talning auðvitað aldrei, og getur því ekki orðið að gagni öðru en því að minna dómarrann á hið helzta, er rannsaka skal, og þó margt með almennum orðum. Í hverju máli þarf því dómari að hafa þá hugkvæmni og skilning, sem nauðsynlegur er því til skýringar.

Það þykir óþarft að rekja hvert atriði greinarinnar. Þó skal þess geta, að fæðingavottorðs er nú ekki venja að afla í minni háttar málum, heldur látin nægja önnur gögn, svo sem skýrsla sökunauts, skýrslur um hagi hans að öðru leyti, svo sem um atvinnu, hjúskap o. fl., er sýnt geta, að hann sé kominn yfir ákveðinn aldur. Og er ástæðulaust að gera nokkrar frekari kröfur um það efni en nú er gert.

Það er auðsætt, að dómari getur úrskurðað, að sökunautur skuli lagður undir læknisrannsókn, ef samþykki hans fæst ekki til þess.

Um 47. og 48. gr.

Þessar greinar eru nýmæli, sem helgast af ákvæðum frv. um sækjendur og verjendur í opinberum málum. Þegar skipaður er sækjandi og verjandi, þá verður venjulega að veita þeim kost á að vera við yfirheyrslu sökunauts, vitna og matsmanna og rannsókn skjala. Þar á móti er vitanlega sjaldnast heppilegt, að sökunautur sé áheyrandi, er vitni eru spurð. Hlutverk sækjanda og verjanda er í rauninni hið sama sem dómars: að leiða sannleikann í ljós, en verkefnum er skipt milli þeirra. Sækjandi skal einkum láta sér annþ um, að það komi fram, sem varðar sönnun sakar á hendur sökuðum mönnum, en verjandi, að það komi fram, er veikir sannanirnar eða verða má sökunaut til sýknu annars eða refsiléttis. Það er því ljóst, að hvorugur má skoða sig andstæðing dómara, heldur aðstoðarmann. En báðir geta torveldað verk dómars, bæði með orðum og athöfnum. Um sökunaut má sérstaklega geta þess, að það getur verið allskostar óheppilegt, að hann sé viðstaddur yfirheyrslu vitna, því að hann kann síðar að geta notfært sér það, sem fram hefir komið í vitnaleiðslu, og eru ákvæði 2. tölul. 47. gr. og 2. málsl. 48. gr. meðal annars miðuð við það. En af þessu getur þá líka leitt nauðsyn þess, að dómari banni verjanda að skýra skjólstæðing sínum frá efni tiltekinnar vitnaskýrslu eða skjals, þangað til síðar, nema hann kjósi heldur að meina verjanda návist. Hinsvegar verður það hér eftir sem hingað til algild regla, að sökunaut eða talsmanni sökunauts, ef hann er fjarverandi, sé veittur kostur á að vera við staðfestingu matsgerðar eða vitnaskýrslu, enda verður þá gengið í gegnum skýrslu bæði með honum og vitni og samanburður gerður á skýrslum hvorra um sig og þeir samprófaðir.

Um efni skjala verður að fara með svipuðum hætti og vitnaskýrslur. Það getur torveldað rannsókn, ef sökunautur eða jafnvel verjandi fær þegar að vita um skjalið, eða fyrr en efni þess er borið undir sökunaut. En vitanlega á alltaf að gera honum fram komin skjöl kunn áður en mál er dæmt og veita honum kost á að gera athugasemdir sínar um þau. Ef nýtt gagn kemur fram eftir að dómari hefir lýst rannsókn lokið, þá verður auðvitað að taka hana aftur upp að svo miklu leyti. Fæðingar- og hegningarvottorð er þó algengt að leggja fyrst fram í þinghaldi, áður en dómur er kveðinn upp með eða án viðurvistar sökunauts, og er það venjulega alls ekki aðfinnsluvert, þótt það hafi ekki verið fyrr gert.

Um 49. gr.

Það hefir aldrei orkað tvímælis, að dómari gæti ákveðið handtöku manna, húslleit, krafði einstaklinga aðstoðar og beitt valdi til framkvæmdar þeim athöfnum, án þess að lögreglan hafi áður leitað hans eða þótt lögreglan hafi haft aðgerðir í máli, en enga þessara aðgerða haft. En þar sem dómsúrskurðar þarf, verður dómari þó auðvitað að kveða hann upp áður, þótt hann framkvæmi sjálfur þessar aðgerðir.

Um 50. gr.

Fyrri málsgr. þykir ekki þörf að skýra. Í þessari málsgr. er nýmæli. Hún heimilar að höfða þegar mál gegn sökunaut, sem ekki kemur fyrir dóm að forfallalaus, þótt hann sé löglega tilkvaddur samkvæmt fyrri málsgr., enda nemi refsing ekki meira en í 2. málsgr. segir og nægileg gögn þykja fram komin fyrir sekt hans, með því að skoða megi þá fjarvist hans viðurkenningu fyrir sekt hans. Að sjálfsgöðu verður sökunaut birt stefna, og ef hann kemur þá fyrir dóm, þá má auðvitað vera, að hann gefi skýrslu, sem breyti aðstöðu hans algerlega. Felst alls eigi í ákvæði þessarar málsgr. nokkur takmörkun á rétti sökunauts til þess að gefa skýrslur eftir að mál hefir verið höfðað sér til sýknu eða varnar, því að slíkar skýrslur er honum rétt að gefa jafnvel þótt hann hafi komið fyrir dóm áður og þá neytt réttar síns til að svara ekki samkvæmt 1. málsgr. 44. gr. En ef sökunautur kemur ekki heldur fyrir dóm forfallalaust samkvæmt stefnu, þá má dæma málið, ef skilyrði þessarar málsgr. um fram komin gögn eru fyrir hendi.

Ef málið þykir ekki liggja nægilega ljóst fyrir, getur dómari jafnan neytt heimildar samkvæmt 2. tölul. 36. gr. sbr. 49. gr. til að láta sækja sökunaut fyrir dóm, svo framarlega sem til hans verður náð. Það mun annars reynast svo um ákvæði þessarar málsgr. og um ákvæði 1. málsgr. 38. og 1. málsgr. 44. gr., að þau verða lítið notuð. Sökunautar munu almennt telja sér heppilegast að koma fyrir dóm og svara spurningum lögreglumanna og dómara.

Um VII. KAFLA

Hér er safnað saman reglum um varðhald og gæzlu sökunauts, meðan á rannsókn sakar stendur, svo og fyrir mælum um bætur fyrir þessar aðgerðir, þegar sökunautur er sýkn dæmdur eða þær hafa verið ólöglega framkvæmdar. Eins og fyrr er dregið á, höfðu bæði valdsmenn kirkjunnar og valdsmenn konungs oft grunaða menn og seka, er þeir höfðu handtekið, hjá sér í varðhaldi eða annarskonar gæzlu. Þá var því svo sem ekkert tímamark sett, hversu lengi slík gæzla gæti staðið, og var því sökunaut oft haldið í geymslu eða gæzlu von úr viti, og jafnvel stundum án þess að mál hans væri prófað. Þessi meðferð var beinlínis stundum höfð á mönnum, sem taldir voru pólitískt hættulegir. Það mun fyrst vera ákveðið hér í lögum í tilsk. 3. júní 1796 25. gr., að dómari skuli halda próf yfir handteknunum manni sakir brota innan 24 klukkustunda, ef þess er nokkur kostur. Hinsvegar segir ekki, að úrskurð þurfi til þess að setja mann í eða halda mann í gæzluvarðhaldi áfram. Varðhaldsvistin gat því haldið áfram eftir frumpróf, þótt rannsóknardómari felldi ekki úrskurð um það. Það er loks ákveðið í 48. gr. stjórnarskrár 5. jan. 1874, að rannsóknardómari skuli þegar að frumprófi loknu leggja rökstuddan úrskurð á það, hvort sökunautur skuli látinn laus eða settur í gæzluvarðhald. Þótt segja megi, að gæzla sökunauts hefjist jafnskjótt sem hann hefir verið handtekinn, þá hefst hið eiginlega gæzluvarðhald, er lögin nefna svo, ekki fyrr en dómari hefir úrskurðað, að sökunautur skuli settur í slíka gæzlu.

Engar sérreglur munu hafa verið til um bætur fyrir gæzluvarðhald að ósekju fyrr en lög nr. 28 26. okt. 1893 voru sett. Þar til mun því sökunautur aðeins hafa átt heimtingu til bóta samkvæmt almennu skaðabótareglunni svonefndu, og þá líklega aðeins á hendur rannsóknardómara, en ekki á hendur landssjóði.

Um 51. gr.

Það er áður (36. gr. síðasta málsgr.) ákveðið, að handtekinn manni skuli leiða fyrir dómara án undandrátta (upphaf 60. gr. stj. skr.). Ákvæðið leggur dómara þá skyldu á herðar, að setja þegar dómþing, prófa sökunaut og ef til vill fleiri og ákveða síðan, hvort hann skuli settur í gæzluvarðhald eða ekki.

Ef sökunautur er sleppt lausum, þá þarf auðvitað ekki að kveða upp úrskurð um það, enda er slíkt alls ekki venja. Það er nýmæli, að varðhaldstími skuli vera fyrirfram ákveðinn til bráðabirgða. Er það í samræmi við ákvæði nútímalaga annarsstaðar og miðar til að fyrirgirða það, að mönnum sé haldið í gæzluvarðhaldi eftirlitslaust af hálfu annara en dómarans. Annars er það skylda verjanda, þar sem verjandi er skipaður, að gæta þess, að sökunautur sé ekki haldið óþarflega lengi í gæzluvarðhaldi. Oftast mun svo verða, að sökunautur getur látið skipa sér verjanda, ef sök er svo vaxin, að gæzluvarðhaldi megi beita, ef ákvæði 62. gr. verða leidd í lög eða svipuð ákvæði. En annarskostar hlýtur varðhaldstíminn, eins og nú, að fara eftir ákvörðun dómarans án athugasemda annara en þeirra, sem að máli hans starfa í ædra dómi. Ef varðhaldstími er lengdur, þá verður einnig að kveða upp rökstuddan úrskurð um það. Þegar varðhald er niður fellt, þarf þar á móti ekki formlegan úrskurð, og er þá nóg, að dómari geti þess aðeins í þingbók, að ekki þyki ástæða til að halda sökunaut lengur í gæzlu, og sé hún því niður felld.

Um 52. gr.

Það er auðvitað, að fyrsta skilyrði gæzluvarðhalds er það, að ástæða sé til að ætla, að sökunautur hafi framið refsivert verk, sbr. þó síðustu málsgr. En þótt svo sé, þá er vitanlega oft alger óþarfi að beita gæzluvarðhaldi, sem bæði bakar sökunaut óþægindi og veldur kostnaði, sem ríkissjóður verður oftast að greiða. Þegar sökunautur kannast hreinskilnislega við brot sitt, þá er mjög oft ástæðulaust að hefta þannig frelsi hans. Gæzluvarðhald eiginlegt, sbr. þar á móti 57. gr., verður væntanlega framvegis sem hingað til undantekningarráðstöfun. Langflest opinber mál eru rannsökuð án gæzluvarðhalds. Af þessum ástæðum eru ákvæði greinarinnar orðuð sem undantekning frá almennri reglu, eins og 54. gr. Samt sem áður eru heimildirnar eftir 52. gr. til að beita gæzluvarðhaldi mjög viðtækar, því að óheppilegt væri að binda mjög hendur dómarsins í því efni, enda oft mikið álitamál, hvort gæzluvarðhald skuli hafa eða ekki. Dómari metur því þörfina hverju sinni, og er honum því engin ófrávikjanleg lögskylda sköpuð í þessu efni.

Um einstaka tölul. athugast:

Um 1. og 2. tölul. Ákvæði þeirra eru samræm eðli málsins og þeim reglum, sem hingað til hefir verið fylgt.

Um 3. tölul. Er nýmæli, en vitanlega má dómari eftir gildandi reglum beita þá menn gæzluvarðhaldi, sem í þessum tölul. getur.

Um 4. tölul. Eftir 13. gr. tilsk. 24. jan. 1838 skal dómari beita gæzluvarðhaldi, þegar brot sökunauts er talið varða dauðarefsingu eða refsingum þeim, sem næst henni ganga. Hér er þessu breytt svo, að dómari megi, ef hann telur þess þörf og án þess að svo sé ástatt sem í 1.—3. og 5.—6. tölul. segir, hafa gæzluvarðhald, en honum er ekki sköpuð nokkur ófrávikjanleg skylda til þess. Og oft mun enga nauðsyn bera til þess, nema ákvæði einhvers hinna tölul. eigi við. Þegar um stórglæpi er að tefla, svo sem manndráp af ásettu ráði, nokkur landráðabrot o. s. frv., kann að vera ástæða til að beita gæzluvarðhaldi, þótt ákvæði annara tölul. eigi ekki við. Og er það undir dómarsins mati komið. Sækjanda ber þá að hafa gæzlu á því, að varðhald verði ákveðið, ef honum finnst ástæða til og dómari hefir ekki ákveðið það af sjálfsdáðum.

Um 5. og 6. tölul. Það virðist auðsætt, að heimild þurfi að vera til að halda þeim, er hér greinir, í varðhaldi unz úrslitadómur er fenginn.

Í síðustu málsgr. er ákvæði, sem er í samræmi við 301. gr. almennra hegningarlaga, þó með þeirri undantekningu, að ekki segir hér, að ríkissjóður skuli bera kostnað af varðhaldi, eins og mælt er í 301. gr. hegningarlaganna. Ef aðili er eða verður sannur að heitingum samkvæmt þeirri grein, þá virðist hann sjálfur eiga að bera varðhaldskostnað, en ella ríkissjóður. Hér er um einn þátt lögvörzlu að tefla, sem annaðhvort hinn seki eða ríkissjóður verður að bera kostnað af, nema einstaklingur sá, er kærir, hafi gerzt sekur um ranga kæru og geti því orðið skyldur til að greiða kostnaðinn samkvæmt almennri skaðabótareglu.

Í 48. gr. stjórnarskrár 1874 er gæzluvarðhald einungis heimilað vegna „yfirsjóna“, er varða þyngri refsingu en sektum eða einföldu fangelsi. Ákvæði 301. gr. hegningarlaganna frá 25. júní 1869 er eldra en stjórnarskráin, og mætti því ef til vill efast um það, hvort um gæzluvarðhald vegna heitinga, sem eru ekki í sjálfu sér refsiverð yfirsjón, hefði ekki fallið brott með stjórnarskránni, og að ákvæði síðustu málsgr. þessarar greinar frv. feli því í sér brot á 60. gr. núverandi stjórnarskrár, þar sem áður nefnd regla 48. gr. stjkskr. 1874 er endurtekin. Miklu oftari en í opinberum refsímálum verður að taka menn til gæzlu til verndar þeim sjálfum eða öðrum, eða jafnvel til að tryggja návist þeirra, þegar á þarf að halda, án þess að þeir séu sakaðir um nokkurn refsiverðan verknað. Svo er t. d. um óða menn og þá, er koma hér til lands og senda skal aftur til útlanda vegna skorts á landsvistarleyfi. Þessar ráðstafanir framkvæma yfirvöld að vísu, og verður þeim, að minnsta kosti sumum, ekki skotið til dómstóla. Þó munu allir telja þær leyfilegar og nauðsynlegar, þrátt fyrir ákvæði 60. gr. stjkskr. um gæzluvarðhald. Og hvers vegna skyldi

þá ekki vera eins leyfilegt að setja mann, er heitazt hefir við annan mann, í gæzlu samkvæmt *dómsúrskurði* og með heimild til áfrýjunar þess úrskurðar til æðra dóms? Sannleikurinn er sá, að ákvæði 48. gr. stjkskr. 1874 beinist gegn þeirri handa-hófskenndu og oft misbrúkuðu meðferð á grunuðum mönnum eða mönnum, sem taldir voru að einhverju leyti pólitískt hættulegir, en alls ekki gegn þeirri verndar-vörzlu, sem einn er þörf gagnvart mönnum, sem ekki eru grunaðir eða sannir að nokkrum refsiverðum verknaði. Og þess vegna tekur oftnefnt ákvæði 60. gr. stjkskr. ekki til gæzlu þeirrar, sem í 301. gr. hegningarlaga og síðustu málsgr. 52. gr. frv. þessa getur.

Um 53. gr.

Eftir 2. málsgr. 60. gr. stjórnarskr. má þegar skjóta úrskurði um gæzluvarð-hald til æðra dóms eftir reglum um áfrýjun opinberra mála. Sú regla verður auð-vitað að standa. En það er ekkert brot á henni, þótt áfrýjunaraðferðin verði önnur en nú tíðkast, sem sé kæra eftir 4. tölul. 112. gr. sbr. 113. og 114. gr. frv. Ákvæði 60. gr. stjkskr. byggir á þeim fyrirmælum, sem hverju sinni gilda um aðferð áfrýj-unar opinberra mála. Og eftir frv. verður kærnaðferðin eftir 114. gr.

Um 54. gr.

Hér er safnað ákvæðum, þar sem bann er lagt við gæzluvarðhaldi í þrengri merk-ingu. Vitanlega er dómara allt að einu rétt að banna sökunaut för úr ákveðnu tak-marki eða fela öðrum manni eftirlit með aðilja, t. d. alþingismanni að fara ekki úr Reykjavík, meðan þing stendur. En trygging eftir 56. gr. fyrir návist mun ekki verða heimtuð af alþingismanni. Þar á móti virðist mega heimta tryggingu eftir 3. og 4. tölul., ef aðili óskar að losna við þær gæzluráðstafanir, sem þar greinir.

Um 1. tölul. Er samkvæmur 3. málsgr. 60. gr. stjkskr.

Um 2. tölul. Bannið við gæzluvarðhaldi alþingismanna er samkvæmt 44. gr. stjkskr. En grein þessi er ófullkomin, því að hún talar ekki um þingfrestanir. Það er sönnu nær, að alþingismenn njóti hlunninda greinarinnar, þó að Alþingi sé frest-að stuttan tíma, en ekki, ef fresturinn stendur lengi, eins og t. d. átti sér stað 1930. Stjórnarskráin heimilar almenna löggjafanum skýringu á orðunum: „meðan Alþingi stendur“, og er því heimilt að setja takmörk þingfrestunar 14 daga, eins og hér er gert, sbr. 19. gr. stjkskr. Þessi tímamörk gilda og, þótt þingið sjálft aðeins ákvæði frestunina, sem vera kann heimilt.

Um 3. tölul. Það þykir rétt að undanþiggja alla unglinga undir 16 árum eiginlegu gæzluvarðhaldi, og ekki aðeins börn undir 14 ára aldri, eins og segir í 3. málsgr. 5. gr. laga nr. 39/1907. Börn öll undir 16 ára aldri, sem í brotamál rata, sæta nú aðgerðum barnaverndarnefnda, og virðist því eiga við, að sú nefnd vinni hér í samráði við lögreglu og dómara.

Um 4. tölul. Er í samræmi við eðli málsins og venju.

Um 55. gr.

Er í samræmi við eðli málsins. Hér virðist rétt að veita dómara heimild til kyrr-setningar og rannsóknar skjala án sérstaks dómsúrskurðar, en vitanlega ber honum að halda öllu því, er vera kynni í slíkum skjölum og ekki varðar rannsókn máls-ins, algerlega leyndu.

Um 56. gr.

Í 60. gr. stjkskr. er gert ráð fyrir því, að sökunaut, sem annars skyldi setja í gæzluvarðhald, megi láta halda frelsi gegn því, að trygging verði sett fyrir návist hans. Þótt dómari taki þann kost, þá getur hann auðvitað jafnframt bannað söku-naut för úr ákveðnu marki eða falið öðrum mönnum að hafa eftirlit með honum. Um tryggingu þessa, sem bæði sökunautur og þriðjimaður getur sett eftir ákvörðun dómara, hefir vantað reglur í lög, og hefir því þótt rétt að skrá hér aðalreglurnar um það efni. Ef þriðjimaður ábyrgist persónulega, þykir meðal annars einsætt, að

hann sé venjulega búsettur hér á landi, svo að hann verði greiðlega sóttur hér fyrir dómi og aðför megi hjá honum gera hér á landi. Þó virðist vel mega vikja frá þessu, ef banki hér ábyrgist fyrir hann og svarar til sakar. Ef útlendur maður setur dómara þar á móti fullnægjandi handveð eða gott veð í íslenskri fasteign, þá er dómara hættulaust að taka slíka tryggingu.

Trygging eða ábyrgð samkvæmt grein þessari skal vera tiltekin að upphæð og getur líka verið það að tímanum til. Ef svo er, fellur hún niður að tímanum liðnum, nema hún sé endurnýjuð, og ber dómara að tryggja sönnun fyrir því. Auk þess getur sá, er tryggingu setti eða gerðist ábyrgðarmaður, hvenær sem er slitið skyldu sinni, nema hann hafi undirgengið hana ákveðinn tíma, og líklega þriðji maður einnig þá, er honum virðist sökunautur líklegur til að brjóta burtfararband dómara.

Það er nýmæli, í samræmi við ákvæði danskra laga, að greiða skuli skaðabætur af tryggingarfé eða ábyrgðar. Þetta helgast af því, að líklegra kynni að vera, að bætur fengjust af fé sökunauts, ef hann hefði ekki haldið frelsi sínu. Það er almennt brot á hanni dómara, ef sökunautur fer leyfislaust úr settu marki. En á þetta verður þó ekki alltaf litið sömu augum. Í fyrsta lagi getur burtför hans verið samkvæmt neyðarrétti, og í öðru lagi getur honum snúizt hugur og komið aftur til dómara. Ef hann gerir það innan sennilegs tíma — mánuður er ákveðinn í frvgreininni —, þá virðist rétt að heimila það, að ábyrgð eða tryggingu skuli ekki vera fyrirgert. Þetta gildir þar á móti ekki, þótt sökunautur verði handsamaður gegn vilja sínum fyrir þann tíma.

Um 57. gr.

Ákvæði þessarar greinar eru í samræmi við venju hér á landi, sem helgast hefir af því, að fangahús hefir skort og skortir enn, einkum til sveita. Dómari verður annars að ráða fram úr því hverju sinni, hvernig gæzlu varðhaldsfangna skuli haga.

Um 58. gr.

Það er aðalreglan, að sá, er settur var í gæzluvarðhald og dæmdur verður sekur um brot, fær ekki bætur fyrir varðhaldið. En undantekningar verður þó að gera frá þessari reglu. Ein slík undantekning er í 2. málsgr. 1. gr. laga nr. 28/1893 um þá, er settir hafa verið í gæzluvarðhald þvert ofan í bann 3. málsgr. 60. gr. stjkskr., það er getur í 1. tölul. 54. gr. frv. Alveg sama máli gegnir um alþingismenn (2. tölul. sömu greinar). Því næst þykir einsætt, að börn og sjúklingar, vanfærar konur o. s. frv. (3. og 4. tölul. 54. gr.) eigi og kröfu til bóta, ef nefndir tölul. eru brotnir. Um vanfærar konur og konur með börn á brjósti þarf dómari ekki einu sinni að leita til læknis, ef á hvorugu getur vafi leikið. Ef sökunautur kveðst annars vera sjúkur og nokkur vafi má á því vera, skal dómari afla læknisálits. Og ef læknir telur manninn ekki mega setja í gæzluvarðhald, eða telur það að minnsta kosti óvarlegt, þá getur varðhaldsvist orkað skaðabótaskyldu, hver sem úrslit málsins verða.

Annars er það fyrsta skilyrði bótaheimtu, að aðili, sem gæzluvarðhaldi hefir sætt eftir 1.—6. tölul. 52. gr., eða gæzlu eftir 4. tl. 54. gr., verði sýknaður eða rannsókn lúki án málshöfðunar. Þótt maður sé sýknaður af ákæru um brot það, sem hann var upphaflega sakaður um og olli varðhaldsúrskurði, en verður sekur dæmdur um annað brot, er á hann sannast í sömu rannsókn, enda hefði mátt setja hann í gæzluvarðhald þess vegna, þá mun hann venjulega ekki eiga kröfu til bóta, en þó virðist slíkt ekki með öllu útilokað.

Auk þessa skilyrðis eru tvö önnur sett. Það er ekki nóg, að aðili sé sýknaður, heldur er þess að auki krafizt, að fremur megi hann ætla sekan en saklausan. Sýknun vegna sannanaskorts einvörðungu veitir honum því ekki rétt til bóta. Og ekki mundi hann heldur eiga bótakröfu, þótt hann væri sýknaður vegna sakarfyrningar, nema dómari hefði þegar átt að sjá, að sök væri fyrnd, og varðhaldsvistin væri því gáleysisbrot eða ásetnings. Sýknun vegna sakhæfisskorts mundi ekki

heldur veita rétt til bóta, nema þá eftir 1. málsgr. Nauðsynleg vist á geðveikrahæli til rannsóknar á sakhæfi aðilja mundi venjulega ekki heldur orka bótarétti.

Þá getur framkoma sýknaðs manns, er fremur má teljast saklaus en sekur eða jafnvel sannast sýkn saka, hafa verið þannig í rannsókn málsins, að varðhald hafi verið nauðsynlegt, t. d. tilraun til stroks, viðleitni til að spilla gögnum, visvitandi rangar skýrslur o. s. frv. Og getur hann þá ekki fengið bætur. Þar sem aðeins stórkostlegt gáleysi firrir mann kröfunni, þá útilokar fát og misskilningur hana ekki, fremur en eftir 2. gr. laga nr. 28/1893.

Gæzla, sem ekki er beinlínis fólgin í varðhaldsvist, getur vel raskað högum þess, er fyrir henni verður. Varðhald utan fangahúss, þar sem frelsisskerðingin er alveg söm eða jafnvel harðari, verður eflaust að meta sem varðhald í fangahúsi, og orkar hún því bótarétti með sama hætti. Gæzla á sjúkrahúsi getur og raskað heimilishögum aðilja, t. d. vanfærrar húsmóður, og getur líka valdið andlegum þjáningum. Jafnvel vist á heimili, þar sem sökunautur gengur út og inn með fólki til heimaverka, eins og mjög hefir tíðkapt í sveitum, felur og oft í sér röskun á atvinnu og heimilishögum, og andleg þjáning getur það mörgum verið að vera settur undir gæzlu eða eftirlit vegna glæpagrunar. Af þessum sökum virðist rétt að veita heimild til að dæma bætur, þegar svo stendur á sem í 57. gr. getur, þótt bætur verði oft eða oftast lægri en þegar gæzluvarðhald í þrengri merkingu er haft.

Um 59. gr.

Aðalreglan er, að dómari starfar á áhættu rikissjóðs, er hann úrskurðar mann í gæzluvarðhald. Og er rikissjóður því alltaf ábyrgur gagnvart aðilja. Ef aðgerðir dómara verða metnar honum til ásetningssyndar eða gáleysis, má dæma hann in solidum með rikissjóði til greiðslu bóta, og mundi rikissjóður þá eiga endurheimt á dómara þess, er hann hefir greitt.

Um 60. gr.

Ákvæði þessarar greinar svara til 3. og 6. gr. og að nokkru til 4. gr. laga nr. 28/1893. Um aðild er sú breyting gerð frá 6. gr. laga 1893, að skuldheimtumönnum hans er veitt sakaraðild, ef sá er látinn, sem í gæzlu eða varðhald var settur, um fjárhagstjónið. Varðhaldsvist hefir oft bakað aðilja beint fjárhagstjón (þar á meðal lánstraustspjöll og álitshnekki), og þar með rýrt hag skuldheimtumanna. Þar á móti eiga skuldheimtumenn aldrei óinnheimtar bætur fyrir andlegar þjáningar og miska. Það eiga nánustu vandamenn aðilja, þar á meðal kjörbörn, sem við er bætt þá, er 6. gr. laga 1893 greinir.

Það mun hafa orðið alveg föst venja, að mál til bóta fyrir gæzluvarðhald hafi verið höfðað fyrir landsyfirdómi og nú hæstarétti a prima instantia. Hinar leiðirnar, sem fara má eftir lögum nr. 28/1893, hafa alls ekki verið notaðar. Fyrir því hefir aðallega verið lagt til, að mál þessi skuli höfða fyrir hæstarétti. Þar með ætti málið að lúkast fljótast og verða ódýrara en ef fyrst skyldi höfða mál í héraði, sem mundi svo langoftast verða skotið til hæstaréttar. Þó hefir virzt hentugt að halda heimildinni til að bera skaðabótakröfu undir hæstarétt í sambandi við áfrýjun opinbers refsímáls. Og verður þá þeim, er áfrýjunarstefnu gefur út, skylt samkvæmt kröfu sökunauts að setja nauðsynleg ummæli þar um og kröfur í fyrirfall til æðra dóms, og sóknara og verjanda þar að útlista það atriði hvorum frá sjónarmiði hvors aðilja. En gæta verður þess, að opinbera málinu verði ekki frestað óhæfilega vegna bótakröfunnar.

Um 61. gr.

Hún svarar að mestu til 4. gr. laga nr. 28/1893. Það hefir alltaf þótt eðlilegt, að aðili gerði skjótan reka að skaðabótamálum þessum, því að óhentugt er, að rikissjóður eigi slíkar kröfur yfir höfði sér fyrningartímann samkvæmt lögum um fyrningu skulda, sem vera mundi, ef ekki væru settar skemmri frestir til málshöfðunar. Frestur reiknast frá uppkvaðningu hæstaréttardóms, ef opinbera málinu er á-

frýjað, en ella frá uppkvaðningu héraðsdóms. Ef aðili neytir heimildar síðustu málsgr. 60. gr., gilda frestir þessir ekki, þótt liðið kynni þá að vera ár eða meira frá uppkvaðningu héraðsdóms. Loks má vera, að úrslitadómur opinbers refsímáls í hæstarétti verði ómerkingardómur, og að málið verði aldrei aftur upp tekið, og hlýtur fresturinn þá að teljast frá uppkvaðningu þess dóms. Ef svo færi þar á móti, að sökunautur gæti ekki krafizt áfrýjunar, t. d. vegna sýknudóms í héraði, og allt að ári stæði á áfrýjunarákvörðun af hálfu ríkisvaldsins, þá yrði að taka stefnu til skaðabótamáls út áður en ársfresturinn væri liðinn til þess að tryggja réttinn, ef ákveðið yrði, að ekki skyldi áfrýja málinu.

UM VIII. KAFLA

Það þykir nú alstaðar, þar sem horfið hefir verið frá hinni gömlu rannsóknar- aðferð (inquisitio) sjálfsagt, að sökunautur eigi þess kost að fá sér skipaðan verjanda þegar eftir frumpróf, ef rannsókn heldur þá áfram, nema hann kannist afdráttarlaust við sök sína. Þá er venjulega ekki ástæða til að skipa sökunaut verjanda þegar í stað, heldur fyrst eftir að mál er höfðað, ef hann óskar þess eða dómara þykir annars sérstök ástæða til þess, sbr. 83. gr. frv. Þessi regla hefir og verið tekin í frv. í öllum aðalatriðum. Það væri þó alveg óþarft að skipa sökunaut verjanda í rannsókn hinna óverulegustu mála, svo sem vegna margra almennra lög- reglubrota svonefndra, er lítil refsing liggur við.

Um 62. gr.

Eins og drepið var á, virðist venjulega ekki vera ástæða til að skipa verjanda, ef frumprófið hefir endað með afdráttarlausri játningu sökunauts um þau atvik, er máli skipta, og þau eru einföld. Að visu heldur þá rannsókn ef til vill áfram um einhver atriði, svo sem vitnaleiðsla til að sannprófa játninguna, skjala aflað um aldur og undanfarna hegðun sökunauts o. s. frv. En þess vegna er sjaldan ástæða til að skipa sökunaut verjanda, nema þá ef vitnaleiðsla fer fram að honum fjarstöddum eða ef það kemur í ljós, að vitni bera sökunaut þyngri sökum en hann játar á sig, enda reynist játning hans þá ekki „afdráttarlaus“. Og getur dómara þá orðið skylt að skipa verjanda. Ef játning fæst ekki afdráttarlaus í frumprófi eða hún reynist síðar ekki vera það, koma reglurnar í a- eða b-lið til greina.

Um a. Hér þarf dómari ekki að skipa verjanda, nema sökunautur óski þess eða lögráðamaður hans eða svo sé ástatt sem í b. segir. Eftir 1. verður það almenn regla, að sökunautur getur krafizt verjanda, ef skilyrðin til þess eftir upphafi grein- arinnar eru fyrir hendi. Ef t. d. bifreiðarstjóri játar sig hafa drukkið hálfu visky- flösku beint áður en hann hóf akstur, þá er ekki vafi á því, að hann hefir ekið ölv- aður. En ef hann játar að hafa drukkið einn snaps, þá verður málið vafasamt og því ef til vill einnig vafasamt, hvort svipta skuli hann ökuleyfi um tíma, eða ef til vill æfilangt, ef áfengisbrot er ítrekað. Eða maður verður að kannast við misfellur á bókhaldi sinu, en vafi er á, hvort þær séu svo vaxnar, að refsingu varði eða refs- ingu eftir 2. málsgr. 264. gr. hegningarlaganna. Þegar að visu er sannreynt, að mis- fellur hafa orðið, en algert matsatriði er, hversu dæma skuli, þá virðist sökunautur geta krafizt verjanda eftir þessum lið. Missir réttinda er ýmist ákveðinn berum orð- um í lögum, t. d. missir réttar til að stýra bifreið, til að reka eða stjórna atvinnu- fyrirtæki, til að stjórna skipi o. s. frv. En þar að auki getur verk verið svívirði- legt að almenningssáliti, sem kallað er, og þar með haft í för með sér missi réttinda, t. d. þjófnaður missi kjörgengis og kosningarréttar, missi ökuleyfis, með því að bifreiðarstjóri verður að vera „heiðarlegur“ maður. Þegar því ekki liggur fyrir al- veg skýlaus játning um slík brot, getur sökunautur krafizt verjanda. Ástæðan fyrir því er sú, að slíkar afleiðingar brots valda sökunaut missi þeirra réttinda, sem allur almenningur hefir. Og réttindamissir þessi er honum oft allþunghær.

Um 2. Svo sem áður var sagt, þykir ekki ástæða til að skipa sökunaut verjanda í rannsókn minniháttar brota, sem ekki varða réttindamissi eftir 1. tölul., enda þótt játning hans sé ekki fengin, nema þá ákvæði b-liðar komi til greina. Það er vitanlega algert álitamál, hvar setja skuli mörkin, hvort nema skuli staðar við þyngri eða vægari refsingu en hér er gert.

Um b. Hér skiptir vilji eða krafa sökunauts ekki máli um skipun verjanda.

Um 1. Það hefir alltaf verið talið sjálfsagt að skipa sökunaut talsmann, þegar staðfesting vitnaskýrslu eða matsgerðar fer fram að honum fjarstöddum. En auðsætt er, að miklu máli getur skipt, að sökunautur hafi einnig talsmann, þegar vitni eru spurð og matsmenn eða skoðunar vinna starf sitt. Auðvitað koma þó ákvæði 47. gr. til greina í þessu sambandi. Og svo getur verið, að nauðsyn verði einnig að brjóta lög, ef sönnunargagnið kynni að glatast, ef beðið væri eftir skipun verjanda. Og verður þá allt að einu að afla þess.

Um 2. Þegar rannsókn fer fram að boði dómara fyrir lokuðum dyrum, er návist verjanda trygging fyrir því, að ekki sé hagur sökunauts fyrir borð borinn. Sbr. þó hér við 47. gr. 1. og 2. tölul.

Um 3. Þegar svo er ástatt um sökunaut sem hér segir, þá verður játning hans, sbr. upphaf greinarinnar, sjaldan fullnægjandi, og getur því orðið ástæða til að skipa honum verjanda eftir þessum tölul., jafnvel þótt hann hafi í orði kveðnu játað sig hafa framið verknað þann, sem hann er borinn. Það fer eftir álitum dómars, hvort þörf sé verjanda eftir þessum tölul. Getur dómari og falið kunnáttumanni að athuga sökunaut, ef hann er í vafa um ástand hans.

Það hefir jafnan verið venja, að sökunaut væri ekki skipaður verjandi í opinberu máli, nema hann óskaði þess. Þessi regla verður og látin haldast almennt um rannsókn máls, nema dómara þyki sérstök ástæða til að víkja þar frá, t. d. vegna greindarskorts sökunauts, geðbilunar o. s. frv.

Um 63. gr.

Það þykir við eiga, að ríkisvaldið hafi einnig fyrirsvarsmann, annan en dómara, þar sem sökunautur fær sér skipaðan talsmann. Með því móti virðist fyrir það girt, að hagsmunum sökunauts verði of einhliða haldið fram, því að sækjandi verður þar í fyrirsvari af hendi ríkisvaldsins. Og virðist þá full trygging fyrir því, að hvorttveggja komi fram, er verða má sökunaut til hags og óhags. Og starf dómars verður þá væntanlega léttara og honum er óhættara við óviljandi hlutdrægni.

Um 64. gr.

Almennt verður að telja löggilta málflytningsmenn hæfari til að gegna störfum verjanda en leikmenn í lögum. Þess vegna þykir rétt, að löggiltir málflytningsmenn verði skipaðir verjendur, þar sem þeirra er kostur. En þar sem slíkra manna er ekki kostur án aukins kostnaðar eða tafa, þar verður að taka menn, er fara mega með mál annara fyrir dómi eftir reglum emlh. Ennfremur virðist eigi rétt að meina sökunaut, jafnvel þar sem löggiltan málflytningsmann mætti skipa, að kjósa sér til varnar ákveðinn mann, sem annars mætti fara þar með mál annara manna fyrir dómi, ef hann treystir honum betur en öðrum og dómari telur hag sökunauts borgið í höndum þess manns. Annars er nauðsynlegt, að góð samvinna verði milli dómara og málflytjenda um þessi efni, einkum í Reykjavík.

Um 65. gr.

Er samkvæm reglum þeim, er nú tíðkast um skipun verjanda.

Um 66. gr.

Það er auðsætt, að verjandi má eigi með nokkrum hætti vera andstæður hagsmunum sökunauts eða svo við mál riðinn beint eða óbeint, að hann gæti ef til vill ekki beitt sér á allan löglegan hátt sökunaut til varnar. Aðstaða sækjanda er og að

því leyti lík, að hann má ekki vera svo staddur, að hann geti ekki á löglegan hátt beitt sér til að upplýsa málavöxtu sökunaut í óhag. Og um báða er það sameiginlegt, að þeir mega ekki standa í því sambandi við dómara, t. d. óvinir hans, venzlamenn o. s. frv., að hann yrði þess vegna óhæfur til að fara með málið. Ástæða þessarar kröfu er sú, að annars kostar yrði að skipa setudómara eða skipta um meðdóm-
anda, en slíkt veldur kostnaði og töfum.

Um 67. gr.

Hér eru ákvæði um skyldur og réttindi sækjanda og verjanda almennt. Þótt lita megi á starf þeirra sitt frá hvorri hlið, þá eiga þeir að hafa það hugfast, að hvor-
umtveggja ber að vinna að því, að hið sanna og rétta komi í ljós. Starf þeirra á að vera til hægðar dómurum, en ekki til torveldunar. Ef svo yrði, þá misskilja þeir hlutverk sitt. Að vísu verður verjanda almennt ekki meinað viðtal undir fjögur augu við sökunaut, þótt hann sé í gæzlu, og honum gert óheimilt að segja frá því, er söku-
nautur kann að hafa trúað honum fyrir, ef það er sökunaut í óhag. Og er skylda verjanda til að upplýsa málið að þessu takmörkuð. En ef þessu væri ekki svo hagað, gæti vörnin oft ekki komið að tilætluðum notum, því að oft er verjanda nauðsynlegt vegna starfs síns að vita betur hug sökunauts en hann mundi eiga kost á, ef hann mætti ekki tala einslega við hann að viðlagðri þagnarskyldu.

Bæði vegna rannsóknar málsins og vegna sökunauts þykir sjálfsagt að leggja þagnarskyldu á sækjanda og verjanda um það, er þeir komast að í starfi sínu, enda sé það ekki þegar kunnugt almenningi, t. d. vegna skýrslu í blöðum o. s. frv.

Um 68. gr.

Þykir ekki þurfa skýringar.

Um 69. gr.

Þegar rannsókn lýkur án málshöfðunar, þá þykir það hentugast, að rannsókn-
ardómari ákveði þóknun sækjanda og verjanda. Þetta verður sjaldnast gert í því þinghaldi, er rannsókn lýkur, því að síðar verður ef til vill ákveðið, að mál skuli ekki höfðað. Þegar svo er ástatt, getur sækjandi og verjandi krafizt úrskurðar um þóknun, og virðist dómari eiga að setja rétt í því skyni og bjóða þeim að vera þar við. Sama yrði, ef mál væri að vísu höfðað, en aldrei gengi dómur um þóknun sækj-
anda og verjanda. Ef skipt yrði um sækjanda eða verjanda, mundi viðkomandi einnig þá geta látið dómara ákveða þóknun með úrskurði eftir analogíu þessarar greinar.

Um 70. gr.

Sækjanda og verjanda verður að skoða opinbera sýslunarmenn í því starfi. Og því varðar það þá refsingu eftir 13. kap. hegningarlaganna eða öðrum ákvæðum þar um, ef þeir brjóta í starfi sínu.

UM IX. KAFLA

Í X. kafla emlh. er safnað fyrir mælum um sönnun og sönnunargögn. Það er auðsætt, að meiri hluti þeirra reglna á einnig við opinber mál. Í lögum um með-
ferð þeirra má því að allmiklu leyti nægja að vísa til viðeigandi fyrir mæla emlh. og telja þær undantekningar, sem gera verður frá þeim reglum.

Um 71. og 72. gr.

Hér kemur fram ein aðalregla um meðferð opinberra mála, mjög frábrugðin regl-
um einkamála meðferðar í héraði. Þar er sú regla viðurkennd, að sönnunarbyrðin skiptist að mjög miklu leyti milli aðilja. En hér gildir sú meginregla, að sökunautur verði sýknaður, nema ákærvaldið sanni á hann sök. Þar til telst sönnun fyrir því, að hann hafi framið saknæman verknað, og hin nánari atvik að honum, t. d. með

hverjum hætti, að sökunautur sé sakhæfur, ef ástæða er til að efast um það, aldur og framferði sökunauts undanfarið, ástæður til refsiauka o. s. frv. Ósannaðar skýrslur sökunauts, er miða honum til refsimildunar eða jafnvel refsihvarfs, verða að jafnaði teknar trúanlegar, nema þær þyki sérstaklega ósennilegar, t. d. um neyðarvörn, tilverknað þess, er fyrir broti hans varð, að öðru leyti, sbr. 1. d. 190., 197. og 207. gr. hegningarlaganna.

Meginsönnunargagn í opinberum málum hefir lengi verið játning sökunauts. Það verður hún og eftir frv. En það veitir dómara miklu meira svigrúm til mats á henni en N. og D. L. 1—15. Honum er veitt heimild til að meta allar skýrslur sökunauts eftir atvikum með svipuðum hætti og í 122. gr. emlh. segir. Nú á dögum hafa menn séð, að fjarri lagi er að binda hendur dómara um mat á sönnunargildi sakargagna, þó að nokkrar öryggisástæður geti leitt til slíks í einkamálum. En þeim er varla til að dreifa um opinber mál, nema aðeins sökunaut í hag. Það er sem sé almenn öryggisregla, að sýkna skuli sökunaut, nema fullnægjandi sönnun sé fram komin gegn honum („in dubio pro reo“). Einstök ákvæði í lögum, andstæð þessari reglu, þykja jafnan mjög ísjárverð, sbr. t. d. 195. og 196. gr. hegningarlaganna, 2. tölul. 27. gr. laga nr. 64/1930. Þótt dómara sé veitt heimild til að meta skýrslur sökunauts eftir atvikum, þá skal ekki felast í því nokkur undantekning frá reglu 71. gr. um sönnunarbyrðina. Dómari má ekki þar fyrir mynda sér nokkrar löglíkur gegn sökunaut, heldur merkir ákvæðið ekki annað en það, sem óhjákvæmilegt er, að dómari verður að meta sönnunargildi allra þeirra gagna, sem aflað verður. Hjá mati, og oft erfiðu mati á sönnunargögnum, verður ekki komizt, því að sjaldan fæst svo sannfærandi sönnun í dómsmálum sem það, að 2 og 2 séu fjórir.

Um 73. gr.

Hún svarar til 124. og 125. gr. emlh., um vitnaskyldu. En í opinberum málum verður að gera nokkrar undantekningar frá ákvæðum um vitnaskyldu í einkamálum, af því að rikari áherzlu þykir verða að leggja á það, að hið sanna komi í ljós.

Um 1. tölul. Í opinberum málum getur það skipt miklu máli, að sökunautur og vitni verði samprófuð. Geta þá vitni og sökunautur ef til vill leiðrétt hvor annars skýrslu, og sökunautur treystist ef til vill ekki lengur til að neita málsatvikum, sem vitni, eitt eða fleiri, kveða verið hafa svo eða svo. Þess vegna þykir verða að leggja ríka áherzlu á það, að dómari hafi sæmilega viðtæka heimild til að stefna vitnum fyrir sig, enda þótt þau verði þá að gefa skýrslu utan heimilisvarnarþings síns. En vitanlega verður dómari þá að haga svo til, að þinghald verði einmitt á þeim stað og tíma, sem vitni henti bezt eftir samgöngum milli bústaðar þess og þingstaðar. Ef dómara þykir mega beita ákvæði þessa tölul., stefnir hann vitnum að viðlögðum vitum þeim, er vitni verða að sæta, ef þau inna ekki af höndum vitnaskyldu sína, sbr. 75. gr. frv. og 131. gr. emlh.

Um 2. tölul. Það hefir almennt ekki verið talið, að venzl vitnis við sökunaut (1. tölul. 125. gr. emlh.), leysti það undan vitnaskyldu í opinberum málum. Þó eru hjón í sumum erlendum lögum leyst undan skyldu til að skýra frá því, er þau hafa hvort öðru sagt í trúnaði. Hér verður dómari að fara varlega í sakir, því að þaulspurningar um þetta atriði geta vel, ef þeim væri svarað, gert undanþáguréttinn að engu. Ef vitni segir, að tal sitt og maka síns (sökunauts) um tiltekið atriði hafi verið í trúnaði, þá verður dómari venjulega að taka það trúanlegt.

Það hefir ekki heldur verið talið, að hagsmunir vitnis, 2. tölul. 125. gr. emlh., leystu það undan vitnaskyldu í opinberum málum. Hér verður þó að gera þá mikilsverðu undantekningu, að maður, sem kvaddur er skýrslu í opinberu máli, þurfi ekki að svara spurningu, er varðar, beint eða óbeint, sekt hans um það atvik, sem um er spurt. Þetta er fyrst og fremst í samræmi við þá reglu, að sökunautur þarf ekki að svara spurningum varðandi sekt sína, og að sannleiksskyldan hvílir ekki á sökunaut með sama hætti sem vitnum almennt.

Vitni í opinberum málum verða ekki skylduð til að svara óljósum eða einskisverðum spurningum fremur en í einkamálum. Svar við óljósri spurningu verður venjulega þýðingarlaust. Engum dómara á að vera það ofverk að orða spurningar sínar greinilega og skýra efni þeirra fyrir vitni.

Þótt embættismenn séu undanþegnir skýrslu um embættisathafnir, sem sanna má með embættisvottorði, þá getur auðveldlega svo staðið á, að reynandi sé að leita þess, hvað embættismaður kunni beint að muna nánar eða skýrar en embættisvottorðið segir. Og verður embættismaður þá skyldur að koma fyrir dóm, ef rannsóknardómari telur það kunni að skipta máli.

Um 3. tölul. Ákvæðið um styttingu stefnufrests (99. gr. emlh.) miða til þess, að opinberum málum megi hraða sem unnt er. Hér verður dómari þó vitanlega að haga sér eftir atvikum hverju sinni, sbr. einkum aths. við 1. tölul.

Það þykir rétt að taka það skýrt fram, að vitni, sem þrjúkast við að sinna kvaðningu dómara, megi sækja með valdi. Það getur fyrirgirt tafir, sem annars yrðu af því að þvinga vitnið með sektum eða fangelsi til að gera skyldu sína, því að vel má vera, að vitni svari spurningum dómara, þegar það er komið fyrir hann, þótt það hafi ætlað sér að komast hjá að sækja dómþing.

Um 74. gr.

Þessi grein svarar til 126. gr. emlh. Það virðist auðsætt, að hagsmunir ríkis eða almennings geti verið því til fyrirstöðu jafnt í opinberum málum sem einkamálum, að vitni skýri frá atvikum (1. og 2. tölul. 126. gr. emlh.). Þar á móti geta hagsmunir einstaklings ekki óheimilað vitni að gefa skýrslu í opinberu máli (3. og 4. tölul. 126. gr. emlh.).

Um 5. tölul. 126. gr. emlh. athugast sérstaklega, að ákvæði 74. gr. um hann segir það eitt, að sá, sem nafngreindur er að riti og ber því að lögum ábyrgð á því, er skyldur til að nefna höfund, þótt höfundur verði ekki refsað á þeim grundvelli. En þrátt fyrir það getur löggæzlumönnum verið mjög mikilsvert að vita um höfundinn, t. d. til þess, að unnt verði að varna honum með aðstoð dómsvaldsins að halda áfram útgáfu þjóðhættulegs eða svívirðilegs rits, t. d. klámrits eða klámmynda, til að gera rit upptæk o. s. frv.

Um 75. gr.

Reglur emlh. um bann við eiðfestingu tiltekinna vitna (127. gr.), ákvæði 128. gr. sömu laga um úrlausn þess, hvort vitni hafi undanþágurétt, bresti heimild til að vitna um atriði eða megi staðfesta skýrslu sína o. s. frv., ákvæði 129. gr. emlh. um sönnunargildi vitnaskýrslu og mat á því, reglur 130. gr. um efni vitnastefnu og meðferð á vitnum, er ekki koma á þing, fyrirmæli 131. gr. um viðurlög, ef vitnaskylda er ekki rækt, 132.—134. gr. um aðferð við vitnaleiðslu og staðfestingu vitnaskýrslu, og loks ákvæði 135. gr. emlh. um þóknun vitna, eiga öll við um opinber mál, með þeim breytingum eftir eðli málsins, sem í 75. gr. getur. Dómari getur hér látið sækjanda og verjanda taka samsvarandi þátt í vitnaleiðslu sem aðilja eða umboðsmenn þeirra í einkamálum. Um skriflega framlagðar spurningar í opinberum málum verður væntanlega ekki oft að tefla, en þó má vel vera, að sækjandi eða verjandi leggi skriflegar spurningar fram, og getur þá dómari lagt þær fyrir vitni. En skylda dómarsins verður þó enn ríkari til að spyrja vitni af sjálfsdáðum í opinberum málum en í einkamálum, og staðfesting skýrslu í opinberum málum verður alveg á valdi dómarsins innan takmarka niðurlags greinarinnar. Í einkamálum fer staðfesting þar á móti því aðeins fram, að hennar sé krafizt af hálfu aðilja.

Um 76. gr.

Ákvæði 136.—144. gr. um matsgerðir og skoðanir (hverjir þær framkvæmi (136.—138. gr.), hæfi matsmanna og skylda til að meta, dómkvaðning, framkvæmd matsgerðar o. s. frv. (138.—140. gr.), forföll, vanræksla og lát matsmanna, þóknun þeirra

(141. gr.), yfirmat, úrskurðarvald dómara um matsmál og mat á sönnunargildi matsgerða (142.—144. gr.) eiga yfir höfuð einnig við um opinber mál, að undanteknum nokkrum atriðum, sem helgast af því, að enginn einstakur maður á aðild opinbers máls. Dómari verður því hér að láta meta eða skoðun fara fram, hvenær sem honum finnst þess þörf, og hefir allar framkvæmdir í því efni, hvort sem sækjandi, verjandi eða sökunautur hlutast þar um eða ekki. Í samræmi við þetta eru undantekningarákvæði þessarar greinar frá reglum framannefndra ákvæða 136.—144. gr. emlh.

Það væri ógerningur að setja reglur um líkskoðun og líkkrufning í almenn lög um meðferð opinberra mála. Um það verður að fara eftir reglum þeim, sem réttarlæknisfræðin telur vera eiga, enda hefir ekki þótt hlýða að setja í almenn réttarfarslög reglur um slíkar skoðanir fremur en um aðrar skoðanir, t. d. um skoðun hluta, rannsókn geðbildaðra eða vanþroska manna, sem riðnir eru við refsiverð verk.

Ákvæðin í 3. málsgr. um skoðun á sökunaut eru nýmæli í lögum, þó að úrskurðir hafi verið kveðnir upp í þá átt, t. d. áfengisprófun bifreiðarstjóra. Í lögvörzlu nú á tímum er nauðsynlegt að hafa ákveðna lagaheimild til slíkra rannsókna.

Um 77. gr.

Þegar skjal, sem máli kann að skipta, er í vörzlum sökunauts eða þriðjamanns, verður rannsóknardómari að gera ráðstafanir til að afla þess eða fá aðgang að því til rannsóknar. Getur hann þá kveðið upp úrskurð um leit að því, kyrrsetning þess eða töku úr vörzlum geymslumanns, sbr. 37. og 49. gr.

Það þykir rétt, að það tillit sé tekið til hagsmuna eiganda skjala, sem í 149. gr. emlh. segir, með því að sönnunargildi skjals raskast ekki fyrir það. Aftur á móti eiga ákvæði 145.—148. gr. sömu laga ekki við um opinber mál. Þessi ákvæði miðast við aðilja einkamála. Sérstaklega skal geta þess, að fyrirmæli 148. gr. um úrskurð að viðlögðum dagsektum um skyldu til framlagningar skjals gæti að visu orðið notað í opinberum málum, en sú leið er seinfarnari en leiðin, sem lög leyfa í opinberum málum, sú, að úrskurða leit að skjali og töku þess. En ef skjal finnst þá ekki, þá má neyta 150. gr. emlh. og skylda viðkomandi til að láta skjal koma fram að viðlögðum dagsektum, eins og í 148. gr. segir. Og undanskot skjals, framið af öðrum en sökunaut, varðar hér einnig refsingu eftir þessari grein frv., með því að hún vísar til 150. gr. emlh. 151. gr. emlh. getur og við átt um breytingar á úrskurðum rannsóknardómara á ákvörðunum sínum samkvæmt þessari gr. frv., sbr. 149. gr. emlh., en um áfrýjun dómsúrskurða um framlagningu eða skoðun skjala er sérstakt ákvæði í 10. tölul. 112. gr. frv. Reglur 152. gr. (skylda til að láta uppi skoðun eða afnot annara sýnilegra sönnunargagna) geta vitanlega átt við í opinberum málum, en hér við er þó athuganda, að dómari getur úrskurðað leit að slíkum hlut og töku hans eftir öðrum ákvæðum frv., og gildir þar um athugasemdin um 149. gr. emlh. hér að framan.

Þá eiga og við ákvæði 152.—159. gr. í sambandi við 149., 150. og 151. gr. emlh. Það er vafalaust, að ákvæði 153. gr. um opinber skjöl, sbr. 158. gr. sömu laga, hljóta að eiga jafnt við um opinber mál sem einkamál. Samsvarandi gildir um ákvæði 155.—157., sbr. 159. gr., um einkaskjöl. Það athugast einungis, að dómari getur látið sækja mann með valdi eftir niðurlagi 73. gr. til að gefa sýnishorn af rithönd sinni eftir 156. og 157. gr. í opinberum málum, og að niðurlagsákvæði 156. gr. um það, hvernig með skuli fara, ef viðkomandi innir ekki þá skyldu sína af hendi, getur ekki átt við í opinberu máli. Ef sökunautur neitar að sýna rithönd sína, getur það ef til vill veitt líkur gegn honum, en hann verður engum harðræðum heittur þess vegna, því að honum getur ekki verið skyldara að skrifa fyrir dómarrann en að svara spurningum hans. Þegar þar á móti þriðjimaður á hlut að máli, þá er honum skylt að sýna rithönd sína, ef honum er skylt eða heimilt að bera vitni um það atriði, er sanna skal samkvæmt 73. og 74. gr. frv. Má því beita hann þeim nauðungarráðum, sem til boða standa eftir 75. gr. frv., ef hann þrjózkast við boði dómarrans.

Um 78. gr.

Aðildareiður hefir ekki tíðkapt í opinberum málum mikið á aðra öld. Til þess liggja tvenn rök. Í fyrsta lagi er það ofraun flestum mönnum að neyta ekki synjunarelds, ef hans væri kostur, enda þótt þeir kynnu að vera sekir, og í öðru lagi byggist heimild til aðildarelds á því, að full sönnun hafi ekki fengizt um sakaratriði, en þá skal sýkna sökunaut eftir nútímalögum, sbr. 71. gr. frv. Og er þá engin þörf aðildarelds, enda mótsögn í því að veita heimild til hans, en ákveða þó, að ríkisvaldið eigi að sanna sekt sökunauts.

UM X. KAFLA

Hér greinir reglur um málshöfðun og stefnu, sækjanda og verjanda og meðferð opinberra mála eftir að rannsókn er lokið. Þetta síðastnefnda má þó ekki taka alveg bókstaflega, því að vel má vera, að eiginleg framhaldsrannsókn verði upp tekin eftir að opinbera málið er byrjað og að ný skjöl verði lögð fram eftir það, og jafnvel alveg áður en dómur er kveðinn upp, t. d. fæðingarvottorð og hegningar, sem algengt er að leggja þá fyrst fram. Það tefur málsmeðferð að bíða eftir öflun slíkra vottorða, sem í mörgum málum er fremur formsatriði en efnis.

Nú er í orði kveðnu greint milli tvennskonar meðferðar opinberra mála: Sakamála og almennra eða opinberra lögreglumála. Því skal nú að visu ekki neitað, að oft megi hafa fljóta og óvandaðri meðferð á lögreglumálum þessum, svo sem minni háttar brotum á lögreglusamþykktum. En það er allmikið af handahófi í lögum ákveðið, hvaða mál skuli sæta meðferð almennra lögreglumála og sakamála. Fjöldi þeirra mála, sem eftir gildandi lögum skulu sæta meðferð almennra lögreglumála, skipta sökunaut miklu meira máli en mörg þeirra mála, sem fara skal með að hætti sakamála. Þetta fer aðallega eftir því, hvort brotið er refsivert eftir almennum hegningarlögum, eða viðaukum þeirra, eða öðrum lögum. Viðurlög fyrir brot á fiskveiðalögum, sem fara að hætti almennra lögreglumála, eru t. d. miklu þyngri en fyrir fjölda brota, sem refsá skal fyrir eftir hegningarlögunum. Og fjöldi þeirra brota er alls ekki talinn frekar mannskemmandi en t. d. botnvörpuveiðabrotin. Bifreiðarstjóra má t. d. svipta ökurétti æfilangt í almennum lögreglumáli. Raunverulega eru og almenn lögreglumál rannsókuð og meðhöndluð alveg jafnvandlega og sakamálin svonefndu, eða meginþorri þeirra. Það hefir því engin ástæða þótt til þess að greina milli opinberra mála með áður nefndum hætti. Hitt er annað mál, að heimilt er eftir 22. gr. frv. að sleppa málshöfðun í fjölmörgum minni háttar málum, og rannsókn og málsmeðferð verður mjög oft skjótari og einfaldari, þegar brot er minni háttar en ella. Og skipun sækjanda og verjanda fer ekki fram, nema mál sé sökunaut nokkurs virði. Gæzla eða gæzluvarðhald kemur og ekki til greina í smámálum. En slíkt fer ekki eftir því, hvort málin hafa áður heitið þessu nafni eða hinu. Vegna áfengislagabrota hafa menn t. d. oft verið settir í gæzluvarðhald, enda þótt mál vegna þeirra sæti nú meðferð almennra lögreglumála.

Um 79. gr.

Ráð er gert fyrir því, að dómsmálaráðherra einn geti ákveðið málshöfðun vegna nokkurra brota (sbr. 1. málgr. 21. gr.) og að dómari kunni að leita ákvörðunar saksóknara um málshöfðun (sbr. 3. og 4. málgr. 21. gr.). Þá marka þeir í skipun sinni til héraðsdómara, fyrir hvaða brot og eftir hvaða lagaákvæðum mál skuli höfða. Það hefir tíðkapt um stund, að brot hafa verið skilgreind mjög almennt, t. d. höfðað mál gegn manni eftir tilteknum kafla hegningarlaganna, áfengislagum, bifreiðalögum, siglingalögum, lögreglusamþykkt Reykjavíkur o. s. frv. Þó að ekki megi fara mjög smásmuglega út í skilgreiningu brots og lagafyrirmælis, þá er hitt víst, að allt of óákveðið hefir verið, eftir hvaða lagafyrirmælum mál hefir verið höfðað og hvaða brot manni eru gefin að sök. Sökunautur á bæði heimtingu á að fá að vita skilmerkilega, hvaða brot honum er sök á gefin, hvaða lagafyrirmæli talin eru

við eiga og hvaða kröfur gerðar séu á hendur honum. Aðiljar einkamála eru taldir geta gert kröfu til nokkurn veginn nákvæmni í stefnu og málsútlitun um samsvarandi atriði í einkamálum. Virðist ekki ósanngjarnt, að gera ekki minni kröfur til ákærvaldsins í þessu efni. Og eru reglur greinar þessarar á þessum hugleiðingum byggðar. Það er gömul regla, að ekki megi dæma mann fyrir önnur brot en þau, sem hann er saksóttur fyrir. En þar sem málshöfðunartilkynning, skipun um málshöfðun og stefna hefir verið svo óákveðin sem lýst var, þá hefir sú krafa verið heldur lítils virði. Eftir reglum 2. málsgreinar er hannað að dæma mann framfar en málshöfðunarböð, þar sem skipun dómsmálaráðherra eða saksóknara er fyrir hendi, segir. En nú getur öllum yfirsézt, og er því veittur kostur á að laga síðar misfellur á málshöfðunarskipun með framhaldsákvörðun eða framhaldsstefnu eftir 81. gr.

Þegar fyrir dómara liggur málshöfðunarskipun samkvæmt 1. málsg., þá er einfaldast og fljótlegast, að hann riti á hana fyrirskall (stefnu) til viðkomenda, er hann lætur svo birta sökunaut, verjanda og sækjanda, ef þeir hafa verið skipaðir. Ef svo hefir ekki verið gert — en skipa má sækjanda og verjanda þegar í lok rannsóknar eða endurnýja skipun sækjanda og verjanda, sem við rannsókn hafa verið, í lok hennar, ef málshöfðun verður ákveðin —, þá skipar dómari þá eða getur skipað í þinghaldi því, sem málið er þingfest í. Það nægir auðvitað og, ef viðkomendur koma fyrir dóm eftir einkatilkynningu dómara, eins og nú tíðkast mjög oft í opinberum málum, þar sem því verður við komið.

Um 80. gr.

Þegar dómari er ekki í vafa um, að mál skuli höfða, þá skráir hann í þingbók ályktun sína, sem ekki þarf að vera í úrskurðarformi, um málshöfðun, sem vera skal samsvarandi að efni til sem málshöfðunarskipun eftir 79. gr. Er slíkt mjög algengt nú. Getur það, ef viðkomendur eru viðstaddir, alveg sparað stefnubirtingu eða tilkynningu um þingfestingu máls. Annars kostar gefur dómari stefnu út eða verður að minnsta kosti að tilkynna sökunaut, sækjanda og verjanda — en um skipun þeirra vísast til aths. við 70. gr. — stað og tíma þingfestingar.

Um 81. gr.

Það virðist ekki varhugavert að heimila dómara að auka við eða leiðrétta málshöfðunarskipun saksóknara, ef svo býður við að horfa. En vitanlega er dómara hentast, ef það má verða án verulegrar tímatafar, að bera sig saman þar um við saksóknara, og haga sér svo eftir niðurstöðunni af viðtali þeirra. Annars vísast til athugasemdar við 79. gr.

Stytting stefnufrests samkvæmt grein þessari er í samræmi við samskonar ákvæði um vitni í 3. tölul. 73. gr.

Um 82. gr.

Það hefir tíðkapt, að kalla almennu lögreglumálin: Valdstjórnin gegn N. N. og hin opinberu málin: Réttvísinn gegn N. N. Og ef sama mál er sótt fyrir bæði svokallað lögreglubrot og annað brot eða ef brot hefir hnigið bæði undir t. d. almenn hegningarlög og önnur lög, að kalla málið: Réttvísinn og valdstjórnin gegn N. N. Er gert ráð fyrir, að munur milli þessara tveggja flokka opinberra mála falli brott, og virðist þá engin ástæða til að hafa mismunandi nöfn á opinberum málum. Ákærvaldið er höfðandi allra þeirra, og sökunautur er kærður í þeim öllum. Og virðist heitið: Ákærvaldið gegn N. N. hæfa þeim öllum og rétt að kalla þann, sem sök er borin, ákærða.

Um 83. gr.

Þegar dómari tilkynnir sökunaut í lok rannsóknar, að mál verði höfðað gegn honum, þá verður þegar hægt að ganga frá skipun verjanda, enda hlýtur það að verða venjan, að sá haldi uppi vörn, er varið hefir sökunaut í rannsókn málsins.

Ef enginn hefir þá verið slíkur, getur sökunautur bent á verjanda, er rannsókn lýkur eða mál er þingfest.

Það hefir nú tíðkapt, að minnsta kosti hér í Reykjavík, að sökunaut væri skipaður verjandi í ýmsum svokölluðum almennum lögreglumálum, ef hann óskar þess, enda hefir það verið réttmætt, þar sem slíkt mál varða sökunaut oft miklu, og hefir þá þóknun verjanda verið greidd sem annar sakarkostnaður. Hér er ætlað til þess, að sökunautur geti venjulega fengið sér skipaðan verjanda, enda þótt enginn hafi verjandi verið við rannsókn málsins, og svo má vera, að enginn verði nú verjandi, þótt verjandi hafi verið skipaður í rannsókn máls. Það virðist vel mega gera undantekningar frá reglunni um skipun verjanda í dómsmeðferð, þótt sökunautur óski verjanda, en þá eru skilyrðin tvö: 1. Að glögg sönnun sé fengin um öll atvik, er brot varða, og 2. Að refsing fari ekki yfir tiltekið mark. En dómara er veitt hér frjálsræði nokkurt. Nú er að visu fengin full sönnun að álitni dómars um verknað sökunauts, en mat kann að vera vafasamt á því, til hvaða niðurstöðu hann leiði, t. d. hvort hann sé yfir höfuð refsiverður eða hverri refsingu hann varði, réttindamissi o. s. frv., og er þá skylt að skipa verjanda, ef sökunautur æskir þess. Sama er, ef vafi kann að vera á sakhæfi sökunauts, fyrningu sakar o. s. frv. Um refsimarkið fer eftir atvikum hverju sinni, eins og orðalag greinarinnar sýnir.

Jafnvel þótt sökunautur æski sér ekki verjanda, getur verið sérstök ástæða til að skipa hann. Í máli geta verið ýms vafaatriði, sem verjandi kann að útlista og dómara er styrkur að skýringum hans, svo að hag sökunauts kann þá að verða betur borgið. En vitanlega á dómari ekki að jafnaði að skipa verjanda, ef sökunautur æskir hans ekki, enda hafi honum þó verið bent á rétt sinn til þess að fá sér verjanda skipaðan.

Þegar sökunautur mætir ekki fyrir dómi samkvæmt löglegri tilkynningu, eða nokkur fyrir hans hönd, þá verður almennt að skipa honum verjanda. En frá þessari reglu er svo undantekning í 2. tölul. 84. gr. Ef þegar hefir verið skipaður verjandi og hvorki hann né sökunautur kemur fyrir dóm, er það almennt talinn vottur þess, að þeim þyki engin ástæða til varnar.

Um skipun sækjanda eru nýmæli. Í héraði er sækjandi í opinberum málum ekki skipaður nú, enda eru rétt 100 ár síðan skipun hans var úr lögum felld (15. gr. tilsk. 24. jan. 1838). Eiginleg sókn í opinberum málum hefir ekki tíðkapt síðan. Dómari hefir síðan að formi til komið í stað sóknara, en aðeins að formi til, því að hann hefir vitanlega enga sókn samið, heldur einungis tjáð sökunaut í þingbókun eða stefnu, að mál yrði höfðað á hendur honum fyrir tiltekin brot eða eftir tilteknum lagafyrirmælum. Þótt þetta skipulag virðist jafnvel í fyrstu sýn allfjarri lagi, þá verður ekki sagt, að það út af fyrir sig hafi reynzt svo illa, að frá því þurfi að hverfa að öllu leyti. Í minni háttar málum og þar sem skýlaus játning sökunauts liggur fyrir, virðist ekki full ástæða til þess að íþyngja sökunautum eða ríkissjóði með kostnaði þeim, er leiðir af skipun sækjanda í héraði eftir að rannsókn sakar er lokið. Þó getur mál verið svo margbrotið, að hentugt sé að skipa sækjanda, enda þótt játning sökunauts hafi fengizt, og er dómara þá kostur þess að skipa sækjanda. Þegar hvorki sökunautur né dómari hafa talið þörf verjanda í máli, þá virðist ekki heldur munu gerast þörf sækjanda. Sannleikurinn er sá, að oft verður miklu meiri þörf sækjanda og verjanda í rannsókn opinbers máls en eftir að sjálft dómsmálið hefst. Vandinn er mjög oft miklu meiri að leiða það í ljós, hvernig og hver sakaratvik eru, en að leggja dóm á mál eftir að sæmileg rannsókn á sakaratvikum hefir farið fram. Og ef dómur héraðsdómara er rangur að niðurstöðu eða aðfinnsluverður að öðru leyti, þá á hvorttveggja mjög oft rót sína eingöngu að rekja til galla á rannsókn málsins.

Um 84. gr.

Það er mjög oft, að málavextir eru svo ljósir allir, að gersamlega óþarft er að fresta máli eftir að dómari hefir tjáð sökunaut í þinghaldi samkvæmt 1. málsg. 80. gr., að mál verði höfðað á hendur honum fyrir tiltekið brot. Þessu er svo farið

um mörg brot á hinum og þessum samþykktum, sem sökunautur kannast við, ef slíkt mál verður ekki útkljáð samkvæmt 22. gr. frv., sem væntanlega verður mjög títt. En jafnvel þótt mál hafi verið höfðað með stefnubirtingu, sbr. niðurlag 79. gr. og 2. málsgr. 80. gr. frv., þá getur verið alveg ástæðulaust að fresta máli eftir þingfestingu þess og framlagningu skjala. Verjandi, ef hann hefir verið skipaður, getur hafa komizt að þeirri niðurstöðu, að ekkert væri við málið að gera, allt lægi svo ljóst fyrir, að þar væri engu við að bæta. Þegar svo stendur á, gat sökunautur hafa óskað sér verjanda samkvæmt 1. málsgr. 1. tölul. 83. gr. og dómari hefir ekki talið sér fært að synja sökunaut þess, en samt getur verið, að allir málavextir þyki svo ljósir, að umræður um málið megi telja þýðingarlausar. Og er þá þarflaust að fresta meðferð málsins, enda verður það þá þegar tekið til dóms. Sama má vera, ef hvorki sökunautur né verjandi koma fyrir dóm. Þó þykir rétt að binda heimild dómarsins til að taka málið undir dóm þá því skilyrði, að refsingin fari ekki yfir tiltekið mark, sem vitanlega er sett eftir álitum. Þegar dómara sýnist refsing munu fara fram úr því marki, frestar hann máli og spyr þá aðilja, hvort hann ætli ekki að bera fram vörn.

Um 85. gr.

Þegar ráða skal, hvort málf lutningur skuli munnlegur vera eða skriflegur, virðist verða að fara samsvarandi leið og í einkamálum. Þegar varnaraðili þar kemur ekki fyrir dóm, þá verður málið flutt skriflega. Og þegar enginn sækjandi er skipaður í opinberu máli, þá sýnist einnig vörn máls eiga að flytja skriflega. Því verður að greina milli tveggja tilvika: 1. Hvort skipaður hafi verið sækjandi og 2. Hvort svo hafi ekki verið gert. Í fyrri tilvikinu er gert ráð fyrir munnlegum málf lutningi, nema mál sé sérstaklega margbrotið og sé þá eitt af tvennu, að málflytjendur óski skriflega málf lutnings eða dómari telji hann heppilegri, eða hvorttveggja. Dómari hefir að sjálfsögðu úrskurðarvald um þessi atriði. Þegar mál er munnlega flutt samkvæmt 1. tölul., þá verður einungis að ræða um frest til undirbúnings sóknar- og varnarræðum, en ekki til öflunar gagna, eins og í einkamálum. Samsvarandi er að segja um fresti til skriflegrar sóknar og varnar eftir þessum tölul. Þótt ráð sé gert fyrir því, að sækjandi og verjandi fái fresti til andsvara, þá er auðvitað venjulega ekkert því til fyrirstöðu, að sækjandi sýni verjanda fyrst sókn sína, verjandi semji svo vörn sína og sýni hana síðan sækjanda, sem svo semur andsvar sitt og sýnir það loks verjanda, er að lokum semur svo andsvar sitt, ef þetta getur allt farið fram áður en hinn ákveðni frestur er liðinn. Þetta styttr málsmeðferð og kemur að sama liði sem hin aðferðin, að halda dómþing, er frumsókn er samín og svo koll af kolli, unz tvenn skjöl hvorrar tegundar hafa komið fram.

Í 2. tölul. er orðuð sú regla, sem nú gildir um vörn opinberra mála. Á hún enn við, er enginn sækjandi er skipaður og mál er því skriflega flutt.

Um 86. gr.

Þegar verjandi eða sökunautur hefir haft ónotaðan frest til varnar eftir að forföll hafa tálmað honum að bera fram vörn, þá er sjálfsagt, að málið verði venjulega tekið til dóms, því að sökunautur eða verjandi á ekki að draga mál framar en nauðsynlegt er.

Um 87. og 88. gr.

Ákvæði þeirra eru samkvæm venju þeirri, er nú er fylgt, og eru í eðli sínu sjálfsögð.

UM XI. KAFLA

Hér er safnað reglum um sakarkostnað og greiðslu hans, og eru þær yfir höfuð samkvæmar þeim dómvenjum, er skapazt hafa um langt árabil.

Um 89. gr.

Helztu dæmi kostnaðar opinberra mála eru talin í 1.—7. tölul., en sú talning getur aldrei orðið tæmandi. Og því er 8. tölul. bætt við.

Það athugast, að þóknun verjanda, sem sökunautur fær sér án þess, að dómari skipi hann, telst ekki til sakarkostnaðar, og er slík vörn á kostnað sökunauts, hver sem málalok verða.

Það þarf varla að taka það fram, að dómarar eiga að gæta alls sparnaðar, sem fara má saman við fullnægjandi rannsókn og dómsmeðferð opinberra mála.

Réttargjöld hefir hingað til ekki tíðkapt að greiða í opinberum málum, og er ætlast til, að sú regla haldist. Sama hefir verið um ritlaun. Það er ætlast til þess, að eftirrit skjala í málum þessum sé kostað af skrifstofufé hvers embættis. Þó virðist sjálfsgagt, að eftirrit séu því aðeins gjaldfrjáls, að þau séu látin í té beinlínis í þarfir málsins. Dómseftirrit t. d. handa blaði eða tímariti, sem vill birta dóm, er auðvitað ekki skylt að láta endurgjaldslaust af hendi.

Um 90. gr.

Sú regla er í lög leidd í 8. gr. laga nr. 28/1893, að sýkna skuli sökunaut af greiðslu sakarkostnaðar, ef hann er sýknaður af broti því, er hann er sakaður um, eða rannsókn lýkur án þess að mál sé höfðað. Sama niðurstaða verður vitanlega einnig, ef höfðað mál fellur niður án efnisdóms. Í 8. gr. nefndra laga er þó gerð nokkuð óljós undantekning frá þessari reglu, og er sú undantekning einnig tekin í grein þessa, en aðeins látið skýrt koma fram, að það visvitandi eða stórkostlega gálauslega framferði, er bakar manni skyldu til greiðslu sakarkostnaðar, verður að standa í sambandi við rannsókn málsins, t. d. að sökunautur valdi honum með því að segja ósatt frá málavöxtum og þar með lengja rannsókn eða torvelða, svo sem lýsa sig fyrst ranglega sekan, brjóta hann við brottför úr tilteknu takmarki, bera aðra ranglega sökum o. s. frv. Skilyrði þess almennt, að maður verði dæmdur til greiðslu sakarkostnaðar, er það, að hann sé dæmdur sannur að refsiverðum verknaði. Þótt refsing falli niður vegna gæzluvarðhalds, sem er látið koma í stað hennar, verður sökunautur dæmdur til greiðslu sakarkostnaðar. Þar á móti verður hann það ekki, ef hann er sýkn dæmdur, enda þótt það sé vegna sakhæfiskorts, er hann framdi verkið, sannanaskorts, fyrningar sakar o. s. frv.

Regla 2. málsg. er og í samræmi við þær reglur, sem nú er farið eftir. Þegar fleiri en einn eru hafðir fyrir sökum, er oft svo, að sakarkostnaður minnkar svo sem ekkert af því, að einn eða fleiri eru sýknaðir, en ef svo er, þá er vani að jafna honum milli hins seka eða hinna seku annarsvegar og ríkissjóðs hinsvegar, nema hinn sýknaði eða hinir sýknuðu hafi valdið honum og eigi að bera hann með hinum sakfellda eða sakfelldu eftir 1. málsg.

Um 91. gr.

Hér kemur hin almenna regla, að sakfelldur maður beri sakarkostnað. En einnig þessa reglu er sanngjarnt að takmarka að nokkru. Oft er það svo, að sakarkostnaður minnkar lítt eða ekki, þótt sökunautur sé sýknaður af einhverju þeirra brota, sem hann er sakaður um, en sakfelldur fyrir eitt eða fleiri. En þetta er alls ekki svo alltaf. Maður er t. d. sakaður um tvö brot, eitt lítið, sem þegar er upplýst, og annað stórt, sem langa rannsókn og erfiða þarf til. Ef hann er sakfelldur fyrir litla brotið, en sýknaður af hinu, þá væri það andstætt meginreglu 90. gr., ef hann væri dæmdur til að greiða allan sakarkostnaðinn.

Í síðustu málsg. er nýmæli. Það virðist rétt, að sökunaut skuli ekki dæmt skylt að greiða kostnað, sem aðrir valda með þeim hætti, að skaðabótaskyldu orkar, t. d. með röngum skýrslum eða fjarstæðum ráðstöfunum. En hér er þó athugandi, að lögreglumenn verða oft að hafa hraðann á um framkvæmdir sínar, svo að ekki er vist, að þeir verði sjálfir skyldir til að bæta tjón af framkvæmd, heldur ef til vill ríkisvaldið, sem lögreglumenn vinna fyrir.

Um 92. gr.

Eins og annarstaðar er tekið fram, aths. við 28. gr., á ekki að blanda saman sökum tveggja eða fleiri manna, sem ekki er efnissamband á milli, enda þótt brot kunni að vera samkynja. Skilyrði þess, að aðiljasamlag í opinberum málum megi hafa, er það almennt, að innra eða hugarsamband sé milli framningar brota tveggja eða fleiri manna, t. d. að þeir séu í félagi um eitt verk eða fleiri. En þessari kröfu verður ekki haldið alveg til hlítar, eða slíkt væri að minnsta kosti ekki hallkvæmt í framkvæmd. Ef nú svo er, að allir sökuðu hafa haft félagsskap um refsiverðan verknað, einn eða fleiri, þá er föst venja að dæma þá til greiðslu sakarkostnaðar principaliter in solidum, að undanteknum gæzlukostnaði og þóknun til verjanda. En svo má vera, að hugarsamband milli manna og brota sá blandað. A. og B. hafa t. d. í félagi framið verknaðinn x, en B. og C. verknaðina y og z og loks C. og D. verknaðina u og v. Alla þessa fjóra menn má og hefir tíðkapt að taka í einu lagi til refsímálsmeðferðar. Og má þá vera, að svo sé atvikum háttað, að sanngjarnt sé að skipta með þeim sakarkostnaði, enda er slíkt allalgengt.

Um 93. gr.

Eftir langri venju tekur dómari aðeins upp í dóm í opinberu máli ákvæði um það, hver eða hverjir og, ef því er að skipta, í hvaða hlutföllum skuli greiða sakarkostnað. Undantekning er gerð um þóknun sækjanda og verjanda. Þar ákveður dómari krónutöluna í dóminum sjálfum. Og er sjálfsagt að halda þeirri reglu. Auk þess ákveður dómari líka á sama hátt þóknun vitna, en aldrei er vani að setja þær upphæðir í dóm.

Um 94. gr.

Í grein þessari er endurtekin kyrrsetningarheimild 14. gr. tilsk. 24. jan. 1838, en ákvæðin miklu fyllri, en þó ekki framar mælt en talið hefir verið gildandi lög. Það er að visu ekki titt, að heimildar 14. gr. tilsk. 1838 hafi verið neytt, en hún er þó mjög nauðsynleg, því að ekki er ólíklegt, að fé þess manns, sem ef til vill er meinað að gæta þess vegna frelsisskerðingar og ef til vill má telja líklegan til að koma því undan, ef ekkert er að gert því til varnar, verði ekki tiltækilegt, þegar krefja skal hann sakarkostnaðar. Hitt er annað mál, að mikill hluti þeirra manna, er brjóta lög og refsingu sæta, eru gersamlega eignalausir menn og fyrirsjáanlega ófærir að greiða sakarkostnað, svo að ríkissjóður verður að gjalda hann, þótt þeim hafi verið dæmt að gera það.

Þær ráðstafanir, sem dómari (þ. e. sá, er fer með aðgerðir opinbers máls) skal gera til verndar kyrrsetningu gagnvart kaupunautum gerðarþolanda, eru hinar venjulegu: þinglýsing fasteigna og skipa, áritun skjala, vörzlutaka ýmsra muna, er spillast kunna eða týnast eða ráðstafa má, nema sérstakar aðgerðir séu hafðar. Ef sökunautur er sýkn dæmdur af refsikröfu og skaðabóta, ef slík krafa hefir komið fram, þá er það í samræmi við þá meginreglu, að sökunautur skuli sem minnst óhagræði hafa af málarekstrinum, að kyrrsetningin falli niður þegar, sökunaut að kostnaðarlausu. Ef ekki er dæmt um skaðabótakröfu í refsímáli, sem lyktar með sýknu, þá verður sökunautur að eiga um það við þann, er bóta hefir krafizt, hvort kyrrsetning skuli haldast eða niður falla. Þegar sökunautur hefir greitt sakarkostnað eða skaðabætur, þá er það afleiðing þess, að hann hefir drýgt refsiverðan verknað, og þá hefir kyrrsetningin verið réttmæt.

UM XII. KAFLA

Það hefir tíðkapt lengi, að ýmsar borgararéttarkröfur mætti hafa uppi í opinberu máli, er rót sína ættu að rekja til brots þess eða brota þeirra, sem undirrot eru sakarinnar, svo sem skaðabótakröfur, ómerkingarkrafa meiðyrða gegn embættismanni o. s. frv. Allar slíkar kröfur geta komizt að eftir frumvarpi þessu, sbr. aths.

við 3. gr. Þótt hér sé um skaðabótakröfur talað, þá gilda samt sömu reglur um aðrar kröfur borgararéttareðlis, er uppi eru hafðar í opinberu máli samkvæmt 3. gr. frv. Skaðabótakröfurnar eru langtíðastar, og má nota reglur kafla þessa um aðrar borgararéttarkröfur, svo sem við á eftir eðli sjálfrar kröfunnar. Ef t. d. annað hjóna fremdi glæp, er jafnframt varðaði hjónaskilnað eftir kröfu þess, er saklaus væri, virðist það geta haft kröfu um hjónaskilnað uppi í málinu. Mætti þá, ef allar þær upplýsingar eru annars fyrir hendi, sem grundvalla kröfuna, væntanlega veita aðilja hjónaskilnaðinn. Hinsvegar verða skaðabótakröfur og aðrar borgararéttarkröfur ekki dæmdar, ef ekki eru fram komnar nægilegar upplýsingar um þær eða þær mundu draga mál of mikið. Og ekki er ætlazt til, að um þær verði dæmt í opinberu máli, ef það leiðir til sýknudóms. Getur aðili þá leitað réttar sins í einkamáli, ef hann vill. Undantekning er þó lögð til, ef dæmdar hafa verið skaðabætur í refsiddómi í héraði, en sýknað af refsikröfu í hæstarétti. Ella yrði svo mikill dráttur á réttarneyzlu aðilja, enda er undirstaðan auðvitað, að skaðabótaskyldan sé ljós, þótt verkið, sem olli henni, sé refsilaust.

Um 95.—98. gr.

Um greinar þessar, sem eru í samræmi við gildandi venjur, má vísa til athugasemda hér að ofan, það hefir hingað til tíðkazt í æðra dómi, að skaðabótakröfur hafa þar verið teknar til athugunar eftir kröfu aðilja í málflytningi án sérstakrar áfrýjunar aðilja, og er til þess ætlazt, að svo verði framvegis. En auk þess er sérstök áfrýjun heimil, eins og vera mun nú.

Um 99. gr.

Síðari málsgr. veitir enga ástæðu til að telja þargreindar kröfur forgangskröfur í þrotabúi sökunauts. Hún segir einungis, eins og sagt er í kanabr. 27. maí 1828, að málskostnaður og skaðabætur séu jafnréttáar, ef ekki vinnist fé til greiðslu beggja. Þetta skiptir máli, þegar aðrar kröfur eru ekki á bú sökunauts. Ef það er þrotabúi, þá verða báðar þessar kröfur meðal almennra skuldakrafna, nema þær séu forgangskröfur eftir einhverri sérheimild.

UM XIII. KAFLA

Þessi kafla svarar til XIII. kafla emlh., enda eru brot þau, er hér greinir, að ýmsu hliðstæð brotum samkvæmt XIII. kafla emlh. Þetta á við um 3., 4. og 6. tölulið 1. málsgr. og 2.—4. málsgr. 188. gr. emhl. annarsvegar og 100. og 101. gr. frv. Ákvæði 102. gr. eru þar á móti sérstök og varða aðeins opinber mál. Ákvæði kafla þessa varða aðeins brot þessi að því leyti sem þau snúa að ríkisvaldinu. Þar að auki geta mörg þeirra einnig hafa meitt einstaka menn, t. d. varðað við meiðyrðalöggjöfina, varðað skaðabótum o. s. frv. Og er einsætt, að fyrirmæli kaflans skerða að engu heimild einstaklinga eða annara til þess að koma slíkum kröfum fram með lög-mæltu móti.

Um 100. gr.

Brot sækjanda og verjanda, sem grein þessi nær til, geta að visu stundum varðað við 144. sbr. 145 gr. almennra hegningarlaga, ef um stórkostlegt eða ítrekað hirðuleysi er að tefla. En ákvæði greinarinnar er viðtækara, því að það varðar vanrækslu og skeytingarleysi áður nefndra manna yfirleitt í starfa sínum samkvæmt ákvæðum frv. Það á bæði við óþarfan drátt á störfum, lélega unnin störf, ef til vanrækslu eða skeytingarleysis verður talið, algera vanrækslu á framkvæmd ákveðins starfs, t. d. vanrækslu á að koma fyrir dóm, o. s. frv. Það verður undir atvikum hverju sinni komið, hvort 144. sbr. 145. gr. almennra hegningarlaga eða þessi grein kemur til álita. Hér skal þess þó gætt, að vitanlega verður sækjandi eða verjandi alls ekki alltaf refsiverður, þótt eitthvað megi að gerðum hans finna. Hér hlýtur, sem jafnan, að vera nokkuð bil milli þess algerlega óaðfinnanlega og þess refs-

verða. Lélegt starf sækjanda eða verjanda, sem ósanngjarnt er að sekta hann fyrir, getur dómari líka ákveðið lægri þóknun fyrir en hann hefði gert, ef starfið hefði verið unnið sérstaklega vel.

Um 101. gr.

Ákvæði þessarar greinar svara til 5. tölul. 1. málsg. 188. gr. emlh. Að því leyti sem ósæmlegum ummælum er beint til dómenda, sækjanda eða verjanda, þá geta þau einnig ef til vill varðað við viðeigandi greinar almennra hegningarlaga.

Það virðist rétt, að ákveðin sé refsing fyrir brot þessi, er í 100. og 101. gr. segir, í dómi opinbers máls eða með úrskurði, ef ekki kemur til dómsuppsögu í því, að því leyti sem þau eru réttarfarsbrott. Sama þykir og hagfelldast um brot gegn ákvæðum 102. gr., ef sækjandi eða verjandi verður sekur um þau og fullnægjandi upplýsingar liggja fyrir um þau. Vitanlega mundu þessir menn stundum jafnframt hafa brotið þagnarskyldu sína með skýrslu sinni um dómsatvik, en slíkt þarf þó ekki að vera, ef þinghald hefir verið í heyranda hljóði.

Um 102. gr.

Auk þess, sem þegar hefir verið sagt um sakarmeðferð vegna brota samkvæmt 100.—102. gr., skal þetta athugað um þessa grein. Þegar þinghald fer fram fyrir lokuðum dyrum, geta þeir einir brotið fyrirmæli þessarar greinar, sem vegna afstöðu sinnar til máls verða að vera við þinghaldið (dómendur, þingvottar, sökunautar, sækjandi, verjandi, vitni, matsmenn). Þessum mönnum getur verið óheimilt að skýra frá því, er fram hefir farið. Það verður að telja falið í starfi dómenda og þingvotta og er ákveðið í frumvarpinu um sækjanda og verjanda, að þessir menn megi ekki segja frá því, er fram hefir farið í starfi þeirra, ekki einu sinni einstökum mönnum, hvað þá heldur opinberlega, svo sem á mannfundi eða í blöðum. En sökunaut og vitnum getur dómari sjálfsagt bannað að skýra opinberlega frá því, sem fram fer í þinghaldi fyrir lokuðum dyrum, en sjálfsagt ekki framar. Þótt þinghald fari fram fyrir opnum dyrum, þá getur samt verið full ástæða til að banna birtingu skýrslna frá þinghaldi opinberlega eða t. d. að taka ljósmyndir eða gera uppdretti af mönnum eða munum, sem þar eru. Ef þar á móti dómari bannar slíkt ekki ótvírætt, verður mönnum ekki refsað fyrir að gera það.

Það tíðkast vitanlega mjög erlendis, að blöð birti fréttir af rannsóknum opinberra mála. Hér á landi hefir þessa lítt gætt, þar sem rannsókn er innan luktra dyra, en þó hafa blöð hér stundum flutt fréttir af opinberum rannsóknum, einkum ef málið þykir einhver sérlegur fengur einhverjum pólitískum flokki eða öðrum til hnekkis, eða það veldur einhverri almennri athygli að öðru leyti. Ef nú dómari hefir ekki bannað skýrslur til almennings um það, sem fram hefir farið fyrir dómi, þá verður heimilt að skýra opinberlega frá því. En skýrslan á að vera í öllum atriðum, sem máli skipta, rétt. Og hún má ekki vera svo úr garði gerð, að hún torveldi rannsókn sakar með nokkrum hætti framar en svo, sem hver rétt skýrsla getur gert. Sá, er skýrir vísitandi eða gálauslega beinlínis rangt frá því, er gerist, brýtur fyrst og fremst ákvæði greinarinnar. En það gerir líka sá, er með sama hætti skýrir villandi frá eða svo litað, að óviðriðnir menn fá ekki rétta hugmynd um það, sem gerzt hefir, eða aðstæður allar. Og hætta á þessu liggur næst, því að brotið í þeirri mynd stafar ekki aðeins af slæmum vilja eða skeytingarleysi um að greina frá staðreyndum, heldur oft af þroskaleysi og þekkingarleysi fréttaritaranna. Það er því alveg sérstaklega mikils virði, að blöð, útvarp og fréttastofur hafi hæfa menn að öllu leyti í þjónustu sinni á þessu sviði. Það eru að vísu fyrirmæli í almennum hegningarlögum um tálmanir með ofríkisfullum hætti á ráðstöfunum embættismanna og sýslunar, en ákvæði þessarar greinar fara lengra en þær gera, því að þær taka einnig til tálmana, sem fólgnar eru í ósönnum frásögnum eða í áróðri, þar sem rangar skýrslur eða rangar ályktanir eru fram fluttar, enda séu hin innri skilyrði, sem fyrr eru nefnd í greininni, fyrir hendi. Ákvæði greinarinnar taka auðvitað ekki

fyrir gagnrýni á gerðum þeirra manna, sem við rannsókn opinberra mála fást, en hún á að hamla þeirri gagnrýni, sem miðar í þá átt að torvelða starf dómara og lög-
reglumanna eða gera það árangurslaust.

Það er alkunnugt í öðrum löndum, hver fengur blöðum og eflaust miklum hluta manna, sem blöðin lesa, þykir í hinum og þessum hneykslissögum úr einkalífi manna frá þinghöldum. Og einnig er það alkunna, að blöðin skýra ekki sjaldan frá rannsókn opinberra mála með þeim hætti, að það særir óþarflega og óverðskuldað bæði sökunaut sjálfan og venzlamenn hans. Blöðum er að visu heimilt að segja frá því, hvaða sök tiltekinn maður er borinn, en þeim er óheimilt að mikla þá sök eða hirta skýringar á máli því, er særi aðilja eða aðra umfram það, sem óhjákvæmilegt kann að vera, og því síður að gera ráð fyrir sekt aðilja, meðan hún er ekki sönnuð. Blöðin eiga ekki að særa aðilja að óþörfu og ekki að torvelða verk dómara og annara rannsóknarmanna með skýrslum sínum.

Nú má vera, að sú mótbára verði uppi höfð, að móðgun við sökunaut eða aðra einstaklinga í skýrslu um rannsókn opinbers máls verði að meta eins og meiðyrði eða móðganir, sem einstaklingur eigi einn sök á og geti því sótt sök fyrir í einkamáli. En til þessa er því að svara, að almenningshagsmunir heimta það einnig, að sem mestur friður ríki um störf rannsóknardómara og annara rannsóknarmanna. Áreitni í almenningskýrslum, hvort sem hún beinist að rannsóknarmönnum eða öðrum, sem nærri sök eða sökunaut standa, getur komið ófyrirsjáanlegum fjandskap og torveldleikum á stað um rannsókn sjálfs málsins. Menn taka jafnvel að skipa sér í flokka með og móti sökunaut eða lögreglu og dómara vegna tiltekins máls, og áreitnisfullar skýrslur eða rangar geta átt fullkominn þátt í öllu slíku. Þess vegna virðist vera fullkomin ástæða nú, er ný regla um opinber þinghöld í þessum málum verða lögheimiluð, að setja þær skorður, sem unnt er, við misbrúkun manna, sem skýra almennungi frá atburðum í þinghöldum um opinber mál, á heimild sinni þar til.

Um 103. og 104. gr.

Þessar greinar virðist ekki þurfa að skýra.

UM XIV. KAFLA

Þessi kafli svarar til XIV. kafla emlh., og hlýtur að mörgu að vera samsvarandi að efni til, þótt vitanlega verði að haga ákvæðum hans að sumu leyti á annan veg. Um einstakar greinar skal þetta athuga:

Um 105. gr.

Ákvæði greinar þessarar hafa engin nýmæli að geyma. Þess skal einungis geta, að rannsóknardómari tekur auðvitað margar ákvarðanir án þess að formlegur úrskurður sé upp kveðinn þar um. Úrskurð með forsendum þarf aðeins að kveða upp, þar sem lög sérstaklega mæla svo fyrir, t. d. úrskurður um gæzluvarðhald eða svipaða gæzlu. Þar á móti tíðkast t. d. ekki formlegur úrskurður um bann við brottför sökunauts úr ákveðnu marki. Um rökstuðning úrskurða má ekki heldur alltaf gera strangar kröfur. Þegar manni er úrskurðað gæzluvarðhald, þá er rökstuðningin venjulega sú, að grunur hvíli á honum um tiltekið brot. Dómari verður venjulega að hafa heldur hraðann á í rannsókn opinberra mála, og má því ekki almennt íþyngja honum með kröfum, sem ekki virðast vera óhjákvæmilegar. Í úrskurði eftir 18. gr. frv. mundi það t. d. væntanlega verða talið nægilegt, að dómari rökstyddi ákvörðun sína um þinghald fyrir luktum dyrum með því, að það þætti að svo stöddu hætta á því, að þinghald í heyranda hljóði myndi valda hneyksli, torvelða rannsókn o. s. frv. Nokkuð öðru máli gegnir um úrskurði, þar sem t. d. sækjandi eða verjandi væri sektaður fyrir brot samkvæmt 101. eða 102. gr. Þar yrði að lýsa brotunum í forsendu úrskurðar með venjulegum hætti.

Um 106. gr.

Fyrirmæli 191. gr. emlh. um dómsuppsögufrest og fyrirmæli 192. gr. sömu laga um það, hvernig með skuli fara, þar sem dómur er fjölskipaður, virðist geta átt fullkomlega við opinber mál.

Um 107. gr.

Þessi grein svarar til 193. gr. emlh. Ytri umgerð dóma í opinberum málum er að mestu hin sama, svo sem um nöfn og stöðu þeirra, sem dómur fjallar um, niðurlag o. s. frv. Sama er um það, að málavöxtum skal lýsa, hvað sannað sé og að hugleiðingar dómara um málavöxtu skulu koma fram. Þar á móti eru ýms sérkenni, sem dómur í opinberum málum hafa, svo sem um refsingu, greiðslu sakarkostnaðar, skilorðsbundna framkvæmd refsingar, ef því er að skipta. Það er og nú föst regla, að ekki skuli setja ákvæði um aðfararfrest í dóma í opinberum málum, nema að því leyti sem í dómum um sektagreiðslu er settur greiðslufrestur. Það er nú lagt til í 52. gr. hegningarlagafrv. nýja, að í dómi, sátt eða úrskurði verði greiðslufrestur allt að 6 mán., og er ákvæði gr. miðað við það.

Um 108. gr.

Þessi grein svarar til 194. gr. emlh. Um úrskurði fer eftir efni þeirra, hvort gera þurfi öðrum viðvart um uppkvaðning þeirra eða hvort birta þurfi þá. Úrskurð um húsleit, rannsókn hirzlina eða bréfa þarf t. d. ekki að birta viðkomandi fyrr en á staðnum, enda mundi mega framkvæma þær athafnir, þótt hann væri ekki þar. Þar á móti þarf að birta úrskurð, þar sem manni er gert að greiða sekt, því að greiðslufrestur hennar telst frá birtingardegi.

Um 109. gr.

Fyrri málsgr. þessarar greinar svarar til 1. málsgr. 195. gr. emlh. Í þessari grein frv. er sú regla orðuð, að dómur (þ. e. óhaggaður) í opinberu máli sé res judicata, þ. e. skuldbindi bæði ríkisvaldið og þann einstakling eða þá einstaklinga, sem hafa verið aðiljar sakar annaðhvort sem ákærðir, sem krefjendur bóta eða annara borgaralegra réttinda, eða verið sektaðir vegna rangrar framkomu eða aðferðar í sambandi við málið. Um hitt er ekki sagt, hvort dómur í opinberu máli skuldbindi einnig einstaklinga, sem ekki hafa átt þar aðild að einhverju leyti. Í greininni segir sem sé ekki annað en um gildi dóms um refsiatriði sakar og önnur atriði, sem dæmd (úrskurðuð) eru þar beinlínis (skaðabótakröfur, málskostnaðargreiðsla o. s. frv.). Dómur skiptir sama máli um rétt sem skyldu, er hann veitir úrlausn um. Aðalreglan er sú, að maður, sem dæmdur er sekur um brot og refsing mælt með úrslitadómi, getur ekki síðar fengið því breytt. Og maður, sem sýknaður er með samskonar dómi, verður ekki heldur síðar ákærður og dæmdur fyrir það brot. Um breyting á uppkveðnum sektardómi er það að segja, að áfrýjunarfrestur er enginn ákveðinn um dóma í opinberum málum eftir 29. gr. hæstaréttarlaganna. Svo hefir þetta verið skilið, að héraðsdómi í opinberu máli mætti áfrýja, þar til byrjað væri að afplána refsingu. Nú á sökunautur heimtingu á því eftir 116. gr. frv., að máli hans verði skotið til æðra dóms, ef það nemur ákveðnu refsimerki, og auk þess getur saksóknari áfrýjað, ef honum þykir sérstök ástæða til, þótt refsing liggi undir því marki. Það eru því hverfandi litlar líkur til þess, að refsidómur í opinberu máli, sem kveðinn hefir verið upp í héraði, verði ekki endurskoðaður í æðra dómi, ef vafi leikur á því, að hann sé réttur. En ef það undantekningar-tilvik skyldi nokkurn tíma bera að hendi, að refsing yrði afplánuð eftir héraðsdómi í opinberu máli, og sannanir eða aðrar ríkar ástæður þættu vera komnar fyrir því, að sökunautur væri saklaus, þá mundi væntanlega verða talið heimilt að bera málið undir héraðsdóm og síðan hæstarétt. Þau lagafyrirmæli, sem veita aðilja rétt til skaðabóta fyrir refsingu, sem hann hefir afplánað að ósekju, 5. gr. laga nr. 28/1893, hljóta að byggjast á því, að unnt sé að lögum að fá úr því skorið, hvort hann sé saklaus eða ekki. Til þess þyrfti

venjulega nýja réttarrannsókn og nýjan héraðsdóm, sem svo mætti skjóta til hæstaréttar. Eða þá að nota mætti þá aðferð, að leggja hinn upprunalega héraðsdóm fyrir hæstarétt og láta því máli fylgja nýju rannsóknina. Ef þar á móti maður hefir verið dæmdur sekur með hæstaréttardómi, þá mundi mega taka málið þar upp aftur eftir 30. gr. hæstaréttarlaganna eða analogíu hennar.

Ef maður hefir verið sýknaður með héraðsdómi, þá er auðvitað jafnan unnt að skjóta máli til æðra dóms. Ef þar er líka sýknað, þá er máli þar með lokið. En ef fram koma síðar sannanir fyrir sekt sökunauts, þá er úrlausnarefni, hvort breyting verði gerð á þeirri niðurstöðu, sem fengin var. Meðan ekki hefir verið kveðið á um áfrýjun sýknudóms í héraði, enda þótt langur tími kunni að vera liðinn frá uppsögn hans, verður honum skotið til æðri réttar. En ef ákveðið hefir verið að áfrýja ekki, þá má ef til vill deila um það, hvort áfrýja megi allt að einu, ef síðar koma fram sannanir um sekt sökunauts. Ákvörðun um að áfrýja ekki hefir verið tekin með það eitt fyrir augum, sem fram hefir komið í opinbera málinu, og ákvörðun um að láta við héraðsdóminn sitja hefir þá verið tekin á rangri forsendu, og verður því ekki bindandi. Á móti þessu má bera það, að einstaklingarnir eigi ekki að þurfa að húa við þá óvissu, að hvert smámál kunni ef til vill að verða tekið upp eftir óákveðinn tíma, ef atvik ný koma fram. En til þess er því að svara, að smámál myndu fyrnast, svo að aðeins mál, er miklu varða, verða eftir, og virðist sökunautur þá ekki harðar úti en hann mátti búast við frá upphafi. Þó skal það játað, að slík áfrýjun löngum tíma eftir að ákvörðun um það, að unað skyldi við sýknudóm, mundi alls ekki alltaf verða réttlætt, t. d. þegar sökunautur hefir síðan hagað sér lengi óaðfinnanlega, rekið atvinnu, staðið fyrir atvinnufyrirtækjum o. s. frv., svo að röskun á högum hans mundi eiga að veða miklu meira en fullnægning réttvísinnar. Hér mundi oft eiga við um áfrýjun orðtakið: *Summum jus summa injuria*. Þegar aftur á móti hefir verið um stórglæp að tefla, þá kann að vera öðru máli að gegna. Þá kynni það að særa mjög réttarvitund almennings, ef málið yrði ekki horið undir æðri dóm. Ef svo langur tími væri liðinn, að sérstaka ályktun dómsmálaráðherra eða konungs, sbr. 71. gr. hegningarlaganna, þyrfti, þá ætti ekki að mega áfrýja, nema slík ályktun lægi fyrir, samkvæmt analogíu slíkra ákvæða.

Ef maður er sýkn dæmdur með dómi hæstaréttar, þá verður aðeins möguleiki á að taka mál aftur upp eftir analogíu 30. gr. hæstaréttarlaganna. En þar um verða að gilda þær takmarkanir, sem nefndar voru um áfrýjun héraðsdóms, um fyrningu sakar, að mál væri svo mikilsvert, að röskun á högum sökunauts jafnvel eftir langan tíma vægi ekki móti kröfu réttarvitundar almennings um endurupptöku sakar og refsidóm, og að ályktun æðstu stjórnvalda, sbr. 71. gr. hegningarlaganna, væri til upptöku sakar af nýju.

Um 110. gr.

Ákvæði þessarar greinar eru samkvæm gildandi reglum, sbr. 15. gr. tilsk. 24. jan. 1838.

UM XV. KAFLA

Hér er safnað i heild ákvæðum um áfrýjun opinberra mála, nema að því er varðar fyrirmæli hæstaréttarlaganna, sem við eiga bæði einkamál og opinber mál. Þess skal þegar getið, að 29. og 33. gr. sbr. 1. málsg. 197. gr. emlh., svo og 31. gr. hæstaréttarlaganna, að því leyti sem hæstiréttur er æðsti dómstóll í opinberum dómnefndarmálum, sbr. 2. málsg. 16. gr. frv., taka til opinberra mála, en áfrýjunarreglur þessa kafla taka auðvitað einnig til ályktana dómnefndar. 2. málsg. 41. gr. og 2. málsg. 50. gr. hæstaréttarlaganna eiga og sérstaklega við opinber mál. Hin almennu fyrirmæli í 1. málsg. og 2. tölul. 2. málsg. 38. gr. (munnlegur eða skriflegur málf lutningur), 39. gr., 42., 43., 44.—47. gr., 49. gr., 1. málsg. 50. gr., 51. gr. og 53. gr. taka allar til opinberra mála. Þótt 107. gr. frv. geymi almennar reglur

um samningu dóma í opinberum málum, þá heldur og 48. gr. hæstaréttarlaganna auðvitað enn fullu gildi sínu að því leyti, sem hún hefir átt við opinber mál.

Um 111. gr.

Hér greinir þær ályktanir héraðsdómara, sem ekki þykir ástæða til að leyfa áfrýjun á. Svo er ástatt um mörg þessara atriða, að áfrýjun þeirra myndi tefja rannsókn óheppilega, ef áfrýjun skyldi fresta aðgerðum, en myndi hinsvegar oft verða þýðingarlaus, ef hún skyldi ekki fresta athöfnum rannsóknarmanna. Um einstaka tölul. athugast:

Um 1. Er í samræmi við 3. málgr. 37. gr. emlh.

Um 2. Skipun meðdómenda er hugsuð sem aukin trygging sökunaut til handa, og þykir því rétt, að ákvörðun dómara um skipun þeirra verði ekki áfrýjað. Hitt er annað mál, að málsmeðferð og dómur getur sætt ómerkingu í æðra dómi, ef dómari tilkveður meðdómendur, þegar bersýnilegt er, að sú ákvörðun er alveg löglaus. Þau tilvik, þar sem hafa skal meðdómendur, eru svo skýrt afmörkuð í 1.—4. tölul. 7. gr. frv., að sjaldnast mun orka tvímælis, hvenær meðdómendur skuli hafa, nema ef til vill um pólitísku brotin, sem ekki eru afmörkuð greinilega, hvorki í lögum né fræðiritum. En slík brot hafa ekki verið tíð á landi hér og verða það væntanlega ekki framvegis.

Um 3. Er í samræmi við 1. tölul.

Um 4. Áfrýjun á ákvörðun dómara um þetta atriði virðist ekki heppileg. Ef málskot ætti að fresta dómaraaðgerðum, þá mundi það oft torvelda rannsókn eða jafnvel gera hana gagnslausa. En ef málskot á ekki að fresta dómsaðgerðum, þá yrði það oft eða jafnvel oftast gagnslaut, því að mjög oft yrði það rannsakað fyrir luktum dyrum á meðan á málskoti stæði, sem áfrýjandi (kærandi) vildi láta rannsaka í heyranda hljóði. En þegar sú ástæða, sem dómari hefir byggt ákvörðun sína um rannsókn fyrir luktum dyrum á, er niður fallin, þá lætur hann vitanlega aðgerðir sínar fara fram þar eftir í heyranda hljóði.

Um 5.—7. Áfrýjun slíkra úrskurða sem hér greinir mætti vitanlega ekki fresta framkvæmd þeirra og væri því gagnslaus.

Um 8. og 9. Dómari einn er bærastur að meta nauðsyn þess að meina þeim, er í 47. og 48. gr. segir, návist í þinghaldi, er þargreindar aðgerðir fara fram, enda mætti áfrýjun slíkra ákvarðana ekki fresta aðgerðum, og áfrýjun yrði því venjulega alveg gagnslaus.

Um 10. Um þennan lið gilda svipaðar athugasemdir sem um 2. lið. Þó sýnist naumast nokkurn tíma vera ástæða til að ómerkja skuli mál, þótt sækjandi og verjandi hafi verið heimildarlaust skipaðir. Ólögmat synjun um skipun verjanda getur þar á móti vel haft ómerkingu málsmeðferðar og dóms í för með sér, enda verður slík synjun kærð eftir 5. tölul. 112. gr.

Um 11. Hér er um matsatriði að tefla, sem dómara einum er bezt trúandi til að meta.

Um 12. Varla þarf að gera ráð fyrir því, að dómari veiti aðiljum óþarfa fresti, og að því megi láta sitja við mat hans á nauðsyn frestveitingar. Deilu um það, hvort frestur sé veittur nægilega langur, sbr. 11. tölul. 112. gr., má þar á móti kæra, því að þá varðar málið synjun um frest að nokkru leyti.

Um 13. Dómari verður að hafa úrslitavald um þetta atriði, því að hart væri t. d., ef þvinga mætti hann til að dæma ef til vill eftir þeim flutningi málsins, munnlegum eða skriflegum, er hann treysti sér miður til eftir því, sem máli væri farið. Annars þykir mega vænta um þetta atriði sem önnur, að sæmileg samvinna verði milli dómara, sækjanda og verjanda. Án slíkrar samvinnu verður öll dómgæzla mjög stíð og erfið.

Um 14. Endurupptaka sakar á jafnan að skapa aukið öryggi fyrir því, að hið rétta komi í ljós. Þykir því rétt, að jákvæð ákvörðun dómara þar um fái jafnan að standa óhagganleg.

Um 112. gr.

Það þykir einsætt, að taka beri upp einfaldari, fljótlegri og ódýrari málskotsaðferðina, kæru, í opinberum málum, eins og í einkamálum. Hún hefir þegar verið reynd nokkuð í einkamálum, og mun ekki verða annað sagt en að hún hafi reynzt vel. Hér eru taldar þær ákvarðanir héraðsdóms í opinberum málum, er eigi verði hnekkt, nema með kæru, enda sé atriði ekki svo vaxið, að dómari geti sjálfur breytt ályktun, svo sem niðurfelling gæzluvarðhalds o. fl. Um einstaka liði athugast:

Um 1. Er í samræmi við 4. málsgr. 37. gr. emlh.

Um 2. Þar sem skipun meðdómenda á að vera til aukinnar tryggingar því, að rétt verði dæmt, virðist rétt að leyfa áfrýjun synjunarúrskurðar dómara um tilkvaðningu meðdómenda.

Um 3. Er í samræmi við 1. tölul.

Um 4. Mál þau, er hér greinir, þarf að útkljá sem allra fyrst. Stjórnarskráin heimilar í 60. gr. sinni áfrýjun þessara mála, en ákveður vitanlega ekkert um aðferðina. Er almenna löggjafanum því alheimilt að kveða á um það atriði.

Um 5. Skipun sækjanda og verjanda á að miða til þess, að réttari niðurstaða fái st. Synjun í þá átt virðist því eiga að vera áfrýjanleg.

Um 6. Þarf ekki skýringar.

Um 7. og 8. Eru í samræmi við ákvæði emlh. um samsvarandi atriði, sbr. 4. málsgr. 128., 131., 135., 143. gr. o. fl.

Um 9. Úrskurður um rannsókn á mönnum getur tekið bæði til sökunauts og annara. Hún getur verið nauðsynleg til skýringar máli, t. d. rannsókn á þroska eða heilbrigðisástandi sökunauts, blóðrannsókn bifreiðarstjóra í kærumálum vegna áfengisáhrifa við akstur, meiðsli á sökunaut eða öðrum o. s. frv. Hinsvegar má telja það mikilsverð mannréttindi aðilja, að hann ráði yfir sjálfum sér og geti því kært úrskurð, er segir, að hann skuli skoða, ef sú ákvörðun kynni að vera ástæðulaus.

Um 10. Er í samræmi við ákvæði emlh. um skjöl.

Um 11. Frestun máls eða endurupptaka á að miða til þess, að rétt niðurstaða fái st. Og synjun þessara atriða virðist því eiga að mega kæra.

Um 12. Of fljót dómtaka getur bakað sökunaut tjón, og er því sama um þennan lið að segja sem 12. lið.

Um 13. Ekki er unnt að telja tæmandi allar ályktanir dómara um rannsókn og málsmeðferð. En um flestar þeirra mun svipað farið og þær, sem taldar eru í fyrirfarandi liðum. Og virðist því rétt að leyfa að bera þær undir æðri dóm eftir kærudferðinni.

Um sum atriðanna í 1.—12. lið er svo farið, að kæra má ekki fresta aðgerðum dómarans, því að rannsóknin kynni þá að öllu leyti eða nokkru að fara út um þúfur. Svo er um 4. tölul. og um rannsókn á sökunaut sjálfum, sbr. 9. tölul. Um rannsókn á öðrum mönnum er stundum sama máli að gegna. Meiðsl á manni, sem orðið hefir fyrir glæpsamlegri árás, getur verið nauðsynlegt að rannsaka sem allra fyrst. Þegar svo stendur á að álit dómarans, þá má kæra ekki fresta aðgerðum. Ennfremur er sýnilegt, að kæra frestar ekki aðgerðum dómara í máli, þegar ágreiningsatriðið varðar ekki sjálft málið, svo sem um þóknun vitna, matsmann eða verjanda samkvæmt 2. másl. 65. gr. Þar á móti verður kæra á úrskurði um synjun dómara um að víkja sæti, um kvaðningu meðdómenda, um að meðdómendur víki sæti, synjun um skipun sækjanda og verjanda, úrskurði um vitnaskyldu og matsmanna, skoðun skjala þriðjamanns, synjun um frest, úrskurði um, að mál skuli tekið til dóms, að fresta nokkrum aðgerðum, sem greinilega geta farið í bága við niðurstöðu æðra dóms um atriðið. Dómari, sem synjað hefir um skipun meðdómenda eða verjanda eða um endurupptöku máls, má því t. d. alls ekki dæma málið fyrr en fengin er úrlausn æðra dóms um kærutriðið. Þar á móti væri fráleitt, að dómari léti alltaf rannsókn hvíla, þótt ágreiningur yrði um t. d. dómhæfi meðdómenda, skipun verjanda o. s. frv. Nauðsyn þess að halda rannsókn áfram eða öðrum aðgerðum þrátt fyrir kæru verður dómari að meta óhagganlega, því að hann hefir bezta aðstöðu til þess, enda

minna tjón fyrirsjáanlegt af því, þótt hann haldi aðgerðum áfram, en ef hann léti þær niður falla um stund. Og hvenær sem dómari er í vafa að þessu leyti, ber honum að sjálfsgöðu að halda rannsókn máls í réttu horfi, alveg eins og dómari, sem hefir úrskurðað sig óhæfan til meðferðar máls, verður að halda því í réttu horfi þar til setudómari tekur við máli af honum.

Um 113. gr.

Sá, sem beinlínis er riðinn við atriði sakar, getur kært samkvæmt greininni, og saksóknari, ef atriði varðar rannsókn máls. Þeir, sem hafa hagsmuni með öðrum hætti, t. d. kona manns um gæzlu hans, geta þar á móti ekki kært.

Um 114. gr.

Ákvæði þessarar greinar svara til fyrirmæla 199. gr. emlh. Samkvæmt eðli málsins eru þó nokkrar breytingar frá siðarnefndri grein, aðallega stytting fresta. Og þykir ekki þurfa skýringa á þeim.

Um 115. gr.

Það virðist rétt, að hver héraðsdómur, sem ákveður manni refsingu ofan við ákveðið mark, skuli borinn undir æðra dóm. Það er auðvitað álitamál, hvar setja skuli mörkin. Eins og framkvæmd dómstóla nú, einkum hæstaréttar, er á refsí-ákvæðum, er tveggja ára frelsissvipting allhá refsing, og þykir sannlegt að láta þar vera mörkin.

Eftir 23. gr. hæstaréttarlaganna er ríkisvaldinu raunverulega skylt að áfrýja öllum opinberum málum til hæstaréttar, ef sökunautur krefst þess. Þetta þykir óþarft um mörg mál, sem bæði eru smávægileg og eigi verður sagt, að nokkur óvissa sé um sekt sökunauts eða önnur atriði. Bakar áfrýjun slíkra mála ríkissjóði venjulega nokkurn kostnað, því að sökunautar eru vist sjaldan svo staddir, að áfrýjunarkostnaður verði innheimtur hjá þeim. Annars er auðvitað líka álitamál, hvar hér skuli setja mörkin. Það þykir þó sjálfsgöð, að sökunautur megi fá máli skotið til æðra dóms, ef hann er beinlínis sviptur frelsi eða réttindum, eða brotið, ef hann er sekur dæmdur, mundi vera svivirðilegt talið að almenningsáliti og þar með svipta hann ýmsum réttindum. Einnig vafi í þessum efnum virðist eiga að koma sökunaut að gagni, þannig að áfrýja beri eftir kröfu hans, þótt nokkur vafi kunni að vera á heimild hans til slíkrar kröfu eftir 2. málsg. greinar þessarar.

Þó að málefni kunni fljótt á litið að þykja smávægilegt, svo að áfrýjun samkvæmt 2. málsg. sé óheimil, þá er ekki fyrir það að synja, að áfrýjun kunni samt að vera nauðsynleg eða heppileg. Sakarefni getur varðað einhverja meginreglu í löggjöf, sem nauðsynlegt sé að fá skorið úr í æðra dómi, líkur eða full bein sönnun kann að hafa fengizt um sekt sýknaðs manns eða sýknu dómfellds manns eftir uppkvaðningu héraðsdóms, eða bæði þessi atriði kunna að orka mjög tvímælis eins og máli var háttað áður en héraðsdómur var kveðinn upp. Dæmd refsing kann að vera mikils til of há eða lág, brotið alveg skakkt skilgreint og komi það sökunaut til tjóns o. s. frv. Því er svo ákveðið í 3. málsg., að ríkisvaldinu, þ. e. saksóknara (eða ráðherra), skuli einnig skylt að áfrýja opinberum málum, sem ekki þarf að áfrýja eftir 1. og 2. málsg., ef sérstakar ástæður eru fyrir hendi, enda eru nefnd til þess ýms dæmi. En auðvitað verður slíkt einatt álitamál.

Þegar skaðabótaákvæði í dómi í opinberu máli fer til æðra dóms ásamt aðalmáli, eins og nú er títt, þarf ekki að áfrýja því sérstaklega, en einstaklingur, sem bóta hefir krafizt, getur þó áfrýjað því sérstaklega, þar til æðri dómur hefir dæmt kröfu hans að efni til. En ef hann áfrýjar sérstaklega, þá getur hann ekki látið dæma kröfu sína í æðra dómi með aðalefni sakar. Sökunaut á ekki heldur að fyrir-muna sérstaka áfrýjun dóms um skaðabótaákvæði, þó að hann geti sjaldan haft hag af henni. Hitt er annað mál, að óþörf áfrýjun getur bakað honum skyldu til að

greiða andstæðingi sínum áfrýjunarkostnað, enda má sama verða um óþarfa áfrýjun af hendi skaðabótakrefjanda, enda þótt áfrýjandi vinni málið í æðra dómi.

Það má vera, að sökunautur og ríkisvaldið vilji una við ákvæði héraðsdóms um sekt eða sýknu, en málskostnaðarákvæði hans þyki óviðunandi, t. d. óhæfilega há þóknun verjanda, sýknaður maður telji sér ranglega gert að greiða sakarkostnað samkvæmt 2. másl. 1. málsgr. 90. gr. o. s. frv. Og virðist þá vera rétt að heimila áfrýjun. Það er í samræmi við 186. gr., að hafa hér kæruaðferðina eftir 114. gr., nema að rétt þykir að lengja kærufrest í samræmi við 199 gr. emlh.

Um 116. gr.

Í þessari grein segir um hátt þann, er hafa skal á áfrýjun. Þegar ófrávikjanleg skylda er að áfrýja án kröfu sökunauts, þá er nú og svo með farið sem í 1. málsgr. segir, auðvitað með þeirri breytingu, að dómari sendir eftir þessari grein dómsgerðir til saksóknara í stað dómsmálaráðuneytisins nú.

Þegar áfrýja skal samkvæmt kröfu sökunauts, þá verður að leita yfirlýsingar hans þar um. Ef hann tjáir sig vilja una við dóm eða ef hann er sýknaður, þá skal dómari senda saksóknara dómsgerðir, er þá ákveður samkvæmt 1. eða 3. málsgr. 115. gr., hvort máli skuli áfrýja. En sökunautur skal segja til innan tveggja vikna eftir að hann var krafinn yfirlýsingar um áfrýjun, því að annars kostar skal afgreiða dómsgerðir til saksóknara. En ef sökunautur óskar áfrýjunar, þá afgreiðir dómari málið eins og í 1. málsgr. segir. Þessar reglur eru í samræmi við þann hátt, sem hafður er á áfrýjun opinberra mála nú, nema ákveðinn frestur er tiltekinn, er dómari skal biða með afgreiðslu dómsgerða. En þar með er sökunautur þó ekki sviptur rétti til áfrýjunar, sbr. 117. gr.

Þegar fleiri en einn eru fyrir sökum hafðir, þá verður að ákveða áfrýjun í samræmi við ákvæði 1.—4. málsgr. Það er nú ekki ótítt, að máli er áfrýjað um suma, en ekki aðra. Og verður svo eftir ákvæðum þessarar greinar. Þau tilvik, er fyrir kunna að koma, virðast öll auðleyst. Hver sökunauti hefir sjálfstæðan rétt til áfrýjunar eftir 2. málsgr. 115. gr. Og ríkisvaldið hefir sjálfstæða skyldu og sjálfstæðan rétt til áfrýjunar um hvern einstakan, og getur því áfrýjað um suma og unað við héraðsdóm um aðra, ef ekki er skylt að áfrýja máli þeirra eftir 1. eða 2. málsgr. 115. gr.

Um 117. gr.

Málsmeðferð eftir 1. málsgr. svarar að öllu til þeirrar meðferðar, sem nú er á þessu tilviki höfð, nema að saksóknari kemur í stað dómsmálaráðuneytis og að forseti hæstaréttar skipar aðeins verjanda eða verjendur, með því að saksóknari sækir mál þessi samkvæmt 119. gr. fyrir hæstarétti.

Ef dómari ákveður ekki áfrýjun samkvæmt 1. eða 2. málsgr. 115. gr., þá skal saksóknari gera það. Það er í samræmi við vald saksóknara um málshöfðun, að hann hafi einnig rétt og skyldu til að kveða á um áfrýjun opinberra mála. Til þeirrar ákvörðunar þarf samskonar óhlutdrægni og samskonar lagabekkingu sem til ákvörðunar um málshöfðun. Meðferð hans á málinu verður samsvarandi þeirri, er nú tíðkast.

Ákvæði 3. og 4. málsgr. munu vera í samræmi við venju þá, er tíðkast hefir. Það mun hafa verið venja, að sökunautur gæti fengið máli sínu áfrýjað, ef hann gerði kröfu þar um til dómsmálaráðuneytis, enda þótt dómari hefði afgreitt málið þangað án yfirlýsingar sökunauts um áfrýjun, svo framarlega sem fullnustugerð dóms er ekki byrjuð. Ef hún er byrjuð, þá virðist rétt, að dómsmálaráðherra einn geti heft hana. Venjulega hefir sökunautur átt þess nægan kost að krefjast áfrýjunar, og má því oftast sjálfum sér um kenna, að yfirlýsing hans hefir ekki fengizt nægilega snemma.

Um 118. gr.

Það er í samræmi við almennar verkanir áfrýjunar, að áfrýjun opinberra mála fresti og framkvæmd þeirra atriða, sem hún tekur til. Þetta gildir um framkvæmd

refsingar yfir höfuð, svo sem frelsissviptingu, sektir og eignaupptöku. Þetta virðist og eiga að gilda um sviptingu réttinda bæði beina og óbeina. Sá, sem dæmdur er til þess að hafa fyrirgert rétti til atvinnu, heldur þeim rétti því þar til æðri dómur hefir skorið úr málinu. Og sá, er missa mundi kosningarrétt og kjörgengi vegna sektardóms í héraði fyrir verknað, sem telst svivirðilegur í almenningsáliti, heldur þessum réttindum þangað til æðri dómur hefir dæmt mál hans. Einstök ákvæði í lögum, svo sem 264. gr. siglingalaga, nr. 56/1914, geta geymt undantekningar frá þessari almennu reglu. Þar að auki þykir nauðsyn á að gera viðtækari undantekningu frá reglunni. Réttindasviptingin kann að vera beinlínis ákveðin vegna hættu þeirrar, sem lífi, heilsu eða eignum manna kann að stafa af starfsemi sökunauts, ef hann heldur þessum réttindum, t. d. af bifreiðarstjóra, sem talinn er hafa misst óhjákvæmileg ökuskiilyrði eða er dæmdur fyrir stórkostlega vankunnáttu eða skeytingarleysi í starfi sínu. Þykir þá bezt henta, að viðkomandi dómari meti það hverju sinni, hvort hættulegt sé, að sökunautur haldi þeim réttindum, sem héraðsdómur sviptir hann, meðan mál hans er ódæmt í æðra dómi, t. d. hvort bifreiðarstjóri skuli halda ökuleyfi sínu meðan mál hans bíður úrlausnar æðra dóms.

Um 119. gr.

Eftir gildandi lögum skipar forseti hæstaréttar bæði sækjanda og verjanda opinberra mála og dæmir hæstiréttur hvorumtveggja þóknun fyrir málf lutning. Þóknun sækjanda árið 1937 í opinberum málum fyrir hæstarétti hefir numið um 5800 kr. fyrir sókn 47 mála. Mikið af þessari upphæð verður ríkissjóður að lokum að greiða, og sparast því hér allmikill hluti launa saksóknara.

Um 120. gr.

Er samkvæm gildandi reglum.

Um 121. gr.

Þar sem ekki er öðruvísi mælt í frv. gilda þær reglur, sem farið er eftir um flutning mála í hæstarétti, sbr. aths. við fyrirsögn þessa kafla.

Um 122. gr.

Í 1.—3. málsgr. eru engin nýmæli, því að sama meðferð hefir tíðkapt bæði í landsyfirdómi áður og hæstarétti, sbr. 2. málsgr. 41. gr. hæstaréttarlaga, nr. 112/1935. Í 4. málsgr. er og aðeins löghelguð venja, sem myndast hefir um það, að sækjendur og verjendur leiti af sjálfsdáðum nýrra upplýsinga í opinberum málum. Þessi tilhögun er heppileg, því að hún getur komið í veg fyrir frestun á máli í hæstarétti.

Um 123. gr.

Er og samkvæm því, er tíðkapt hefir.

Um 124. gr.

Tíðkanlegra er að fá bætt úr göllum á rannsókn með úrskurði um nýjar upplýsingar um tiltekin atriði en að ómerkja dóm og vísa máli heim. En þó ber það stundum við, að svo miklir gallar þykja vera á rannsókn eða málsmeðferð, að ómerkingu og heimvísun orki. Það er auðvitað oft algert matsatriði, hvor leiðin er farin. En stundum er þó alveg ljóst, að ómerkja verður og heimvísa, og eru nokkur dæmi þess nefnd í þessari grein.

Um 125.—127. gr.

Staðfesta og venjur, sem tíðkapt hafa og stoð hafa í einstökum lagaákvæðum, sbr. 35. gr. tilsk. 3. júní 1796.

Um 128. gr.

Þarf ekki að skýra.

UM XVI. KAFLA

Um 129.—131. gr.

Auðvitað er, að lögreglurannsókn eða dómara eða dómsmeðferð ýmissa opinberra mála hlýtur að standa yfir, þegar ákvæði nýrra laga um meðferð opinberra mála koma til framkvæmdar. Og verður því að setja reglur um það, eftir hvaða lögum slík millibilsból skuli fara. Ef litið er til mála þessara í héraði, þá má fyrst greina milli tveggja höfuðtilvika:

1. Ekkert er farið að fást við málið, eða
2. Málinu er að fullu lokið.

Í fyrra tilvikinu fer málið, bæði um lögreglumeðferð og dómara, að öllu eftir hinum nýju lögum (2. málsg. 129. gr.). Og í síðara tilvikinu geta þau ekki tekið til meðferðarinnar.

En þá koma millitilvikin. Ef lögreglurannsókn er byrjuð, þá fer hún eftir eldri lögum. Ef rannsókn fyrir dómi er byrjuð, gildir sama. Ef dómsmál er byrjað, þar á meðal, ef stefna er útgefin eða málshöfðunarskipun eða tilkynning um málshöfðun skráð í þingbók, þá fer og málið eftir eldri lögum (1. málsg. 130. gr.).

En ef einn aðgreindur hluti sakar er til lykta leiddur, þegar hin nýju lög öðlast gildi, þá fer það, sem eftir er, eftir nýju lögunum. Ef lögreglurannsókn er lokið, en rannsókn fyrir dómi ekki byrjuð, þá fer hún og málsmeðferð síðan eftir nýju lögunum. Sama er, ef dómsrannsókn er að vísu lokið, en stefna eða málshöfðunarskipun hefir ekki verið út gefin eða málshöfðun tilkynnt í þingbók, þá fer dómsmálið eftir nýju lögunum (2. og 3. málsg. 130. gr.).

Það virðist rétt að leyfa kærur á þeim atriðum í meðferð máls, er kærur eiga eða mega sæta og leyst er úr í meðferð sakar, sem fyrir dómi er, þegar hin nýju lög ganga í gildi, enda er það í samræmi við e-lið 2. málsg. 222. gr. emlh. Þar á móti skiptir það væntanlega í rauninni litlu máli, hvort áfrýjun dóma eða úrskurða kveðinna upp áður en nýju lögin koma til framkvæmdar og eigi hefir þá þegar verið áfrýjað, fer eftir eldri eða yngri lögum. Um marga úrskurði getur ekki verið að tefla, sem áfrýja þurfi, og um áfrýjun dóma eru svo litlar efnisbreytingar í hinum nýju lögum frá eldri reglum, þegar frá eru teknar hinar nýju reglur um saksóknara, að litlu skiptir, eftir hvorum lögunum farið er. Þó má segja, að heimild sökunauts til áfrýjunar takmarkist eftir nýju lögunum, og má frá því sjónarmiði segja, að rétt hans skuli ekki minnka, þann, er hann hafði, þegar dómur var kveðinn upp, og að því sé réttara að láta hér áfrýjun fara eftir eldri lögum, eins og hér er ætlað til. Hinsvegar eiga afskipti saksóknara af áfrýjun og sókn sakar í hæstarétti ekki að spilla hag sökunauts.

Um 132. gr.

Eins og áður segir (í 17. gr. frv.) á öll dómsmeðferð opinberra mála að fara fram fyrir sakadómi. Greinarmunur almennra lögreglumála og sakamála, sem nú er mjög af handahófi, hverfur því samkvæmt frv. Sbr. aths. við IX. kafla frv.

Fr. þetta ásamt athugasemdum hefir nefndinni borizt frá dómismálaráðherra, og er það flutt að beiðni hans. Nefndarmenn hafa óbundin atkvæði um einstök atriði frumvarpsins.